

GENERAL-MAJOR

MILIJA STANIŠIĆ

LOVAČKA AVIJACIJA U SISTEMU PVO

Neprekidna i dinamična utakmica i borba između ofanzivnih i defanzivnih vazduhoplovnih snaga bila je jedna od osnovnih karakteristika i pokretačkih snaga brzog razvoja vazduhoplovstva. Pokretač ove borbe bio je bombarderski avion, glavni nosilac ofanzivnih dejstava iz vazduha.

Razvoj vazduhoplovne tehnike omogućavao je sve brže i uspešnije usavršavanje bombarderskog aviona: njegove brzine, doleta, plafona i nosivosti, kao i sposobnosti da dejstvuje u svim meteorološkim uslovima i noću. Time je bombarderska avijacija postala efikasno sredstvo strategije. Sve je to zahtevalo da se b'agovremeno pronalaze, celishodno organizuju i efikasno upotrebe raznovrsna sredstva protivvazdušne odbrane. Među njima se, kroz 45 godina njihovog postojanja, svojom efikasnošću naročito isticala lovačka avijacija, tako da je od prvog dana postala glavno aktivno sredstvo PVO — mada danas u doba pojave i brzog razvoja projektila počinje da gubi raniju ulogu i značaj.

Za sve vreme postojanja i razvoja lovačkog aviona, naročito lovaca-presretača, njega su karakterisale sledeće letačko-taktičke osobine (performanse): velika horizontalna brzina, velika brzina uzdizanja (moć penjanja), visok plafon leta, savremena oprema, snažno naoružanje.

Takve manevarske i vatrene mogućnosti, zajedno sa odgovarajućim kva-

litetima pilota, omogućavale su lovačkoj avijaciji uspešno izvršenje osnovnog zadatka u sistemu PVO — sprečavanje i ometanje dejstva iz vazduha.

Iskustva iz drugog svetskog rata. Najveći broj zemalja ušao je u rat sa nedovoljno razvijenim sistemom PVO. Međutim, pod pritiskom ratne prakse zadatak PVO je sve više izbijao među prvorazredne strategijske probleme, naročito kod onih zemalja koje su bile podvrgnute snažnim napadima iz vazduha (Velike Britanije, Nemačke, delimično SSSR-a). Uporedo i povezano s tim povećavala se i lovačka avijacija, tako da je ona krajem rata iznosila kod zapadnih sila i SSSR-a oko 50% borbene avijacije, a kod Nemaca oko 75%.

Mnogobrojna su i veoma bogata iskustva iz učešća lovačke avijacije u sistemu PVO, kako u pogledu upotrebe, organizacije i komandovanja, tako i u pogledu načina vođenja vazdušnih borbi. Međutim, korišćenje tih iskustava danas je znatno ograničeno jer je vazduhoplovno-tehnički razvitak u velikoj meri prevazišao ranija ostvarenja i rešenja, i zato što su se izmenili i opšti uslovi izvođenja PVO. Ali i pored toga, jedan deo iskustva tog rata posluzio je — i još uvek služi — za organizovanje i upotrebu današnjih sredstava PVO, a posebno za upotrebu lovačke avijacije. Nabrojicemo neka najznačajnija.

Prvo. Kod zemalja čija je teritorija bila duže izložena snažnim udarima iz vazduha glavne lovačke snage su održivane za PVO. One su bile opremljene najsavremenijim naoružanjem kojim se tada raspolagalo.

Drugo. Ratna praksa je ubedljivo pokazala da se efikasnost sistema PVO ne može ostvariti bez centralizovane upotrebe i rukovođenja svim njenim sredstvima. U okviru takve upotrebe nužno je centralizovati i komandovanje lovačkom avijacijom, jer se time omogućuje maksimalno koncentrisanje

snaga na određenom pravcu i u odgovarajuće vreme. Takav način komandovanja primenjen je u britanskoj armiji od samog početka bitke za Britaniju (jul 1940 — maj 1941. godine). Poučeni iskustvom rata i Nemci su 1943. godine potpuno prihvatili takav sistem komandovanja, objedinjavajući pod jednu komandu lovačke snage koje su do tada učestvovala u odbrani teritorije i one iz sastava 3. vazdušne flote (bazirala je u Francuskoj i Belgiji). Time su Nemci prestali sa decentralizovanom upotrebom lovaca u PVO.

Treće. U toku rata se pokazalo da lovačka avijacija nije u stanju da sama uspešno izvršava zadatke PVO, već da je za to nužno objediniti i koordinirati njena dejstva sa ostalim sredstvima, pre svega sa PAA. Za postizanje tog cilja nije dovoljno samo centralizovano komandovanje, već i razrađen i efikasno primenjen sistem sadejstva lovaca sa ostalim sredstvima PVO.

Četvrto. Početak rata je jasno pokazao da pri povećanoj brzini bombardera (oko 500 km) efikasnu upotrebu lovaca u PVO nije moguće organizovati i sprovesti bez dovoljnog broja radara (službe VOJIN) za otkrivanje vazdušnih ciljeva i navođenje lovaca, i to ne samo danju već i noću i u složenim meteo-uslovima. Pored toga, od 1943. godine sposobnost za vođenje »elektronskog rata« igra sve odlučujuću ulogu za efikasnost PVO.

Peto. U pogledu načina upotrebe lovaca u borbi sa neprijateljevim formacijama u vazduhu (bombarderi štice lovcima) stečeno je iskustvo i usvojeno načelo da glavnim snagama lovaca treba napadati bombarderske formacije, izbegavajući borbu sa lovcima koji ih štite. Ukoliko se, pak, u vazdušnu borbu ide sa dve vrste lovaca (jedni boljih a drugi slabijih performansi), tada treba bolje lovce upotrebljavati protiv neprijateljevih lovaca a slabije protiv bombardera.

Šesto. Lovački avioni su bili sposobni da vode borbu i protiv sredstava za vazdušni napad koja se kreću bez pilota i čija je brzina bila nešto ispod brzine samih lovaca. Tako su britanski lovci uspeli da obore u vazduhu 1915 V-1 (brzina V-1 iznosi 620—640 km, a visina leta 600—1 000 m).

U celini, lovačka avijacija je u toku drugog svetskog rata predstavljala vrlo efikasno sredstvo PVO. Ona je po svojim osnovnim letačko-taktičkim osobinama nadmašivala bombardersku avijaciju i zato je mogla da se uspešno bori protiv nje. Računa se da je lovačka avijacija oborila više od 50% od ukupno oborenih neprijateljskih aviona. Zato se i smatra da je u tom ratu bila glavno aktivno sredstvo PVO.

Posleratni razvoj lovačkog aviona. Već krajem rata pojavilo se u vazdušnim borbama iznad Nemačke na stotine nemačkih turbo-mlaznih lovaca (M-262) i manji broj raketnih lovaca (M-163). To je bila najava ere mlazne avijacije čije je prednosti u brzinama prva počela da koristi lovačka avijacija.

Uvođenjem turbo-mlazne pogonske grupe napravljen je kvalitetan skok u povećanju brzine lovačkog aviona, koja se kod klipnih motora kretala krajem drugog svetskog rata oko 600 km/č. Borba za povećanje brzine lovca — tog osnovnog faktora njegove vrednosti — pojačavala se u posleratnom periodu iz godine u godinu. Tako su već oko 1955. godine počeli da ulaze u naoružanje lovački avioni koji su u horizontalnom letu probijali »zvučni zid«, a već danas najbolji presretači imaju brzinu od oko 2 Maha.

U naoružanju lovačke avijacije najvećeg broja zemalja koje nisu u stanju da se kreću na »špicu« vazduhoplovne tehnike (takvih je danas najviše) nalaze se avioni brzine oko 1 Mah (Mig-19, F-100, Mister IV B, SAAB 32A Dansen, F-80). Njihova brzina penjanja iznosi

50—100 m/sek, a plafon leta oko 15 000 m. Naoružani su: kod sovjetskih verzija sa 2 topa od 23 mm i 1 od 37 mm a kod zapadnih zemalja najčešće sa 2—4 topa kalibra 20—30 mm. U poslednje vreme svi se ovi tipovi lovaca naoružavaju vođenim projektilima »vazduh-vazduh«. (Cena tih aviona je 300—400 hiljada dolara po komadu.)

Prva karakteristika ove grupe lovaca je da je samo jedan deo osposobljen za dejstvo u svim vremenskim uslovima. Zato se s obzirom na opremu i vrstu zadataka lovci ove kategorije dele na noćne i dnevne.

Noćni lovci (istovremeno lovci »za svako vreme«) najčešće su dvosedi i opremljeni složenom elektronskom opremom: avionskim radarom za pronalaženje ciljeva u vazduhu, radarom za navođenje projektila i automatskim radarskim nišanom. Ova vrsta opreme omogućava lovcu da vodi borbu danju, noću i pod nepovoljnim meteorološkim uslovima. Zato je njegova borbena vrednost velika, bez obzira što je zbog veće težine manje pokretljiv u odnosu na dnevne lovce i što mu je nešto manja moć penjanja.

Dnevni lovci su jednosedi i opremljeni su najpotrebnijom opremom za dejstvo: radio-navigacijskim uređajima, radarskim automatskim nišanom i višekanalnom radio-stanicom za vezu sa zemljom. Veliki im je nedostatak što borbene zadatke mogu izvršavati samo danju, po lepom vremenu.

Druga karakteristika lovaca brzine oko 1 Mah je u tome što pri brzinama bombardera od oko 1 000 km/čas (to je brzina najvećeg broja današnjih bombardera) njihovo streljačko naoružanje — topovi i mitraljezi — nije dovoljno efikasno.

Manevar lovca u vazdušnoj borbi pri zvučnim brzinama znatno je širi u odnosu na onaj iz drugog svetskog rata i ne omogućava da se pri tako velikim brzinama lovca i cilja dođe na onu

daljinu na kojoj je streljačko naoružanje aviona efikasno. Pored toga, pri takvim brzinama mogućnost ponovnih napada na isti cilj veoma je otežana, što zahteva da se on uništi u jednom napadu. Iz tih razloga problem naoružanja na lovcu morao se rešavati na nov način, pa je došlo do uvođenja vođenih projektila »vazduh-vazduh«.

Vođeni projektili »vazduh-vazduh« imaju veliku prednost nad streljačkim naoružanjem zato što je daljina gađanja znatno veća: 2—16 km. Pored toga, za uništenje cilja u vazduhu dovoljan je samo jedan pogodak projektilom, jer je svaki od njih težak po nekoliko desetina kilograma. Pomoću njih je prilično ublažen problem plafona lovačkog aviona i njegovog manevra na velikim visinama, jer se vođenim projektilima može uspešno deistvovati i sa visina koje su znatno manje od one na kojoj leti bombarder.

Uvođenjem vođenih projektila »vazduh-vazduh« u naoružanje lovaca brzine oko 1 Mah znatno su otklonjeni njihovi nedostaci u borbi sa bombarderskom avijacijom. Ali, ipak, njihove brzine i moć penjanja nisu sasvim dovoljne za uspešno presretanje bombardera, naročito ne na velikim visinama.

Pošto je uspešno savladan »zvučni zid«, ubrzano su nastavljani napori za dalje povećanje brzine lovaca. Jer, iskustvo je pokazalo da je uspešno presretanje bombardera na velikim visinama, koji lete dozvučnim brzinama, potrebno da lovci-presretači mogu postići brzinu od 2 Maha.

Lovci-presretači koji se danas uvode u naoružanje tehnički najrazvijenih zemalja odgovaraju takvim zahtevima (Mig-21, F-104, P-1 Lajtning, Miraž IIIC, SAAB J-35A Draken). Zahvaljujući motoru sa naknadnim sagorevanjem (naknadno sagorevanje povećava potisak motora 30—50%) postignuta je snaga pogonske grupe 6 000 — 10 000 kg) potisak što je omogućilo da ovi

lovci dostižu brzinu od oko 2 Maha i da dužina poletanja iznosi svega 1 000 m. Brzina penjanja je oko 120—200 m/sek, što je dva puta više od moći penjanja zvučnih lovaca, a deset puta više od klipnih lovaca iz drugog svet-skog rata. Visina leta im je do 20 000 metara.

Oprema ovih aviona je znatno usavršena. Zbog povećanja brzina i visine dejstva oni ne mogu da se efikasno upotrebe ako nisu osposobljeni za dejstvo po svakom vremenu (za »instrumentalno dejstvo«). Zato kod ove kategorije lovaca nema više podele na dnevne i noćne — svi su osposobljeni za dejstvo po svakom vremenu.

Ovi lovci-presretači isključivo su naoružani vođenim projektilima »vazduh-vazduh«, od kojih neki mogu da nose i atomsko punjenje. Ceo proces upravljanja vatrom — nišanje i okidanje — je potpuno automatizovan, jer reakcije pilota na tim brzinama i visinama nisu više sasvim pouzdane.

Zbog povećanja elektronske opreme cene lovaca su naglo skočile, na primer: F-104 košta 1 200 000 dolara, a cena same opreme iznosi do 50% od cene aviona.

Za kategoriju lovaca-presretača brzine 2 Maha može se reći da predstavljaju efikasno sredstvo u borbi protiv dozvučnih bombardera i projektila. Međutim, za presretanje bombardera brzine 2 Maha (B-58) i oni »zastarevaju«, a u borbi protiv postojećih projektila »zemlja-zemlja« sa brzinama većim od 2 Maha potpuno su nemoćni.

Upotreba lovačke avijacije u PVO. Mlazna bombarderska avijacija, naoružana »A« i »H« oružjem, postala je važno strategijsko sredstvo za vođenje rata. Iako je sve više potiskuju i zamenjuju interkontinentalni i kontinentalni projektili, ona bi, bez sumnje, u današnje vreme još uvek imala dosta značajnu ulogu u jednom opštem sukobu blokovskih sila (prema publikovanim

američkim podacima proizilazi da bi u 1960. godini više od 90% nuklearnih sredstava SAD bilo izbačeno na protivničku teritoriju iz aviona).

Izmene i nove pojave u razvoju bombarderske avijacije neizbežno su snažno uticale na način upotrebe lovačke avijacije u sistemu PVO.

Prva i bitna karakteristika upotrebe bombardera naoružanih nuklearnim sredstvima ogleda se u činjenici da su oni u stanju da jednovremeno koncentrišu dovoljno snaga na više objekata, što nije bilo moguće u drugom svetском ratu.

Druga je karakteristika savremene bombarderske avijacije da je ona sposobna da dejstvuje po celokupnoj teritoriji protivnika leteći na visinama od 20 000 m i brzinama 1 i 2 Maha.

Treća karakteristika današnjih bombardera je u tome što počinju da gube svoj klasični vid i sve više postaju pokretne rampe za ispaljivanje projektila. (U naoružanju strategijskog vazduhoplovstva SAD postoje projektili »vazduh-zemlja« dometa od 500 km, a u pripremi su projektili dometa do 1 500 km).

Očigledno je, da su svi ovi (i drugi) faktori morali dovesti do toga da je upotreba lovačke avijacije u sistemu PVO postala mnogo složenija i da se ona danas postavlja i rešava u novom svetlu i na drugi način.

Analiza načina dejstva bombarderske avijacije pre svega jasno pokazuje da za današnje uslove ne odgovara ranije rešenje, kad se lovačka avijacija, zajedno sa drugim sredstvima PVO, upotrebljavala za odbranu pojedinih važnijih objekata. Jer, u savremenim uslovima presretanja i vođenja borbi u vazduhu objekte je moguće uspešno braniti jedino odbranom određene teritorije (na linijama daleko isturenim od objekta), i to pod uslovom jedinstvene upotrebe, upravljanja i komandovanja svim sredstvima PVO. To znači, da je

danas neophodno da se lovačka avijacija upotrebljava tako da bi onemogućila ili sprečavala prodiranje neprijatelja u određeni vazdušni prostor, odakle on može nesmetano (ili olakšano) da napada na pojedine važne objekte. Međutim, to ne znači da se deo lovačkih snaga neće upotrebljavati i za neposredniju zaštitu objekta. One bi bile postavljene tako da mogu brzo stupati u borbu protiv neprijateljskih aviona koji su uspeli da prodru u blizinu objekta. Takvom kombinacijom zaštite teritorije i pojedinih objekata moguće je postići visok stepen efikasnosti odbrane.

Uništavajuća snaga nuklearnog oružja koje nose neprijateljevi bombarderi zahteva i traži da se lovačka avijacija upotrebi tako da bi se uništio u vazduhu što veći broj nosača »A« i »H« bombi. Dok se u drugom svetskom ratu smatralo da je razbijen napad bombarderske formacije kojoj su u vazduhu (pre dolaska do cilja) nanešeni gubici od 20—30%, očigledno je da bi za nosioce nuklearnih bombi taj procenat morao da bude daleko veći. Da bi se lovačkoj avijaciji stvorili što povoljniji uslovi za postizanje tog cilja potrebno je pri njenoj upotrebi obezbediti sledeće: prvo, omogućiti joj presretanje protivnika na najvećim (mogućim) odstojanjima, i, drugo, da se snage lovaca prvenstveno usmere protiv nosača nuklearnih oružja, ostvarujući pri tome potrebnu nadmoćnost nad neprijateljskom formacijom.

Mogućnost brzih i iznenadnih napada bombarderske avijacije, kao i realna pretpostavka da bi prvi napad u budućem ratu otpočeo jednovremenim naletom velikog broja manjih i većih formacija ili pojedinačnih aviona, ukazuju na činjenicu da je ešeloniranje lovačkih snaga po dubini i visini jedno od veoma značajnih pitanja njihove upotrebe. Pojava bombardera sa projektilima »vazduh-zemlja« još više isti-

če značaj i potrebu ešeloniranja snaga po dubini radi efikasne odbrane teritorije. Na drugoj strani, pojava veoma brzih lovaca-bombardera, nosača nuklearnih bombi, sposobnih za duboko prodiranje u brišućem letu (na pr.: F-105) još više zaoštrava pitanje lovačke zaštite i odbrane na malim visinama.

Upotrebu lovačke avijacije u sistemu PVO karakteriše i veoma visoki stepen naprezanja, koji je posledica potrebe da se uništi što veći broj neprijateljskih aviona u vazduhu, s jedne, i neophodnosti da se obezbedi njena neprekidnost u dejstvu, s druge strane. Da bi se ostvario takav stepen naprezanja nužno je, u prvom redu, imati više posada nego aviona. (Danas se računa da je poželjno imati dve posade na jedan avion).

Kod zemalja sa velikim prostranstvima i brojnim vazduhoplovstvom deo lovačkih snaga upotrebljava se u teritorijalnoj PVO, a deo u trupnoj. Dok je ovakva podela nužna i opravdana za zemlje, kao što su SSSR i SAD, ona za najveći broj ostalih zemalja, a naročito za male zemlje, ne odgovara.

Kod malih zemalja vojište obuhvata velik (ili najveći) deo državne teritorije — naročito pri kretanju fronta unazad — tako da pri upotrebi lovačke avijacije praktično nije moguće razgraničiti objekte koje bi branili lovci trupne od onih koje brane lovci teritorijalne PVO. Pored toga, podela lovačke avijacije na trupnu i teritorijalnu PVO slabi i onako nedovoljne snage lovaca i ostalih sredstava VOJIN, i dovodi do preplitanja odgovornosti i kompetencija pojedinih komandnih stepena. Iz tih razloga sve je opravdanije nastojanje da se upotreba lovačke avijacije reguliše i izvodi po jedinstvenom planu, integracijom trupne i teritorijalne PVO. Štiteći vitalne delove teritorije i vlastite baze, lovačka avijacija istovremeno štiti i znatan deo krupnijih ele-

menata borbenog poretka kopnene vojske. Pored toga, ona može da bude kraće angažovana i za neposrednu zaštitu onih delova borbenog poretka koji su od presudnog značaja za ishod operacije.

Efikasnost upotrebe lovačke avijacije zavisna je, na kraju, i od temeljito proučenih i pravilno rešenih pitanja mogućnosti i načina angažovanja ostalih sredstava i elemenata PVO. Jer, upotreba svakog od njih je u najtešnjoj vezi i uzajamnoj zavisnosti od mogućnosti i dejstva ostalih. Zato je razumljivo što samo zajedničko i uporedno razmatranje njihovih borbenih mogućnosti i nedostataka može da dovede do realnih i efikasnih praktičnih rešenja.

Komandovanje. Ni kod jednog drugog oružja, roda ili vida oružanih snaga, organizacija i način komandovanja ne utiču toliko na izvršenje borbenih zadataka kao kod lovačke avijacije u PVO. To proizilazi iz prirode i osnovnih karakteristika izvođenja borbenih dejstava u vazduhu u savremenim uslovima, gde vreme igra presudnu ulogu. Uspešno upravljanje i komandovanje lovačkim dejstvima moguće je efikasno organizovati i sprovesti samo ako se raspolaže momentalnim i neprekidnim podacima o situaciji u vazduhu i o stanju sopstvenih jedinica; kad su komandanti (oficiri) sposobni da donose pravilne odluke za svega nekoliko sekundi; kad se raspolaže takvim sredstvima koja omogućavaju najbrže prenošenje odluke do neposrednih izvršilaca, i kad je komandovanje osposobljeno i ima tehničke mogućnosti da u toku izvršenja zadatka neprekidno utiče na sopstvene grupe u vazduhu i manevruje njima radi koncentracije snaga na najopasnije protivničke formacije.

Da bi se do maksimuma iskoristile borbene mogućnosti lovačke avijacije u PVO — čije snage su uvek nedovoljne

— ratno iskustvo i posleratni razvoj su pokazali da je neophodno da se njom komanduje centralizovano.

Centralizovano komandovanje najlakše i najefikasnije se organizuje u okviru teritorijalnih zona (okruga, sektora), čija se veličina određuje pre svega na osnovu broja objekata koje treba zaštititi, kao i mogućnosti i pogodnosti za odbranu raspoloživim aktivnim sredstvima PVO — vodeći pri tome računa da se maksimalno iskoristi taktički radijus lovaca. Ovaj način komandovanja podrazumeva da lovačkom avijacijom komanduje ista ona komanda (lice) koje upravlja i svim ostalim sredstvima PVO. To je neophodno ostvariti nezavisno od toga da li je na čelu PVO zone, ili armije, artiljerac, vazduhoplovac ili opštevojni starešina, jer se time postiže najefikasnija upotreba svih sredstava a i celokupnog sistema.

Da bi se postigla puna saglasnost i jedinstvenost u komandovanju i dejstvima, KM komandanta lovačkih jedinica mora da se nalazi na KM komandanta PVO. Njihovo odvajanje, iz bilo kojih razloga, obavezno bi vodilo narušavanju jedinstvenosti u komandovanju.

Na osnovu zadatka dobijenog od komandanta PVO, komandant lovačkih jedinica komanduje svojim jedinicama. On im izdaje konkretne zadatke i rukovodi njima u toku borbenih dejstava.

Za razliku od komandovanja kod drugih vrsta avijacije, uloga pojedinih komandnih stepena lovačkih jedinica znatno se menja i dosta je specifična. Istina, u periodu priprema borbenih dejstava krupnijih razlika nema, jer se i ovde zadaci bolje i potpunije pripremaju ako se izdaju »redovnim putem« — preko prvotčinjenih komandnih stepena. Međutim, kad bi se to isto radilo za vreme borbenih dejstava — koja se posle otkrivanja ratnog sukoba neprekidno odvijaju — samo bi se nepotrebno gubilo dragoceno vreme. Zato

se svuda u svetu teži da se u procesu komandovanja ukinu svi komandni međustepeni i da se dežurnim avionima komanduje direktno iz operativnog centra PVO. To je moguće postići bez većih teškoća kad se raspolaze sa dovoljno sigurnih kanala veze sa avionima u pripravnosti br. 1. Očigledno je, da se u ovoj situaciji uloga komandi lovačkih jedinica menja i da se sastoji prvenstveno u tome da obezbedi potrebnu pripravnost jedinica i da organizuje i izvodi obuku ljudstva, pre svega pilota.

Najvažniji elemenat komandovanja lovačkom avijacijom u PVO su operativni centri, koji obezbeđuju momentalno i neprekidno praćenje situacije u vazduhu i stanja pripravnosti sopstvenih jedinica, i omogućavaju brzo i efikasno komandovanje. Njihova se vrednost u prvom redu meri sposobnošću da u najkraćem vremenu obezbede tačne (identifikovane) podatke o neprijatelju u vazduhu i da brzo prenesu naređenja na izvršioce, kao i da obavezno raspolaze rezervnim sredstvima koja bi u slučaju potrebe odmah stupila u dejstvo i nastavila rad umesto uništenog (oštećenog) operativnog centra.

Velika brzina aviona, znatan broj ciljeva u vazduhu u istom prostoru i vremenu, kao i izrazita dinamičnost dejstava u vazduhu, ne dozvoljavaju danas da se sredstvima sa kojima se izašlo iz drugog svetskog rata i blagovremeno dobije jasan pregled situacije u vazduhu i da se brzo i pravilno reaguje iz operativnog centra. Da bi se proces osmatranja, obaveštavanja i komandovanja što više ubrzao, stara sredstva se sve više zamenjuju tzv. poluautomatskim sistemima koji obezbeđuju da se podaci dobijeni osmatranjem automatski prenose do računara koji ih filtriraju i daju proračune za presretanje. Time je postignuto da se od momenta kad je cilj uočen do donošenja

odluke utroši svega 1/2—1 minut, što je od velikog značaja za uspešno komandovanje lovcima.

Primenom centralizovanog komandovanja u sistemu PVO stvara se prvi i osnovni uslov za organizovanje sadejstva lovačke avijacije sa ostalim elementima i sredstvima.

Danas, kad sredstva za napad iz vazduha postižu velike brzine i visine i kad je vreme koje stoji na raspolaganju PVO veoma kratko, organizovanje efikasnog sadejstva njenih aktivnih sredstava moguće je samo ako se to temeljito i planski radi na nivou onog komandnog stepena koji i odlučuje o njihovoj upotrebi. Jer, pri dejstvu velikim brzinama, na većem prostranstvu i velikim visinama — kad su uslovi za vizuelno osmatranje i identifikovanje otežani ili nemogući — neposredni izvršioци i niži komandni stepeni nisu u stanju da usklade dejstva lovaca, PAP i PAA iz prostog razloga što nemaju pregled situacije u vazduhu.

Prostorna podela za dejstvo lovaca i ostalih sredstava PVO i dalje je ostala osnovno pitanje sadejstva. Danas, kad se raspolaže radarima znatno većeg dometa i kad treba uništiti što veći broj ciljeva u vazduhu, još više se zahteva da lovci vode borbu van domašaja ostalih sredstava. Radi toga je potrebno da lovci i presretači intervenišu trenutno, najkraćim letom. Zato se u izvođenju PVO lovcima mora obezbediti nesmetan prelet sopstvenih PA zona. To znači, da bi postojanje tzv. neprikosnovenih zona (zabranjenih za prelet vlastitih aviona) onemogućavalo blagovremeno presretanje i zahtevalo da se broj tih zona svede na minimum, kao i da se iz operativnog centra obezbedi lovcima slobodan prelet preko njih.

Koliko god se težilo da se lovci upotrebe van domašaja ostalih sredstava PVO, ratna praksa (razvoj situacije u vazduhu) veoma će često zahtevati da se na jedan isti cilj usmeri više sred-

stava. U tom slučaju, osnovna podela pri izvršenju zadataka između lovaca i PAA ostaje kao u drugom svetskom ratu: zone se dele po visinama i lovačka avijacija dejstvuje na visinama koje su van efikasnog dometa artiljerije. Međutim, sa projektilima »zemlja-vazduh« stvar stoji drukčije. Ovde je nemoguće vršiti podelu po visini, pošto je plafon dejstva i jednih i drugih približno isti. Pored toga, ispaljeni projektil ne može identifikovati vlastite i neprijateljeve avione. Ali, ipak, to ne znači da u okviru zone dejstva projektila nije moguće upotrebiti istovremeno i lovce. To je moguće kad se u okviru takve zone izvrši podela dejstva po sektorima, ili kad se u toku dejstva prenosi manevar vatre projektila po avionima koje lovci ne napadaju.

U svojoj suštini, osnova sadejstva lovaca sa ostalim sredstvima PVO svodi se u savremenim uslovima na postojanje sigurnih veza i brzo obaveštavanje. Ono se ne može uspešno organizovati ako se u operativnom centru PVO zone (ili objekta) ne raspolaže podacima o trenutnoj situaciji u vazduhu i sigurnim vezama za obaveštavanje i komandovanje svim sredstvima aktivne odbrane i elemenata VOJIN. Tek tada je moguće regulisati preletanje branjenih zona, podelu ciljeva u vazduhu, odvajanje lovaca od neprijateljskih formacija, način povratka sa izvršenja zadatka, itd. Razumljivo, sve je to mnogo lakše pripremiti i organizovati u teritorijalnoj PVO, dok je kod zaštite trupa mnogo složenije, jer je sistem veza tamo labilniji i zato što su mogućnosti osmatranja mnogo slabije (dolazak neprijateljskih formacija u niskom letu), a objekti koje treba štiti najčešće su u pokretu. Ali, i pored tih objektivnih teškoća moguće je i u trupnoj PVO organizovati sistem veza koji je u stanju da obezbedi navođenje lovaca iz zone patroliranja, ili

očekivanja, bilo iz operativnog centra PVO armije bilo sa radarske stanice. Pored toga, kod zaštite pojedinih elemenata borbenog poretka korišćiće se i predstavnici avijacije (oficiri za vezu), koji se tamo nalaze, da metodima već usvojenim u prošlom ratu pružaju pomoć svojim lovcima u vazduhu i izdaju im naređenja na osnovu podele ciljeva sa PAA trupa.

Baziranje. Borbene mogućnosti lovačke avijacije u sistemu PVO velikim delom zavise od uslova baziranja i pravilnog rešenja razmeštaja lovaca u odnosu na zadatak koji su dobili. Baziranje lovačke avijacije u sistemu PVO treba u prvom redu da omogući što veće koncentrisanje lovaca u vazduhu, po prostoru i vremenu, koje proizilazi iz plana odbrane teritorije (objekta). Drugim rečima, rešenje baziranja lovaca u PVO treba da je strogo potčinjeno potrebama blagovremenog preartanja i koncentracije snaga u vazduhu.

Da bi se to pitanje u praksi temeljito proučilo i pravilno rešilo potrebno je analizirati sledeće glavne faktore:

- karakteristike neprijateljevih aviona i način njihovog napada;
- mesto ključnih objekata koji se štite u zoni i raspored PAP i PAA;
- stanje i mogućnosti sopstvene aerodromske mreže;
- mogućnosti sistema VOJIN;
- taktičko-tehničke osobine sopstvenih lovaca.

Uzajamnim upoređivanjem i merenjem svih ovih faktora — gde se često moraju tražiti i nalaziti kompromisna rešenja — moguće je u određenoj konkretnoj situaciji obezbediti presretanje neprijateljskih formacija na što većim odstojanjima i na svim pravcima.

Najteži problem kod rešenja ovog pitanja je, svakako, stanje sopstvene aerodromske mreže. Imajući u vidu

potrebu što veće koncentracije lovaca u vazduhu očigledno je da bi za branioca bila veoma povoljna situacija kad bi raspolagao velikim brojem aerodroma. Na taj način bio bi u stanju da razmesti na samostalne aerodrome i manje lovačke snage (jačine eskadrile). To bi omogućavalo brže narastanje snaga u vazduhu, jer je ono najvećim delom zavisno od broja aviona u pripravnosti br. 1 na zemlji. Pored toga, veći broj aerodroma omogućava da se efikasno izvodi aerodromski manevar i da se poveća stepen bezbednosti lovačke avijacije na zemlji, čiji će aerodromi, bez sumnje, biti izloženi snažnom dejstvu iz vazduha, a jedan broj eventualno će biti ugrožen i od projektila.

Zbog poznatih teškoća oko izgradnje glomaznih i skupih aerodroma sa veštačkim PSS ni vodeće velike sile nisu u stanju da udovolje tim zahtevima i da izgrade dovoljan broj aerodroma, a mogućnosti malih zemalja su daleko slabije. Očigledno je da današnja (manja ili veća) ograničenost broja aerodroma i njihova velika osetljivost od napada iz vazduha postaju ozbiljan problem kod upotrebe lovačke avijacije u PVO i zahtevaju novo, radikalnije rešenje baziranja. Ono se već ostvaruje pravljenjem aviona za vertikalno poletanje i sletanje. Za lovačke avione koji su danas u naoružanju opravdano je težište da oni u sistemu PVO baziraju na što više aerodroma. Teškoće koje se pri tome pojavljuju u organizovanju veza i komandovanja ne bi smele da budu prepreke za ostvarenje ovog celishodnog rešenja.

Pravilan raspored lovačkih snaga na postojećoj aerodromskoj mreži jedan je od značajnih faktora njihove upotrebe. Pošto se zbog veoma brzog razvoja lovačkih aviona u naoružanju najvećeg broja zemalja najčešće nalaze dva tipa aviona — jedan sa bojnim a drugi sa slabijim taktičko-tehničkim

karakteristikama — to se u praksi postavljaju pitanje kako bazirati jedne i druge.

Imajući u vidu činjenicu da baziranje lovačkih snaga u PVO treba da omogući blagovremeno presretanje neprijateljskih formacija i potrebno koncentrisanje snaga u vazduhu, jasno je da će pri rešavanju ovog značajnog pitanja biti od presudne važnosti da se za svaki pojedini tip lovca-presretača odaberu oni aerodromi sa kojih će maksimalno doći do izražaja njihova brzina penjanja i taktički radijus. Analiza tog pitanja pokazuje da lovci koji brže uzleću i penju se treba da baziraju na isturenijim aerodromima. Lovvački avioni manjih brzina mogu uspešno presretati protivničke formacije samo ako baziraju dublje. Tako mogu bazirati i avioni velikog taktičkog radijusa, jer su u stanju da se penju na visine direktnim letom u pravcu neprijatelja.

Način izvršenja zadataka. Lovvačka avijacija je po svojoj prirodi veoma pokretljivo i elastično borbeno sredstvo. Zato može izvršavati zadatke na raznovrsne načine.

Način dejstva lovačke avijacije u sistemu PVO bira se u prvom redu na osnovu:

- mogućnosti službe VOJIN;
- taktike dejstva i letačko-taktičkih osobina neprijateljevih aviona;
- baziranja vlastitih lovaca i veličine snaga koje se mogu držati u pripravnosti;
- letačko-taktičkih osobina vlastitih lovaca;
- organizacije komandovanja;
- mogućnosti poletanja.

Kod raznih zemalja usvojena je različita podela načina izvršenja zadataka lovaca u sistemu PVO, ali se uglavnom svode na dejstvo iz pripravnosti na zemlji, patroliranje i dejstvo iz pripravnosti u vazduhu.

Dejstva iz pripravnosti na zemlji predstavljaju osnovni način borbenih dejstava u teritorijalnoj PVO, dok su ređa i manje efikasna u sistemu PVO trupa.

Osnovna karakteristika ovog načina dejstva je ekonomičnost koja omogućava manje naprezanje aviona i pilota. Primenjuje se kad služba VOJIN i organizacija komandovanja obezbeđuju da lovci blagovremeno polete, popnu se na potrebnu visinu, i napadnu neprijateljeve avione pri izbacivanju bombi — što je češći slučaj u teritorijalnoj PVO.

Usled današnjih brzina aviona ovaj način dejstva je manje pogodan u trupnoj PVO, jer je dobar deo vojišne prostorije zahvaćen zonom »taktičkog iznenađenja« od strane neprijateljeve avijacije.

Pošto je brzina dejstva glavni zahtev kod izvršenja borbenih zadataka lovačke avijacije u savremenim uslovima, to je veoma važno celishodno regulisati stepen njene pripravnosti na zemlji. Kod raznih zemalja postoji različito stepenovanje pripravnosti, ali se uočavaju dva osnovna stepena: prvi, kad su posade u avionima na PSS i spremne za poletanje na određeni signal; drugi, kad se posade nalaze u blizini aviona i u mogućnosti da za kratko vreme polete na izvršenje zadatka.

Kada teritoriju (objekat) nije moguće zaštititi dejstvom iz pripravnosti na zemlji, primenjuje se patroliranje. Mada je ono najneekonomičniji način dejstva lovačke avijacije, ipak je to najefikasniji način zaštite. On se najčešće primenjuje pri zaštiti delova borbenog poretka KoV (RM), jer je to jedini put da se na bojištu stvori zaštita od iznenadnih napada iz vazduha. Ali, patroliranje se može primeniti i u odbrani objekata u dubini teritorije, kad god ih je potrebno za određeno vreme sigurno zaštititi, ili kad se u toku približavanja neprijateljskih formacija

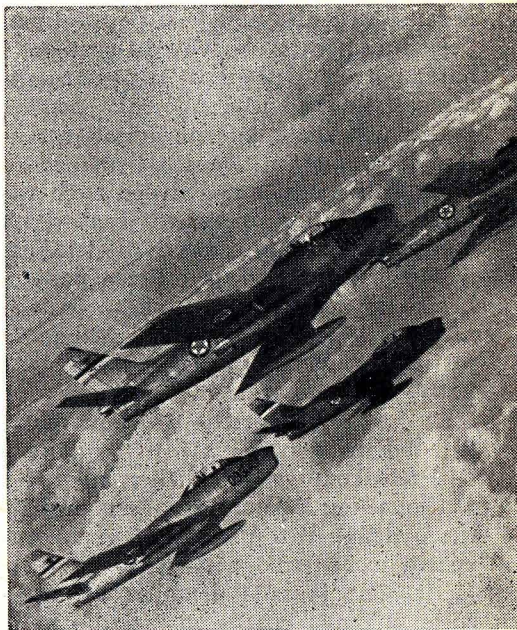
ukaže potreba da se, pored snage koje su pošle na presretanje, manji deo uputi u patroliranje iznad samog objekta.

S obzirom da kod zadataka lovačke zaštite neprijatelj redovno ima inicijativu i najčešće je nadmoćniji u snagama, od naročitog je značaja da se realno odredi broj i jačina patrola u vazduhu. To je moguće postići: ako se pravilno procene snage i način dejstva protivnika po objektu koji se štiti; kad se precizno poznaje karakter i veličina objekta, kao i vreme trajanja zaštite; kad se izračuna mogućnost pojačanja patrola snagama iz pripravnosti na zemlji, i kad se svestrano upotrebe i analiziraju taktičko-tenhičke osobine sopstvenih i neprijateljevih aviona. Po pravilu, snage koje patroliraju u vazduhu moraju biti dovoljno jake da spreče (razbiju) očekujući napad iz vazduha.

Radi stvaranja povoljnih uslova za uspešno izvršenje zadatka snage u patroliranju dobijaju određene zone. Mešto zone u odnosu na objekat koji se štiti uvek se postavlja tako da omogućiti najefikasniju intervenciju lovaca, težeći kad god je to moguće da se isturi što više napred, na pravce sa kojih se očekuje napad. Veličina zone patroliranja u osnovi zavisi od jačine patrola i brzine aviona. Prostorno treba da je tako određena da omogućava što lakše i brže presretanje bilo iz koje tačke u zoni.

Patroliranje u vazduhu iznad (ili bliže) objekta koji se štiti ima i ozbiljan nedostatak: otkriva namere i region zaštite, jer neprijateljevi radari mogu najčešće osmotriti patrola u vazduhu. Pored toga, zbog udaljenosti zone patroliranja od aerodroma baziranja može doći do slučaja da je otežano ojačanje patrola u vazduhu. Iz tih razloga sve više je u primeni način presretanja iz pripravnosti u vazduhu. Primenjuje se najčešće u slučajevima

kad se istim snagama štiti više objekata ili kad se patrola ne mogu uspešno ojačati iz pripravnosti na aerodromu. Za efikasnost ovog načina izvršenja zadatka od presudnog je značaja da zona očekivanja ne bude osmotrena od neprijatelja i da se nalazi u prostoru iz kojeg se mogu blagovremeno presresti i napasti neprijateljske formacije.

Izvršenje zadataka iz pripravnosti na zemlji i u vazduhu, kao i patroliranjem, u velikoj meri zavisi od mogućnosti službe VOJIN. Ona jedino može da obezbedi blagovremeno i sigurno otkrivanje neprijateljevih ciljeva u vazduhu, da ih neprekidno prati i da na njih navodi sopstvene lovce.

Mada borbena dejstva lovačke avijacije u sistemu PVO pripadaju kategoriji odbrambenih dejstava, način izvršenja svakog pojedinačnog zadatka nosi sve karakteristike aktivnosti i ofanzivnosti. Neprijatelj se u vazduhu uništava, ili sprečava u dejstvu, samo

energičnim i brzim napadima. Zato lovci u sistemu PVO pri izvršenju konkretnih borbenih zadataka moraju uvek težiti da koncentrisanjem snaga u vazduhu i iznenadnim dejstvom preotmu inicijativu od napadača, stvarajući potrebnu taktičku nadmoćnost radi njegovog uništenja ili sprečavanja njegovog dejstva.

Perspektiva lovačke avijacije. U opštoj trci i konkurenciji sa bombarderom, lovački avion je u posleratnom periodu najčešće uspevao da postigne i održi potrebnu prednost u performansama. Istina, to nije bilo lako postići, jer su u periodu mlazne avijacije razlike u brzinama lovaca i bombardera morale da budu mnogo veće nego ranije. Tako oštar operativni zahtev, na današnjem stupnju razvitka tehnike, nužno je dovodio do sve bržeg porasta brzine lovaca, čiji vrhunski predstavnici već lete brzinom oko 2 Maha. To je sasvim zadovoljavajuća brzina za borbu sa bombarderima brzine oko 1 Mah, koji čine ogromnu većinu današnje bombarderske flote.

Prelaskom sa streljačkog naoružanja lovačkog aviona na vođene projektele »vazduh-vazduh« znatno su se povećale borbene mogućnosti lovačke avijacije. Ona je sada u stanju da uspešnije uništava ciljeve u vazduhu velikih brzina i visina leta (naročito kad poseduje projektele sa atomskom glavom).

Međutim, turbo-mlazna pogonska grupa, zajedno sa odgovarajućim aerodinamičkim rešenjem, omogućili su i bombarderu da probije »zvučni zid«, da već dostigne brzinu od 2 Maha i plafon od 20 km. Za presretanje bombardera sa takvim performansama nužan je lovac brzine 3 Maha. Zato smo i nadalje svedoci nastavljanja stare trke i pokušaja da se u naoružanje jedinica uvede lovac brzine 3 Maha. Istina, u ovu se trku ne ulažu i ne iscrpljuju, kao ranije, sva raspoloživa sredstva,

zato što se sve više i intenzivnije radi na razvijanju projektila »zemlja-vazduh«.

Pojava projektila »zemlja-vazduh« posledica je težnje da se pronađe efikasno odbrambeno sredstvo protiv sve više narastajuće ofanzivne vazdušne sile. Razumljivo je, da je pojava projektila te vrste postavila na dnevni red pitanje odnosa lovca i projektila.

Prema podacima koji su na Zapadu više puta objavljivani proizilazi da su projektili »zemlja-vazduh« efikasniji od lovačke avijacije na velikim visinama; da su nezavisniji od meteo-uslova i da im treba manje vremena od otkrivanja cilja do otvaranja vatre. Sve očiglednija i ubedljivija efikasnost ovih projektila podsticala je njihovo usavršavanje i sve brže uvođenje u arsenal naoružanja. Paralelno i u vezi s tim sve brže je nastupao i nastupa proces zamene dela lovačke avijacije projektilima (prema objavljenim američkim podacima SAD su 1957. godine imale 32 lovačka vinga u PVO, a da će se taj broj u 1961. godini smanjiti na 20 vingova). Međutim, i projektili »zemlja-vazduh« nisu »idealno« oružje. Najveći im je nedostatak relativno mali domet (najveći broj u današnjem naoružanju oko 40 km) i dosta ograničen manevar. Zato je logično pretpostaviti da će u bliskoj budućnosti — dok postoje bombarderi i lovci-bombarderi — lovci i dalje biti jedan od važnih elemenata PVO, mada sa znatno manjom ulogom i značajem u odnosu na vreme kad nije bilo projektila.

Da bi lovački avion u bliskoj budućnosti ispunio i tako smanjenu ulogu biće nužno da se drukčije reši pitanje njegovog poletanja i sletanja. Očigledno je da sadašnji (klasični) način ne zadovoljava ni potrebe brzine dejstva niti dovoljan stepen bezbednosti. Zato se ubrzano radi na uvođenju u stroj lovaca sa vertikalnim poleta-

njem (ili sa poletanjem sa vrlo kratkih travnih terena), što će, bez sumnje, povećati efikasnost lovaca i omogućiti im da efikasno izvršavaju onaj deo zadataka koje projektili neće biti u stanju da izvrše.

Rezultati koji su do danas postignuti u razvoju projektila, i sve veća materijalna sredstva koja se ulažu za njihovo usavršavanje, ubedljivo govore da će se i projektili »zemlja-vazduh« sve brže usavršavati povećavajući domet i preciznost. Od rezultata na tom polju najviše će zavistiti brzina i obim procesa zamene lovačke avijacije projektilima. Ali, to će isto tako zavistiti i od daljeg usavršavanja projektila »vazduh-vazduh« koji su već do sada ozbiljno poboljšali borbene mogućnosti lovačke avijacije u PVO, a samim tim produžili i njen vek upotrebe. Isto tako treba imati u vidu da pojava nadzvučnih bombardera naoružanih projektilima »vazduh-zemlja« zahteva dalje usavršavanje presretačke lovačke avijacije, jer je dosadašnji tehnički razvitak pokazao da se projektili mogu

često mnogo elastičnije upotrebiti sa aviona nego sa zemlje.

Koliko god se projektili »zemlja-vazduh« brzo usavršavali realno je pretpostaviti da se u bliskoj budućnosti PVO neće samo na njih oslanjati. I nadalje treba očekivati da će se PVO razvijati kao strogo centralizovana organizacija, u kojoj će se svi elementi upotrebljavati i objedinjavati pod jedinstvenim upravljanjem i komandovanjem. Nema sumnje da projektili »zemlja-vazduh« po svojim mogućnostima i svojoj ulozi sve više izbijaju na čelo aktivnih sredstava PVO i da zajedno sa ostalim njenim elementima i sredstvima predstavljaju veoma efikasnu odbranu od avionskih napada iz vazduha. Međutim, time nije okončana trka i borba između napadnih sredstava iz vazduha i sredstava PVO. Na pozornicu stupaju interkontinentalni i kontinentalni projektili protiv kojih su danas potpuno nemoćni i projektili »zemlja-vazduh« i lovačka avijacija. U daljoj trci reč treba da dobiju anti-projektili.

БОРБЕНО ОБЕЗБЕЂЕЊЕ И САВРЕМЕНА БОРБЕНА ДЕЈСТВА

Верујем да је разјашњење појма „борбено обезбеђење“ и његово разграничење од других борбених радњи једно од важнијих питања која се данас постављају пред војну теорију и праксу. Досадашња схватања овог појма морају претрпети дубоку промену.

Борбено обезбеђење је досад обухватало: извиђање, осигурање, атомско-биолошко хемијско обезбеђење (АБХО), противоклопну одбрану (ПОО), противваздушну одбрану (ПВО), противдесантну одбрану (ПДО), маскирање и противпожарну заштиту. Под њим се подразумевао скуп свих мера, поступака и дејстава који су имали да обезбеде што успешније извршење борбеног задатка јединице.

Овакав појам, садржина и гледање на борбено обезбеђење воде порекло још из класичних услова извођења борбених дејстава. Тада су борбена дејства у позадини непријатеља била мало вероватна и ретка. Ваздушно-десантне јединице су биле мале, слабог искуства, а принципи њихове употребе нису били довољно разрађени. Убацивање и инфилтрирање јединица у позадину непријатеља такође су ретко примењивани. Обухвати и обиласци већих размера били су нешто чешћи, али нису представљали изненађења. Појава непријатеља на боковима и крилима могла се готово увек предвидети, јер су фронтони били уски. Најзад, дубина и темпо продирања с фронта кретали су се око 1,5 км на час, док су оклопне и мото-механизоване јединице биле далеко мање и спорије него што су то данас.

У таквим условима стваран је и уобличаван појам „борбено обезбеђење“. И све до данас, у његовој суштини, схватању и примени није готово ништа битније измењено. Сви набројани и општепознати елементи борбеног обезбеђења у таквим условима, заиста су представљали скуп мера, поступака и дејстава појединих, специјално за то намењених јединица. То је све имало за циљ да обезбеди успешно извршење задатака, ако се непријатељ појави у позадини, на боковима, у ваздуху, изненади брзим продором оклопних и мото-механизованих јединица, или неком другом мером и поступком.

Међутим, све оно што је у таквим условима готово редовно представљало алтернативно „ако“, данас је редовна појава и толико очигледна стварност, којој не би одговарало досадашње схватање и садржина борбеног обезбеђења. Настали су нови услови који постављају и нове захтеве. Дошло је до квалитетних промена у наоружању,

ратној техници, опреми, стратегији и тактици. Врло је упадљиво, на пример, да данас ПО, ПД и ПВ борба већ представљају нешто што је далеко изнад појединих мера, поступака и дејстава, као и оног што предузимају само поједине јединице у оквиру борбеног обезбеђења. То је данас јединствен систем свих борбених дејстава, суштина и проблем сваког борбеног задатка јединице и борбе уопште. Значи, ПО, ПД и ПВ борба би испали као елементи у оквиру досадашњег борбеног обезбеђења.

Шта би онда требало подразумевати под тим појмом и садржином? Мени се чини да то данас треба да обухвати: извиђање, осигурање, маскирање, АБХ обезбеђење,¹⁾ санитарско обезбеђење, ветеринарско обезбеђење, интендантско-материјално обезбеђење, противпожарну заштиту и идеолошко-политичку припрему јединица.

Из овог видимо да садржина борбеног обезбеђења сада обухвата још и санитарско, ветеринарско, материјално обезбеђење и идеолошко-политичку припрему јединица. ПО, ПД и ПВ одбрана није више тамо. Где је и шта је она сада?

Противоклопна, противдесантна и противваздушна борба представља јединствени систем борбених дејстава. Уочавајући и најгрубље контуре физиономије борбених дејстава у савременом рату, ни за тренутак не треба посумњати у то да ће противоклопна (ПО), противдесантна (ПД) и противваздушна (ПВ) одбрана представљати јединствени, чворни проблем борбе. Било би много очекивати да ћу овде дати одговор за решење свих детаља тог сложеног проблема. Желим само да укажем на све оно чега се, по мом мишљењу, треба ослободити да бисмо лакше могли ући у његову суштину и сагледати нове принципе од којих треба полазити у његовом схватању и решавању.

Пре свега, шта је то чега се треба ослободити? Прво, треба се ослободити схватања да су ПО, ПД и ПВ борба данас неке посебне борбене радње, мере и поступци који се у систему борбеног обезбеђења предузимају за извршење заједничког задатка. Поред тога, биће корисно да се ослободимо и схватања да та борба представља збир тих мера, поступака и дејстава у оквиру борбеног обезбеђења.

Друго, неопходно је схватити да то више нису „мере“ борбеног или ма ког другог обезбеђења.

Треће, потребно је ослободити се највеће и можда најопасније неправилности — трагања за тим коме роду и средству дати примат у вођењу ове борбе.

Анализирајмо посебно сваку од поменутих поставки.

Да ли су ПО, ПД и ПВ борба посебне борбене радње, мере и поступци који се предузимају у циљу вођења борбе против тенкова, ваздушних десаната и непријатељске авијације?

Сматрам да нису, јер је у концепцијама савремених армија о вођењу евентуалног будућег рата јасно изражена тенденција да ће оклопне и мото-механизоване јединице, у садејству са ваздушним

¹⁾ Армије које поседују атомско оружје водиће и АБХ борбу којој ће бити место у јединственом систему ПО, ПД, ПВ и АБХ борбе, а не у борбеном обезбеђењу као досад.

десантима и авијацијом, бити носиоци тих дејстава. Дакле, њихова употреба и дејство биће координирани — јединствени.

Из ове чињенице јасно произилази да ће бранилац једино правилно поступити ако тако координираној, јединственој употреби и дејству непријатељских оклопних, мото-механизованих, ваздушно-десантних и ваздухопловних јединица јединствено супротстави све своје родове, видове и средства способна за вођење ове борбе. Према томе, то не могу бити никаква посебна дејства, нити се могу разматрати одвојено једно од другог, а најмање као посебни елементи борбеног обезбеђења. Сматрам да оваквој поставци не би требало супротстављати никакву резерву нити сумњу, нарочито за она бојишта и ратишта на којима атомско и друго ново наоружање, из било којих разлога, неће доћи до изражаја.

Масовност и брзина удара оклопних, мото-механизованих, ваздушних и ваздушно-десантних јединица у прошлим ратовима биле су неупоредиво мање него што ће то бити у евентуалном будућем рату. Тада је било довољно предвидети и организовати те поједине „мере“ обезбеђења, за случај да се та средства и те снаге појаве на одређеним правцима и у одређеним рејонима. Данас то већ није случај. Оклопне, мото-механизоване, ваздушно-десантне и ваздухопловне јединице данас су се толико омасовиле и ојачале да, уз снажну подршку артиљерије, атомских и других средстава, представљају одлучујућу снагу, како за извршење самих удара, тако и за одржавање високог темпа дејства. Зато одбрана од њих не сме бити „мера“ већ систем јединствених борбених дејстава.

Значи, разматрати и схватати ПО, ПД и ПВ борбу као неке посебне борбене радње, мере и поступке, или као њихов збир, било би данас исто толико неправилно, нетачно и нелогично, колико и очекивати да ће се продори и темпо савремених операција остваривати само тенковима или само ваздушно-десантним јединицама или другим. То схватити, било би прво што је неопходно постићи у рашчишћавању овог проблема.

Сада је потребно уочити да ПО, ПД и ПВ борба не представљају никакве „мере“ борбеног нити ма ког другог обезбеђења.

Полазим од чињенице да ће ту борбу водити сви родови војске и авијација, као вид, уз максимално ангажовање својих снага и средстава. Уз то претпостављам да ће та борба бити редовна појава на фронту и да ће представљати суштину задатка сваке јединице од чијег ће успеха зависити општи успех сваке борбе, боја и операције. Зато ту борбу више није могуће посматрати одвојено од осталих борбених дејстава, а још је теже сматрати је „мерама“ или елементима борбеног обезбеђења.

Дакле, ако свака та „мера“, сваки тај „поступак“, свако то „дејство“ (ПО, ПД и ПВ) мора у себи садржати све оно што још увек називамо борбеним обезбеђењем, чему онда и даље их гурати у тај сувише узани и неадекватни оквир и појам?

Према томе, ПО, ПД и ПВ борба су, пре свега и искључиво, борбена дејства чији значај расте са њиховим обимом. Она се изводе на основу јединственог система организације борбе и координиране

употребе свих родова и њихових средстава, почев од јединица у позadini непријатеља до оних највећих на фронту.

Мислим да баш тај јединствени систем организације употребе и дејства свих родова треба узети као појам и суштину ПО, ПД и ПВ борбе. У том смислу она представља нови оперативно-тактички и стратегијски појам у савременим условима. Ту борбу као појам треба добро разликовати од појма „садејство“ чија је формулација врло слична. Садејство је више умни рад команданта на организацији и координираној употреби родова и служби за остваривање одлуке. А материјализација тога садејства и није ништа друго него остваривање те одлуке у динамици ПО, ПД и ПВ борбе.

Остаје још да рашчистимо да ли је правилно давати примат поједином роду или средству за вођење ПО, ПД и ПВ борбе?

Сматрам да је неправилно и недопустиво проглашавати овај или онај род војске, ово или оно поједино средство основним за вођење ПО, ПД и ПВ борбе. Неправилно је, јер ни један род не може да сам са успехом води ту борбу, а недопустиво је због тога што, дајући примат једном од родова или средстава, занемарујемо дух командовања, садејства, односа и субординације која из њих произилази, а који никада не смеју бити окрњени никаквим приматом, никаквом „лочашћу“ само за једног. То уноси само дезоријентацију из које се често рађа хаос и штета, како за теорију тако и за практичну обуку старешина и трупе. Неки чак стоје на становишту да ће једно „свемоћно“ средство, као што су ПО ракете (пројектили), бити решење за све прилике и све услове у борби против оклопних јединица. Други, пак, да ће једно масовно ПО средство у рукама пешадије, као што су то, нпр. ручни бацачи, бити „основно“ средство за решење проблема. Трећи, да то може бити само артиљерија итд.

Таква схватања и решења су у суштини опет одређене алтернативе које у свакој конкретној ситуацији базирају на претпоставци — „ако“ маса оклопних и мото-механизованих јединица непријатеља налети баш на оне рејоне у којима су размештене ПО ракете или ручни бацачи, или на правце дуж којих је распоређена артиљерија и сл. А алтернатива овде не може и не сме да буде. ПО, ПД и ПВ борбу морамо сматрати јединственом и то у толикој мери колико су дејства оклопних, мото-механизованих, ваздухопловних и ваздушно-десантних јединица савремених армија јединствена и повезана.

Завиримо сада конкретно у све родове војске и њихова средства и погледајмо где је њихово место и какве су њихове могућности у том јединственом систему ПО, ПД и ПВ борбе.

Основно средство за вођење ПО борбе у пешадији је ручни бацач (РБ). За ту борбу су способна још БсТ оруђа, друга ручна и средства за запречавање које врши пешадија. Својим средствима пешадија може да се бори и против авијације и ваздушно-десантних јединица. Но, сва та средства, начин њиховог дејства и њихове могућности у општем систему ПО, ПД и ПВ борбе треба сматрати снажним, али статичним елементом те борбе, јер се налазе у непосредном распореду пешадије и дејствују искључиво из рејона које она поседа. Та чиње-

ница не даје право онима који пешадији и њеним средствима дају примат у овој борби. А он је данас код неких армија (немачке, па и наше) јако изражен, као нека „последња војна мода“.

Ни артиљерији се не може дати примат иако знамо да она чини скелет ПО ватре и уопште ватреног система, да је готово сва моторизована или самоходна, да је распоређена на целој дубини и способна за сваки маневар и наношење удара непријатељу на земљи и у ваздуху. Њен распоред се рачва до свих елемената борбеног поретка. Тиме је обезбеђен њен маневар и могућност да парира на изненадну појаву и дејство оклопних, мото-механизованих и ваздушно-десантних јединица непријатеља. То све, уз сталну готовост, представља суштину њене улоге у општем систему ПО, ПД и ПВ борбе. Ипак, све те особености и способности артиљерије не дају никоме за право да јој даје примат међу родовима и средствима у јединственом систему ПО, ПД и ПВ борбе.

Мишљења о потреби што рационалнијег смањења статичних елемената те борбе (у корист маневарских) за озбиљну су дискусију. Верујем да би било тешко одлучити о томе која средства, односно коју ватру формирати. Да ли она која ће статично дејствовати из одређених рејона, али масовно и ефикасно, или која су способна за маневар, али су малобројна и изложена свим незгодама покрета? Ово питање сматрам једним од битних и принципијелних.

Како стоји са инжињеријом? На питање које смо горе поставили, можда би се могло одговорити овако:

Инжињерија је род војске који својим средствима и могућностима мири те две супротности. Могућности инжињерије за запречавање правца и уређивање рејона ради ојачања статичног елемента ПО, ПД и ПВ борбе и обезбеђења покрета и дејства сопственим трупама на тим правцима, јесу антитеза поменутих тенденцијама и супротностима. Њен задатак је да иде даље на усавршавање и једних и других средстава, једног и другог елемента (статичног и маневарског), на усавршавање њихове употребе и ефикасности.

Значи, инжињерију треба сматрати идеалном споном између поменутих елемената, без које би било тешко замислити успешно дејство ПО, ПД и ПВ снага и средстава. Но ипак, и поред тако успешног дејства, ни инжињерији а ни њеним средствима не може се и не сме давати примат у тој борби. Само у заједници са осталим родовима она може да је успешно води.

Нема потребе за опширним изношењем значаја авијације у ПО, ПД и ПВ борби, али има потребе да овде истакнемо њено место, улогу и задатке у јединственом систему те борбе. Она је способна да, независно од дејства осталих јединица, води борбу са оклопним, мото-механизованим, ваздухопловним и ваздушно-десантним јединицама. Говорећи о дејству авијације, треба уочити да она решава баш оне задатке које други родови нису у стању да реше, или не бар тако успешно као она.

С обзиром да су објекти дејства авијације пре свега оклопне и мото-механизоване јединице непријатеља, као и његови десанти, а

њене могућности за вођење ове борбе знатне, то је и њен значај у систему ПО, ПД и ПВ борбе велики. Но и поред таквих способности, ни авијацији не припада никакав примат у овој борби, нити она сама може све да реши.

Јединице у позадини непријатеља — диверзантске, партизанске и сл. такође не могу имати примат. Имајући у виду чињеницу да ће агресор врло често имати надмоћност у ваздуху, нарочито на главним правцима и рејонима, то ће баш ове јединице најчешће примати борбу са његовим оклопним и другим мото-механизованим јединицама.

Ту борбу ће оне водити како директним нападима, препадима на колоне у покрету и рејонима прикупљања, тако и диверзијама на „фронту“ и у позадини. Овде је важно уочити да ће дејства тих јединица у позадини непријатеља имати огроман значај у општем систему ПО, ПД и ПВ борбе. Али и оне ће најуспешније дејствовати у садејству са инжињеријом, противоклопним одредом, тенковима и резервама, односно другим ешелонима јединица намењених за фронтално ратовање.

У тој борби тенкови такође имају јасно место, улогу и задатке. Без обзира на све друге задатке које ће извршавати у току борбе, потребно је уочити да цела тенковска јединица, или бар њен део, мора поседати рејоне на што већој дубини сопственог распореда. Ово је потребно у првом реду због спремности за интервенцију против ваздушних десаната непријатеља, а затим ради парирања изненадних продора непријатеља с фронта, бокова или из позадине. Но и у једном и другом случају само је њихово садејство са осталим родовима правилно решење за њихову употребу, а њихови координирани удари у заједници са противоклопним одредима, десантима и авијацијом, јесу најефикаснији начин дејства једних и других, а и свих родова.

Чињеница да су тенкови једно од најефикаснијих средстава за борбу против ваздушних десаната, оклопних и мото-механизованих јединица, није сасвим довољна да бисмо им у тој борби могли дати неки примат.

У практичном раду, приликом издавања заповести или наређења, досад је посебно даван задатак за ПОО, посебно за ПДО, а посебно за ПВО као за елементе борбеног поретка јединица. За ПОО је, на пример, одређивано која ће јединица водити ту борбу, какав јој је задатак, које су противоклопне линије, где је основни, а где наредни противоклопни рејон итд. Слично је формулисан задатак за ПДО и ПВО.

Можемо ли и даље овако одвојено третирати и решавати та питања? Можемо ли их сматрати регулисаним дајући посебно задатак сваком поједином елементу борбеног поретка иако знамо да је то заједнички, јединствен, недељив задатак свих родова, свих средстава и свих елемената борбеног поретка?

Насупрот поменутој пракси и схватању, у будућем раду морамо овом проблему давати сасвим нов облик и садржину. То практично значи да у свакој борбеној заповести, на одређени начин, но ипак без шаблона, морају бити нотирани основни задаци и начин употребе

сваке јединице и свих средстава, али тако да чине јединствен, организован, лако уочљив систем ПО, ПД и ПВ борбе и да се одвијају по јединственом плану. То значи да би на основу такве заповести требало још израдити јединствени план ПО, ПД и ПВ борбе као основни (поред заповести) борбени документ командовања и садејства.

Шта сада у борбеној заповести треба истаћи, наредити? Пошто смо видели да је ПО, ПД и ПВ борба јединствен систем борбених дејстава, јединствена целина и брига свих у јединици, то ћемо тако и у заповести поступити. Сваком роду, свакој чети, батаљону, тактичкој групи прецизира се задатак поред осталог и у погледу ПО, ПД и ПВ одбране. Исто тако се даје задатак свакој батерији, инжињеријској јединици, тенковима и осталим јединицама.

Код пешадије, на пример, свакој чети треба одредити положај, место и величину минских поља и назначити шта ради у случају појаве ваздушног десанта, како се брани од нисколетеће авијације итд.

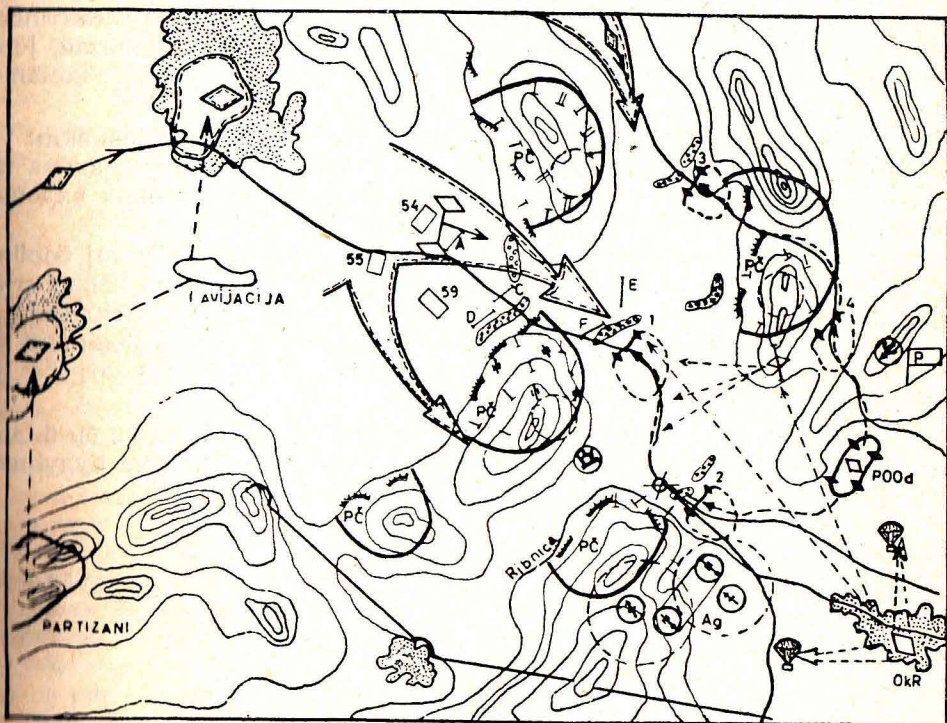
Артиљеријској групи се одређују основни, наредни и привремени ВП, а затим задаци као, на пример: спречити прикупљање и покрет непријатеља, учествовати у одбијању његовог јуриша, спречити његово уклињавање и ширење, подржати противнапад, борбу наших оклопних јединица и тенкова итд. ПО одреду се одређују основни и наредни ПО рејон, ПО линије које припрема и задаци свакој батерији. ПВ јединице добијају задатак да штите од авијације. Инжињерији се одређује шта да поруши или припреми за рушење, где да постави минска поља против оклопних јединица, које комуникације да одржава и слично. Тенковске и оклопне јединице такође добијају своје конкретне задатке у ПО, ПД и ПВ борби као што је одбијање напада оклопних и мото-механизованих јединица, интервенција у случају појаве ваздушног десанта непријатеља итд. Ако јединица садејствује авијацији или неке друге снаге, у позадини и на фронту, онда и од њих захтевати одређено учешће за вођење ПО, ПД и ПВ борбе. На пример, да авијација дејствује по тенковима у рејонима прикупљања или у току њиховог покрета, да јединице у позадини успоравају покрет непријатеља и наносе му губитке итд. Поред наведеног, у заповести се посебно мора предвидети низ мера и поступака за материјално-техничко, санитетско, ветеринарско, АБХО, морално-политичко и друго обезбеђење.

Јасноћа и потпуност заповести треба да обезбеди лако реализовање командантове идеје, пре свега израду јединственог „ПЛАНА-ШЕМЕ ПО, ПД и ПВ БОРБЕ“, који би могао представљати основни документ командовања и садејства у борби. То се све у потпуности односи и на напад, а и на све друге видове борбених дејстава, за све јединице и услове. Прилажемо шему ПО, ПД и ПВ борбе једног пука односно бригаде и тактичке групе.

Уз овакву шему у легенди треба објаснити шта која јединица ради при појави оклопних јединица, ваздушног десанта и непријатељеве авијације. Затим се конкретно наводи шта ради оклопна резерва у појединим случајевима, а шта противоклопни одред. За артиљеријску групу се предвиђа, поред осталог, када почиње премештање, куда

иде и какав јој је задатак. Инжињерији се предвиђају задаци за рушење, забрањивање, постављање минских поља, одржавање комуникација и сл. Задаци се прецизирају и авијацији, јединицама у позадини непријатеља и дубини сопственог распореда. Таква легенда уз шему ПО, ПД и ПВ борбе биће велика помоћ команданту за успешно извршење борбеног задатка.

Неки принципи савремене ПО, ПД и ПВ борбе. Из схватања да је ПО, ПД и ПВ борба јединствени и готово у свакој ситуацији чворни проблем процена, закључака, одлука и командовања старешина, јасно се оцртавају одређени принципи о којима треба водити рачуна у свакој конкретној ситуацији у борби.

Шема ПО, ПД и ПВ одбране

ПО, ПД и ПВ борба су борбена дејства која укључују максимално ангажовање свих родова и средстава способних за вођење те борбе.

ПО, ПД и ПВ борбу треба сматрати јединственим системом организације — координиране употребе и дејства свих јединица и средстава способних за вођење те борбе. Од те организације и умешности командовања зависи успешно извршење сваког задатка.

У условима савременог рата та борба представља квалитативно нову тактичко-оперативну и стратегијску категорију чија се специ-

фичност састоји у јединственом систему употребе и дејства свих родова војске и њихових средстава.

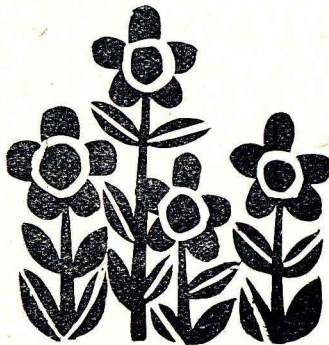
Основни задатак ПО, ПД и ПВ борбе јесте: онемогућити координиране ударе оклопних, мото-механизованих, ваздухопловних и ваздушно-десантних јединица непријатеља, њихово заустављање, блокирање, разбијање и уништење или, у крајњем, слабљење њихових удара.

Употребу тих јединица треба сматрати могућном у свим условима борбених дејстава, независно од конфигурације земљишта и атмосферских прилика. Аналогно томе, у свим условима и видовима борбених дејстава мора бити организован и јединствен систем ПО, ПД и ПВ борбе, водећи рачуна само о приоритету ангажовања јединица у појединим фазама борбе (нпр: борбе против оклопних или десантних јединица). Но, при одлучивању о приоритету ваља бити опрезан, јер су то изразити тренуци у којима долазе до изражаја умешност командовања и сналажење у борби.

Значај ПО, ПД и ПВ борбе треба сматрати потпуно једнаким у одбрамбеним и нападним дејствима. Правила би се ненадокнадива и недопустива грешка ако би се дао приоритет једном од ових видова дејства.

Ни једном роду ни средству не може се и не сме у тој борби „а priori“ давати примат. Некад ће „лавовски“ део посла извршити авијација, некад пешадија са својим средствима, некад артиљерија, инжињерија, а некад партизанске и друге територијалне јединице у позадини непријатеља. Али само њихова координирана употреба и дејство могу довести до жељених резултата.

Све оне услове или ситуације у којима ти принципи не би били применљиви, треба сматрати изузецима и специфичностима будућих борбених дејстава.

ВАТРА И МАНЕВАР

Усавршавање ватреног наоружања снажно је утицало на извођење борбених дејстава и на измену односа основних борбених фактора: ватре и маневра. Док се у прошлом рату маневар вршио (у ужим тактичким оквирима) да би се жива сила и техника довеле у најповољнији положај у односу на непријатеља и успешно користило наоружање, дотле ће се маневар у будућем рату највероватније изводити ради што бољег коришћења ватре тешког наоружања које треба да „осваја земљиште“, а родови наоружани лаким наоружањем да га „поседају“. Због тога тешко наоружање постаје све покретљивије.¹⁾ Иако наоружање треба да служи само као допуна тешком. Оно ће доћи до изражаја само у блиској борби која ће се у принципу избегавати.²⁾ Савремено тешко ватрено наоружање условљава и намеће брзо маневровање на свим степенима и у свим облицима. Оно постаје носилац маневра ватром не само у тактичким већ и у оперативно-стратегијским размерама, јер омогућава извршење снажних ватрених

1) Постављање далекометних топова са дометом од 30 км у борбени положај за време првог светског рата трајало је понекад и више дана, док се савремени уређаји за лансирање ракета са дометом од 100 км налазе већ монтирани на покретним гусеничним лафетима око 30 тона. Овим оруђима се лакше и оперативније рукује него некад топовима, али су зато механизми компликованији и захтевају дужу обуку послуге и старешина.

2) Епоха класичних јуриша у којима се решење тражило борбом прса у прса завршила се са првим светским ратом. У будућем рату највеће губитке треба очекивати од тешког наоружања.

удара на огромним просторствима и промену у врло кратком времену чак оперативног и стратегијског тежишта.

Ваздухопловство је у модерној стратегији такође добило нову улогу. Напад непријатеља на великим одстојањима за који је била намењена стратегијска авијација, данас ће се већим делом извршавати помоћу ракета великог домета док ће се пред стратегијско ваздухопловство постављати као важан задатак пребацивање крупних ваздушних десаната на велика одстојања и одржавање ваздушних мостова.

Потреба за остварењем брзих маневара на великој дубини настала је због оруђа (ракета) великог домета, као и да би се максимално искористио ефекат постигнут ватреним ударица. Ваздушни десанти ће бити чешће у саставу ваздухопловства него копнене војске (КоВ) и подржавани ракетама великог домета. Они ће такође често садејствовати са морнарицом, ломорским десантима и осталим копненим снагама. Према томе, ватрена припрема и подршка стратегијских десаната првенствено ће се вршити помоћу ракета лансираних са копнене база и делом са бродова, док ће авијација вршити обезбеђење, пребацивање и снабдевање ваздушно-десантних трупа.³⁾ Коначан расплет будућег рата решиће ипак копнена војска која ће у одсудном моменту опет постати главни фактор.

У склопу општег пораста ватрене моћи оружаних снага огромно је порасла ватрена моћ копнене војске, а с њом је усклађен и маневар. Домет артиљеријских ракета од више стотина километара омогућио је КоВ да самостално, без подршке авијације, под-

3) Треба имати у виду да могућности маневровања ваздушним путем нису неисцрпне чак ни за време водећих светских сила. За једновремено пребацивање једне ваздушно-десантне или пешадијске дивизије са борбеним потребама за 3 дана потребно је приближно 1 000 транспортних авиона и толики број ловаца.

вргне ватреним ударима непријатељски распоред на већој дубини и тако помери границе дубине операције.⁴⁾ Повећање дубине савремених операција није условљено само повећањем домета, већ и постојањем атомских борбених средстава, великом zasiћеношћу копнене војске погодном транспортном техником, као и могућностима бацања крупних ваздушних десаната.

На бази савремених достигнућа у ратној техници, већ важеће стратегије и тактике армија великих сила, овде ћемо детаљније размотрити једну могућну структуру ватреног система нападача и браниоца. Унапред наглашавамо да то није структура ватреног система ни једне армије посебно већ само једна могућна савремена варијанта.

Структура ватреног система у нападу. У „оперативним центрима“, „центрима за координацију ватре“, односно оперативним одељењима и артиљеријским штабовима армија великих сила, постоје разрађени планови ватре тешког наоружања и авијације за извршење почетних удара. Постоје две врсте таквих планова: план ватрених удара по стратегијским и тактичко-оперативним циљевима. Први план разрађују врховне команде водећих блоковских сила (у последње време изгледа да ће овакве планове за поједина ратишта разрађивати команде војних пактова). Први план анализира циљеве за ракете великог домета и авијације за даљња бомбардовања. У овај план се уноси: локација циља са описом његових основних карактеристика, врста ракете (односно бојево главе) са којом ће се циљ тући, којој јединици се додељује као основни а којој као допунски задатак, удаљеност и време летења ракете, какав се материјални ефекат очекује,

начин провере материјалног ефекта, његова експлоатација, сигнал за лансирање ракете, ко има право наређивања лансирања и остало. Овим планом се предвиђа тучење сталних циљева који не могу да мењају свој положај (градови, индустријски објекти) или то могу да учине само после дужег времена (уређаји за лансирање ракета, аеродроми, поморске базе).

План ватрених удара по тактичко-оперативним циљевима обично се ради у команди групе армија, армије и нижим командама. Њиме се предвиђа дејство по оним циљевима који се налазе у зони предстојеће операције и који могу непосредно да утичу на ток њеног извођења. Ту долазе лансирни уређаји за артиљеријске ракете, ракете средњег домета, аеродроми тактичке авијације, рејони распореда непријатељских трупа, елементи његове одбране (први ешелони, резерве, артиљерија), комуникацијски чворови, центри везе, команде места, складишта и остало. Ови планови се делом састављају још пре почетка непријатељстава, а допуњују непосредно пред почетак напада и у току самих дејстава.

За атомску муницију предвиђају се обично три врсте ватре: сталне, које се унапред планирају и остварују у време које је планом предвиђено; ватре по захтеву, које се планирају по одговарајућим циљевима, а остварују на захтев команданта задружних јединица, и евентуалне које се остварују на захтев команданта здружених тек у току борбе а са муницијом која се чува у резерви.

У доктринама армија које располажу атомским борбеним средствима или рачунају да ће таквим средствима бити подржане, доминира принцип да напад отпочиње из покрета. Снаге првог оперативног ешелона прелазе у напад из очекујућих рејона који могу бити удаљени од непријатеља,

⁴⁾ Дубина савремених операција ће бити неколико пута већа у односу на прошли рат.

зависно од земљишта, петнаест и више километара. Почетни ватрени систем нападача ће сачињавати ракете средњег домета, артиљерија великог домета и ватра тактичке авијације. Овим ватреним системом обухвата се непријатељска одбрана на дубини до 500 км. Ватре су мешовите, атомске и класичне и представљају костур општег ватреног система нападача. Ватрена припрема треба да отпочне једновременим атомским ватреним ударом по целој дубини и да буде усклађена са отпочињањем покрета борбеног поретка трупа и спуштањем ваздушних десаната. Док се јединице првог ешелона приближавају непријатељу, крупнокалибарна ватрена средства систематски гађају важније циљеве (користећи ракете са класичним експлозивним пуњењем) и подржавају борбу ваздушних десаната.

Напад отпочињу предњи одреди, односно истурене борбене групе, претежно састављене од тенкова, самоходне артиљерије и пешадије у оклопним транспортерима. Непосредно иза предњих одреда креће се дивизијска и корпусна артиљерија, која поседује планиране ватрене положаје. Део артиљерије који је предвиђен за непосредну подршку пукова не развија се на ватреним положајима, све док се пукови укључе у борбу. Када се предњи одреди непосредно приближе предњем крају непријатеља, следи нов ватрени удар по блиској тактичкој дубини браниоца, закључно са дивизијским резервама и ВП артиљерије. Удар се остварује атомским средствима мање снаге (до 10 КТ). После тога се у ватрени систем укључује дивизијска подручна артиљерија (ДАГ) и артиљерија већих јединица (КАГ, ААГ) која до тада није била ангажована. И она отпочиње дејство атомском муницијом, а затим продужава класичном, тежећи при том да што више усклади своје дејство са

покретом пешадије и тенкова и да им омогући максимално искоришћавање ефекта постигнутог атомским удари-ма.⁵⁾

Када отпочне непосредна борба, у дејство ступа тенковско и пешадијско наоружање (тенковски топови, митраљеци, минобацачи 81 мм и 82 мм, лака бестрзајна оруђа). Ватра најнижих тактичких јединица првенствено је усмерена за непосредно „чишћење“ земљишта на правцима наступања појединих чета.

Дакле, при оваквој структури напада, у ватрени систем нападача последња се укључује артиљерија намењена за непосредну подршку пукова, односно борбених група. Она остаје у положају за марш све док пук не наиђе на јачи отпор браниоца, када пешадијско, односно тенковско наоружање није више у стању да уклони препреке које непосредно коче напредовање. Сада борба добија пун размах. За непосредну подршку пешадије и тенкова ангажују се у већој мери и плотунски бацачи, а класична ватра постаје доминирајућа. Атомска ватра се користи само против дубље распоређених циљева, првенствено за спречавање покрета браниоцевих резерви. Под заштитом класичне артиљеријске ватре у првом реду, сада се развијају и укључују у борбу главне снаге првих тактичких ешелона, док се други ешелони и резерве, нарочито већих јединица, уводе у борбу кроз створене бреше уз снажно ватрено обезбеђење бокова. Ове снаге теже првенствено да се брзо споје са својим ваздушним десантима. Ако се други ешелони ангажују за пробој неких линија у дубини непријатељског распореда, поступак је сличан као и у почетку напада.

⁵⁾ Пошто је изведен атомски удар по важнијим објектима, артиљерија продужава дејство класичном муницијом са до 20% смањењем густином ватре за потпуно неутралисање. Овим се настоји да се непријатељ задржи у стању неутралисаности и да му се не дозволи да реорганизује одбрану и ватрени систем.

Ако нападач буде принуђен да у дубини непријатељског распореда привремено обустави напад да би привукао резерве, попунио јединице борбеним потребама и прегруписао снаге, онда је однос ватре и маневра нешто другачији. Тада долази до накнадног извиђања, реорганизовања борбеног поретка и врло често до потпуно новог ватреног система. Доскора је преовладавало мишљење да се у оваквим

непосредни контакт. Отуда се за овакве ситуације предвиђа нешто дужа и систематичнија ватрена припрема и то атомском муницијом мање килотонаже и класичном, првенствено по ближеј тактичкој дубини браниоца. Прегруписавање снага врши се маневром по дубини, а снаге које су у непосредном додиру с нападачем, врше под заштитом ватре сопствене артиљерије, планска померања по фронту, стварајући празне међупросторе у које улазе ешелони из дубине и прелазе у напад. У ватреној припреми напада и подршци у ближеј дубини учествује целокупна артиљерија јединица које су у непосредном додиру, а по потреби и она других ешелона и резерви. Међутим, артиљерија намењена за непосредну подршку пукова и борбених група развија се за борбу тек кад отпочне напад.

Како се остварују ватре у нападу? Тешко стратегијско ватрено наоружање, које користи ракете са хидрогенским бојевим главама, изводи систематско (методично) гађање, једним оруђем на један циљ. Циљ је огромних размера, понекад и по неколико стотина квадратних километара. Оруђе гађа обично једним пројектилом, док је друго у резерви и врши опалење само ако се код основног деси нека незгода приликом лансирања (откажу команде), или ако пре времена још на путањи наступи експлозија или слично.

ситуацијама предузима извлачење трупа из непосредног додира са нападачем („одлепљивање“ и стварање међупростора), па се онда врши прегруписавање и прелази у даљи напад како је то већ изложено. Али од тога се данас већ одустало и такав маневар се сматра практично тешко изводљивим, а и опасним, пошто би га бранилац искористио за активна дејства, а у најмању руку тежио би да одржи

Ракете средњег домета, као и артиљеријске ракете са атомским бојевим главама, такође гађају једним оруђем један циљ. За најважније циљеве најчешће се, поред основног, одређују и по два резервна оруђа од којих је готово увек једно из неке друге батерије и у другом рејону ВП како она не би била уништена једним поготком. Резервним оруђем се дају и допун-

ски циљеви.⁶⁾ Ако се ватра отвара са ракетама које имају класичне бојеве главе, онда већи циљ могу да гађају по два и више оруђа. Сва остала артиљерија која користи атомску муницију, обично једним оруђем гађа један циљ. Али овде ипак постоје извесне специфичности. Наиме, најчешће се догађа да се дивизијској подручној и подручној артиљерији већих јединица планирају дивизионске и групе ватре (обично за групу циљева). У оквиру планиране ватре предвиђа се (не мора увек) само један атомски удар (једна граната са атомском главом). Ако атомска граната постигне задовољавајући успех, остале батерије настављају дејство класичном муницијом, а припремљене атомске гранате чувају се за наредне циљеве. При употреби само класичне муниције, корпусна и армијска артиљерија отварају готово само дивизионске ватре. Готово је исти случај и код дивизије, док артиљерија која врши непосредну подршку пукова претежно остварује батеријске ватре. Пратећа артиљерија, као и раније, најчешће дејствује по паровима или појединачним оруђима, а врло ретко целим батеријама.⁷⁾ И нападач и бранилац теже да задрже што растреситији распоред, да су што покретљивији, а тамо где се морају дуже задржати предузимају солидно утврђивање и маскирање.

Сасвим је разумљиво да ће страна која не располаже јаким ватреним средствима (атомским у првом реду) тежити да пређе у напад брзо и изненадно, пре него што би противничка страна успела да среди своју одбрану и приступи утврђивању. Тада маневар и блиска борба долазе до изражаја. Тешко наоружање се ангажује првенствено тамо где је лако

наоружање немоћно и где је било немогуће постићи изненађење. Али треба бити начисто и с тим да се у нападним дејствима ширих размера не може увек рачунати на постизање изненађења и маневровања. Ма колико се брзо маневровало, бранилац ће успети да се на некој линији у дубини добро утврди и тако искључи могућност изненадног напада или изманевровања утврђених тачака. Напад на утврђену одбрану не може се изводити без тешког наоружања и солидно организованог ватреног система. Ако се напад изводи на слабо организовану одбрану, онда ће се ватрене припреме начелно избегавати или ће бити толико кратке да само за извесно време парализу браниоца. Артиљерија ће отварати ватру обично на десетак минута пре почетка напада пешадије и тенкова, или једновремено са њиховим нападом, дејствујући по објектима у дубини, почевши од задње ивице водних отпорних тачака прве линије, па закључно са ватреним положајем артиљерије. Борба против непријатељских резерви, минобацача и артиљерије мора и код оваквог напада бити добро организована, јер су то елементи борбеног поретка браниоца, односно борбена средства такве природе која су мање осетљива на изненађења с фронта. На њих се могу предузети изненадни напади јединицама које дејствују у позадину непријатеља. Само, треба имати у виду да се ватрени положаји артиљерије данас тако добро бране да је теже постићи изненађење. Ангажовање тешког наоружања — првенствено минобацача и артиљерије, редовно ће се практиковати у нападу на непријатељева тешка ватрена средства, без обзира на карактер његове одбране, с тим што задаци контрабатирања могу бити врло различити.

На основу реченог може се закључити да ће однос ватре и маневра у

⁶⁾ Ово дуплирање оруђа врши се само код нарочито важних циљева.

⁷⁾ Ово су у ствари уопштена искуства Совјета и Американаца из прошлог рата.

нападу, без употребе атомских средстава, зависити од карактера непријатељске одбране. Ако се напада на недовољно организовану и неутврђену одбрану, тежиће се да маневром мањих јединица и борбених група отпочне блиска борба у којој би доминирала ватра пешадијског наоружања. Митраљеви, бестрзајна оруђа и минобацачи мањег калибра (лако наоружање) би дејствовали одмах, док би се тешки минобацачи и артиљерија за подршку укључивали касније и по потреби, првенствено са задатком да спрече или отежају маневар непријатељевих резерви и ослаби ефекат ватре његовог тешког наоружања.

Ако се, пак, напада на добро организовану одбрану, биће доминантна ватра тешког наоружања. Нападчевим ватреним системом мора се обухватити цела дубина првог тактичког ешелона браниоца која ће се кретати од 10—15 км па и више. Ватрено тежиште у овој зони ће се мењати по периодима боја. Почетни снажни ватрени удари вршиће се по непријатељском предњем крају. За то ће се ангажовати првенствено артиљерија за подршку, минобацачи свих калибара, оруђа за непосредно гађање, а по потреби и тенкови. На најважнијим правцима напада основну маневарску снагу сачињаваће тенкови који ће моћи најбрже и најбоље да искористе ефекат ватре тешког наоружања и омогуће пешадији ступање у блиску борбу под повољним околностима. У даљим фазама боја ватра тешког наоружања биће ангажована првенствено за „смекшавање“ непријатељеве одбране по дубини, за „притискивање“ резерви, за смањивање ефекта ватре његовог тешког наоружања и навлачење ватре на себе. У тим околностима треба широко користити маневар снагама које дејствују у непријатељевој позадини првенствено ради спречавања маневра његових

резерви и ометања дејства артиљерије.

Ватрени систем у одбрани. Разматрано у стратегијским оквирима, мирнодопски одбрамбени ватрени систем у ствари не постоји. Нико данас јавно не признаје постојање офанзивног ракетног ватреног система, већ се обично говори о одбрамбеним мерама, мада су циљеви свих ракетних база исти. У првим моментима отпочињања непријатељства, у том великом стратегијском ватреном двобоју, обострани ватрени системи ће бити структурално слични. Ракете браниоца полетеће на своје циљеве пре него што ракете нападача постигну свој циљ, јер за сада не постоје никакве могућности да се осујети или одбије напад супротне стране, нити да се заштите сопствени стратегијски објекти од атомског разарања.⁸⁾ Значи, страна која отпочне рат, мора такође бити спремна да поднесе снажне ватрене ударе. Ватрену надмоћ и иницијативу постићи ће она страна чија средства за лансирање ракете буду издржала почетни удар, а нарочито ако буде способна да обезбеди стално нарастање силине ватреног напада. Ово се може постићи увођењем у дејство нових средстава за лансирање и већим утрошком ракете. Борба за ватрену надмоћност у стратегијским размерама може да траје и дуже време, но, она ће се највероватније ипак решити пре ангажовањем других видова оружане силе. Уништавање ракетних база, поред ракетних удара, вршиће се и нападом ваздушних десаната синхронизованих са брзим продорима снага КоВ.

У копненим операцијама „чиста“ одбрамбена дејства водиће се само у ужим тактичким размерама, углавном, у оквиру дивизија првих ешелона

⁸⁾ У последње време се интензивно ради на усавршавању борбених средстава помоћу којих би се уништавале ракете на путању. Али, засад нема података колико се у томе успело.

на корпуса, док ће корпуси, а поготову армије, решење у одбрамбеној операцији тражити у извођењу противудара јаким резервама и другим ешелонима. Противудари ће се изводити у најпогоднијим условима за браниоца и уз подршку артиљерије и артиљеријских ракета, користећи притом и атомску муницију. Но, при овоме треба имати у виду да ће се и у оквиру дивизија првих ешелона корпуса вршити испади јаким снагама испред предњег краја, пре него што супротна страна отпочне са извођењем напада. Све ово недвосмислено потврђује да је савремени бој постао врло сложен и да захтева прецизно планирање, а у току извођења дејства брзо и ефикасно реаговање на измену ситуације. Организација ватреног система захтева нарочито брижљиву припрему, јер ватра тешког наоружања треба да и у одбрани одигра одлучујућу улогу. У одбрамбеним операцијама ватрени систем се планира на дубини чак и до 300 км испред предњег краја распореда главних снага. Још у доба мира, на главним оперативским правцима врши се топографска припрема земљишта и одређују евантуални циљеви и репери за ракете средњег и малог домета и класичну артиљерију већег домета и калибра. Ватрени удари, атомски и класични, планирају се по највероватнијим полазним рејонима за напад, као и путевима прилаза и другим важнијим тачкама.

На даљинама већим од 15 км од браниоцевог предњег краја планира се претежно ватра артиљеријских ракета средњег и малог домета. То су претежно атомске ватре јачине преко 10 КТ, намењене за уништење или неутралисање већих (прикупљенијих) циљева, у првом реду моторизованих и оклопних јединица и ВП далекометног непријатељског наоружања. За једно оруђе се обично планира више ватри, а отварају се по захтеву. Арти-

љерија за подршку, првенствено корпусна и армијска, планира у овој зони углавном дивизионске и групне ватре. У целини узето, ово је зона снажних (масовних) ватри, било да се остварују класичном или атомском муницијом.

У зони 5—15 км испред предњег краја планирају се ватре артиљерије за подршку и то претежно за класичну муницију, но могу се употребити и атомска зрна јачине 5—10 КТ. Ове ватре су намењене првенствено, за дејство против нападачевих снага које се развијају за борбу и против ватрених положаја непријатељске артиљерије. Ова зона би се могла назвати и зоном опште подршке у којој дивизијска и артиљерија већих јединица претежно планирају дивизионске и групне ватре. Откривање циљева и коректура ватре врше се првенствено помоћу авијације, радара и других техничких средстава, а у извесним случајевима и са земаљских осматрачница.

У зони од 0,5 до 5 км испред предњег краја артиљерија дејствује на нападачеву пешадију и тенкове, при чему се претежно користи класична ватра, а понекад и атомска зрна јачине од 0,5 до 2 КТ. У овој зони најјаче долазе до изражаја минобацачи, а претежно се планирају батеријске ватре. Ватра се отвара по захтеву нижих пешадијских старешина (команданата батаљона и чета), као и по личној иницијативи командира батерије. Проналажење и одабирање циљева и коректура ватре обично се врше са осматрачница, визуелним осматрањем.

На дубини од 500 м од предњег краја, тешки митраљеви, пушкомитраљеви, бестрзајна пешадијска и противоклопна оруђа, образују зону пешадијске запречне ватре.

Организација ватреног система протеже се и даље на целу дубину

распореда првог оперативног ешелона (обично 15—30 км). Ватра по дубини распореда првенствено се планира за артиљерију већих јединица (од дивизије и више), док ватра мањих јединица служи као допуна већ постојећег ватреног система. При организацији ватреног система у дубини одбрамбеног распореда, мора се имати у виду да он треба да обезбеди успоравање продирања нападача и локализовање његових продора, да отежа спуштање непријатељских ваздушних десаната, блокира их и подржи њихово уништење и да омета придолазак нападачевих резерви. Ватреним системом такође треба да се обезбеди успешно извођење активних дејстава на свим степенима, затим обезбеђење откривених бокова и спојева и обезбеђење повлачења сопствених снага. Из овога произилази да је ватрени систем у одбрани по својој структури компликованији од оног у нападу, те му приликом планирања треба поклонити посебну пажњу.

Карактеристика савремене одбране уопште, а нарочито борбе по дубини, огледа се у врло брзим променама ситуације, што, разумљиво, негативно утиче на рад браниоца и употребу његове тешке технике. Бранилац мора да тежи да против непријатеља ангажује што више средстава и да га подвргне што снажнијој ватри, како испред предњег краја тако и по дубини распореда, и да обезбеди стално нарастање своје ватрене снаге сразмерно дубини продирања нападача. Ово је практично врло тешко постићи, јер отежаност маневровања покретом и стална опасност да велике количине материјала буду уништене за кратко време, намећу потребу дубљег ешелонирања тешког наоружања и задржавања извесног броја оруђа у резерви. С друге стране, потреба да се непријатељ стално подвргава снажној ватри, противи се овом захтеву, тако да се да-

нас најчешће прихвата средње решење.

Органска артиљерија јединица које су у резерви или другим ешелонима мање се ангажује за потребе првих ешелона него што се то раније практиковало, а у оквиру подручне армијске артиљерије задржавају се извесне артиљеријске јединице у резерви. Расподела муниције, како класичне тако и атомске, врши се према важности појединих линија у дубини. Тамо где се организује најјачи отпор или припрема противудар, нормално је да се привуче и највећи број оруђа и највеће количине муниције. Али, исто тако постоји тенденција, нарочито у армијама у којима проблем снабдевања муницијом не причињава нарочите тешкоће, да се не само на линији на којој се по дубини даје најјачи отпор, већ и на свим осталим ангажује што више тешког наоружања и то на што дуже време. Ово се оправдава тежњом да се непријатељ ломи ватром, да му се наносе што већи губици и успори напредовање, уз еластичну непосредну борбу лакопокретних јединица. Дакле, тенденција је да читава одбрана, нарочито онда када је нападач знатно надмоћнији, базира на маневру ватре, не само путањама, већ и покретом. Блиска борба се избегава све док се не измене услови у корист браниоца. Односно, она се у овом периоду одсудније води само по нужди. Блиска борба (удар оклопном техником и наоружањем пешадије), уз одговарајућу подршку ватром тешког наоружања, долази до пуног изражаја, најчешће тек на некој погодној линији у дубини.

Разматрање ватреног система овде се базирало на условима када и бранилац располаже свим модерним средствима за вођење рата. Но, у принципу се ништа нарочито не би променило ако бранилац и не би располагао атомским средствима и јаким оклоп-

ним снагама за извршење противудара. Структура ватреног система у основи би остала углавном непромењена.

Технички инфериорнији бранилац још више ће тежити да се на време извуче испод удара надмоћније нападачеве технике, нарочито у зонама где она може да дође до пуног изражаја. При овоме он ће нарочито настојати да се у овим зонама супроставља јачим ватреним средствима и лако покретљивим јединицама и да што боље искористи природне и створи што јаче и многобројније вештачке препреке. Једном речју, овакав бранилац ће првенствено настојати да тежиште одбране пренесе на оне правце и линије на којима је ограничена могућност употребе јаче технике и неповољни услови за спуштање ваздушних десаната. Одбрана ће се организовати на још већој дубини него ако се располаже модерним средствима, водећи нарочито рачуна о што рационалнијој употреби технике и утрошку муниције. Природно је да ће и овде важити сасвим оправдана тенденција да се нападачу што више пружи отпор ватром.

На јаче испресецаном и планинском земљишту које каналише нападне правце, тешко наоружање — артиљерија већих калибара и домета — распоређиваће се у захвату комуникација, да би се непријатељске нападне колоне ставиле под ватру на што већој дубини. На комуникацијама ће се распоређивати јача противоклопна ватрена средства, чији ће ватрени систем бити тесно повезан са системом препрека. Бочно, у односу на правце наступања непријатеља, распоређиваће се лакше наоружање, првенствено минобацачи, бестрзајна и брдска артиљерија, а у погодним околностима и нека тежа артиљеријска оруђа. На овај начин ће ватрени систем бранио-

ца, у ширим тактичким размерама, добити полукружну основицу, односно створиће се ватрени „цакови“ у којима ће нападачеве снаге бити подвргнуте унакрсној и бочној ватри, и то на већој дубини. Овим ће се ублажити неповољан однос за браниоца у погледу домета и броја наоружања, јер нападач неће бити у стању да развије за борбу целокупно своје тешко ватрено наоружање.

Овако организован ватрени систем браниоца имаће двојаку тактичку намену. Ватре које буду отваране с фронта имаће претежно одбрамбени карактер, тако да ће овај фронтални део ватреног система бити у целини организован по зонама, како је то већ напред изложено. Бочни ватрени систем, поред задатка да наноси непријатељу губитке и да му омета напредовање, имаће за циљ да подржава честе и обимне, како по месту тако и времену, противнападе браниочевих јединица које ће оне предузимати на бокове нападачевих колона. Тешко наоружање, распоређено бочно, често ће предузимати борбу против непријатељске артиљерије и минобацача, користећи се при том најједноставнијим методама управљања ватром (осматрање ће се вршити првенствено са земаљских осматрачница).

Борба против тешког наоружања нападача, а нарочито за слабије опремљеног браниоца, скопчана је са знатним тешкоћама. Бранилац ће бити принуђен да у овој борби, поред осталог, употребљава партизанске и јединице које су остале у непријатељској позадини, за нападе на ВП нападачевих ракетних положаја и артиљерије. Али, треба имати у виду да су средства за заштиту ватрених положаја толико усавршена, да се на те нападе не може увек рачунати.⁹⁾ Из ових раз-

⁹⁾ ВП ракета, па и тешке артиљерије, обезбеђује се бодљикавом жицом, кроз коју се пропушта електрична струја и брани јаким пешадијским и оклопним јединицама.

лога партизанске јединице предвиђе-
не за ову врсту напада, треба да у
свом саставу имају минобацаче, бес-
трзајна оруђа и брдску артиљерију.
Артиљерија распоређена с фронта,
такође ће бити принуђена да у свој
систем ватре укључи и борбу против
нападачеве артиљерије, без обзира на
неповољан бројни однос. Једном реч-
ју, нападачева ватрена средства се
морају ометати на све могуће начине
и не сме се никако дозволити да нео-
метано туку распоред браниоца јер би
се то, поред материјалног ефекта, не-
гативно одразило и на морал бранио-
чевих трупа.

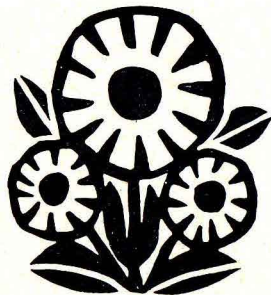
*

Разматрајући у целини проблем
односа ватре и маневра у будућем
рату, произилази да ватра, посматра-
но са свих аспеката, има доминантну
улогу и условљава и обезбеђује извр-
шење маневра. Стара тежња стратега
да свог противника туку на што ве-
ћем одстојању, нашла је у данашње
време своју пуну афирмацију.

Блиска борба ће се водити у првом
реду између тенкова и противоклоп-
ног наоружања. Нападач ће тежити
да се приближи браниоцу на одстоја-
ње од 300—500 м како би створио што
повољније услове за ефикасно кориш-
ћење митраљеца и личног наоружања.
Борба бајонетом постала је анахро-
низам савременог ратовања. Непо-
средни удар у класичном смислу вр-
шиће тенкови и оклопни транспорте-
ри тежећи да својим гусеницама уни-
ште незаштићеног пешака.

Армије које располажу снажним
атомским средствима, тежиће да с њи-
ма реше најважније задатке не само
у тактичким већ и у стратегијским
оквирима. Маневар копненим и ваз-
душним путем усклађиваће се према
систему ове ватре, водећи рачуна о
њеној рушилачкој снази и удаљено-
сти сопствених трупа од места експло-
зије.

У армијама у којима преовлађују
класична ватрена средства, маневар
ће и даље играти значајну улогу и
неће бити подређен ватри. У ствари,
маневар ће служити да се избегне
удар непријатељске ватре и непосред-
ни удар оклопне технике. У страте-
гијским концепцијама ових армија
прилагођавању маневра и ватреног
система земљишним условима покла-
њаће се посебна пажња. Овде је зем-
љиште веома важан фактор за ума-
њивање ефеката непријатељеве ватре
у целини и ограничавање његовог ма-
невра како копненим снагама тако и
ваздушним десантима. Исто тако зем-
љиште треба да омогући технички
слабијој страни да води блиску борбу
под условима у којима је лако наору-
жање далеко ефикасније од тешког.

EKONOMSKI PROBLEMI U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU

Oslobodilački rat naroda Jugoslavije počeo je bez obučene armije, vojnih fabrika i magacina, bez državnog aparata i slobodne teritorije, bez savezničke pomoći, sa veoma skromnim naoružanjem i drugom ratnom opremom¹⁾. Sve je ovo dalo poseban pečat ratnoj ekonomici nastaloj u specifičnim nacionalnim, društvenim, političkim i vojnim uslovima NOB-e. Zapravo te nove mere i predstavljaju srž, suštinu ratne ekonomike Jugoslavije.

Njeni osnovni zadaci i problemi u ovom periodu sastojali su se u neprekidnom materijalnom obezbeđenju oružanih snaga koje su stalno rasle²⁾, pomoći narodu na oslobođenim teritorijama kao i onemogućavanju okupatoru da sprovede ekonomske i druge mere kojima je eksploatisano nacionalno bogatstvo Jugoslavije. U tom pogledu korišćene su raznovrsne mere i oblici dejstva koji se mogu podeliti u dve velike i osnovne grupe.

Aktiviranje sredstava i izvora materijalnih potreba vršeno je kroz mnogobrojne oblike, metode i instrumente, koji su bili prilagođeni najkonkretnijim uslovima i mogućnostima. Brza promena teritorije, često smenjivanje prisustva sopstvenih i protivničkih jedinica u rejonima gde su vođene borbe, nepostojanje koherentne i stalne slobodne teritorije na kojoj bi se mogla organizovati proizvodnja na duži rok, nemogućnost i necelishodnost masovnog seljenja i evakuacije sredstava za proizvodnju sa jedne teritorije na drugu, iziskivali su novo i realističko prilagođavanje datim uslovima po mestu i vremenu. U tom pogledu stvaralačke improvizacije odigrale su značajnu ulogu. Međutim, dugoročnija analiza ove ekonomske politike upućuje na zaključak da je postojala i jedna jasno formulisana generalna linija, čije su konture i osnovi dati još u prvom broju »Biltena« GŠ NOPO,³⁾ a kasnije dalje razvijane u poznatim »Fočanskim propisima« i drugim aktima rukovodstva NOP.

Sakrivanje i prikupljanje oružja. Naoružanje masa predstavlja za svaku revoluciju jedan od osnovnih problema. Zahvaljujući pravilnoj proceni vojno-političke situacije, CK KPJ je na vreme uočio opasnost koja je pretila narodu Jugoslavije ako bi okupatorskim snagama predali oružje, municiju i ostalu borbenu opremu. Direktivu KPJ o prikupljanju i sakrivanju oružja

¹⁾ Prilikom kapitulacije Jugoslavije, 18. aprila 1941. godine, svih 25 vojnih fabrika i zavoda (državnih i privatnih) bilo je razrušeno, demontirano i odneto u Nemačku, Austriju i Italiju, ili stavljeno u pogon za potrebe okupatorskih trupa. Preko 95% oružja, municije i ostale ratne opreme palo je u ruke nemačke, italijanske, mađarske i bugarske vojske. Vrednost tog ratnog materijala premašuje 67 milijardi dinara po kursu iz 1939. Izvor — »Vesnik I«, Beograd 1954.

²⁾ 1941 — 80.000, 1942 — 150.000, 1943 — 300.000, 1944 — 500.000, a 1945 — 800.000.

³⁾ Detaljnije o tome vidi: Josip Broz Tito »Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije«, Beograd — 1949, str. 52 i 53, tačke 4, 12 i 15 »Zadaci narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«.

prihvatili su, osim partijskih organizacija na terenu i mnogobrojni rodoljubi. Tako je širom Jugoslavije počeo veoma intenzivan rad na sakupljanju oružja. U Srbiji je tih dana prikupljeno 3.712 pušaka, 960 pištolja, 146 puškomitraljeza i velike količine puščane i druge municije⁴). Partijske organizacije u Crnoj Gori prikupile su i sklonile oko 12.000 pušaka, 200 puškomitraljeza, 3.000.000 metaka i druge ratne opreme⁵). U Dalmaciji je sakupljeno oko 2.000 pušaka, 200.000 metaka, 37 sanduka ručnih bombi, 42 puškomitraljeza i znatne količine drugog ratnog materijala⁶). Slični rezultati postignuti su skoro u svim pokrajinama Jugoslavije. To je bila polazna materijalna osnova partizanskih odreda u prvim mesecima NOR-a.

Proizvodnja fabrike oružja u oslobođenom Užicu. U jesen 1941. godine postojala je u zapadnoj Srbiji velika slobodna teritorija. U ruke partizana pala je neoštećena fabrika oružja u Užicu. Njene mašine bile su instalirane u lagumima Narodne banke radi zaštite od bombardovanja iz vazduha. Za 2,5 meseca postojanja tzv. »Užičke republike« u fabrici je napravljeno 16.500 novih pušaka i opravljeno 4.500 starih. Izrađeno je i 2.700.000 puščanih metaka. Opravljeno je 300 lakih i 200 teških mitraljeza. Izrađeno je 300 tromblonskih cevi, reparirano 10.000 tromblonskih bombi i drugog oružja.⁷) U fabrici je radilo preko 600 radnika u dve smene. Fabrika oružja u Užicu, od septembra do novembra 1941. godine, omogućila je naoružavanje partizana u Srbiji, Bosni i Sandžaku. Bila je to jedina fabrika oružja koja je postojala u okupiranoj Evropi u vreme kada je »Vermaht« postizavao svoje najveće uspehe. Užička fabrika oružja pokazuje da jedan i manji pogon, kada se koristi na odgovarajući način, može odigrati krupnu vojno-političku ulogu.

Partizanske radionice. Od početka ustanka osećala se jaka nestašica oružja, naročito u krajevima gde se narod masovno digao. Vojničke puške su bile retke. Na Kozari su, na primer, svega 27% ustanika imali takvu pušku, u Podgrmeču 15%, u Lici 32%, u Baniji 35%, u južnoj Hercegovini 19%.⁸) U oslobođenom Drvaru u leto 1941. godine ustaničke jedinice zarobile su 6 tona eksploziva, koga je pred samu kapitulaciju nabavilo preduzeće »Šipad«. U gradu je postojala kompletna železnička ložionica koja je u svom sastavu imala livnicu, mašinsko, montažno i tokarsko odeljenje. Sa 39 radnika pristupilo se proizvodnji ručne bombe zvane »rola« od vodovodnih cevi, zatim izradi tzv. »cementuša«, kojih je 1941. godine proizvedeno oko 4.000 komada.⁹) Pošto su se fabrike nalazile pretežno u gradovima i rukama okupatora, NOP je pretežno bio upućen na zanatske radionice, zatečene u oslobođenim mestima. Do septembra 1943. godine u zemlji su 123 partizanske radionice proizvodile oružje za jedinice NOV i POJ. Banijska radionica u selu Malom Gracu, na Samarici, proizvela je u prvim mesecima 1942. godine čak i 15 topova, koji su imali domet od 3.500 metara. Radionica oružja u srezu Bosanska Krupa takođe je bila značajna. Najveća partizanska radionica u Sloveniji bila je locirana na Kočevskom Rogu. Imala je 9 odeljenja i proizvodila bombe, mine, eksploziv, opravljala sve vrste oružja, a naročito je bila poznata po partizanskim topo-

⁴) Pukovnik Dušan Plenča: »Oružje iz partizanskih radionica u Vojnom muzeju JNA«, »Vesnik I«, Beograd — 1954, str. 166.

⁵) Blažo Jovanović: »Crna Gora u ustanku«, list »Borba« od 13. jula 1961. godine.

⁶) Dušan Plenča: »Partizanski odredi naroda Dalmacije«, Beograd — 1952.

⁷) Josip Broz Tito: »Deset godina Narodne revolucije«, Beograd — 1951, str. 125.

⁸) Pukovnik Dušan Plenča: »Oružje iz partizanskih radionica u Vojnom muzeju Jugoslovenske narodne armije«, publikacija »Vesnik I«, Beograd — 1954, str. 166.

⁹) Isto, str. 167, 168 i 169.

vima zvanim »partop« za koje je proizvodila i granate. Druga slovenačka radionica, smeštena u Međugorju, imala je livnicu, pirotehničko i mašinsko odeljenje, plinaru i vlastiti električni pogon. Jedna partizanska radionica u Bosni izradila je 1942. godine i prvi tenk.¹⁰⁾

Osim pušaka, topova, minobacača, bombi i drugog ubojnog materijala, partizanske radionice proizvodile su i uniforme od vunenog sukna, košulje, pulovere, šalove, rukavice, cipele, čizme itd. Privredna osnova NOR zasnivala se na zanatskoj proizvodnji koja je u surovim uslovima NOR-a odigrala izvanredno značajnu ulogu.

Ratni plen. U teoriji i praksi ratne veštine velikog broja zemalja, ratni plen je predstavljao jedan od sporadičnih izvora za obezbeđenje ratnim materijalnim potrebama. Međutim, u toku NOR-a, 1941 — 1945. godine, a naročito u periodu do 1944. ratni plen je bio jedan od najglavnijih izvora i načina snabdevanja svim materijalnim potrebama. U tom vremenu je od neprijatelja zaplenjeno: 4.600 topova, 13.000 mitraljeza, 31.000 puškomitraljeza, 600.000 pušaka, 18.000 automata, 70.000 pištolja 7.000 minobacača, 2.000.000 granata i mina, 300 aviona, 900 tenkova, 20.000 motornih vozila i drugog ratnog materijala.¹¹⁾ Naročito velike količine ubojnih materijalnih sredstava pale su u ruke NOV i POJ razoružanjem italijanskih jedinica u Crnoj Gori i Dalmaciji prilikom kapitulacije Italije. Tada je razoružano nekoliko kompletnih divizija. Još od prvih dana ustanka Vrhovni štab je ukazivao na značaj i potrebu otklanjanja naoružanja od protivnika. Ratni plen je u stvari bio najredovniji i najčešći način snabdevanja. Takav način snabdevanja imao je dvostruko dejstvo. Sa jedne strane je povećavao udarnu moć snaga NOV i POJ, a sa druge slabio ratni potencijal neprijatelja.¹²⁾

Fond narodnog oslobođenja. Ovaj instrument ratne ekonomske politike Jugoslavije pominje se prvi put u »Biltenu« broj 1. GŠ NOPO od 10. avgusta 1941. godine.¹³⁾ Mada mnogo širih okvira i novog sadržaja, on se nadovezuje na Crvenu pomoć koja je postojala u radničkom pokretu Jugoslavije u periodu između dva svetska rata. Fond narodnog oslobođenja se sastojao iz dobrovoljnih priloga naroda, u novcu, hrani, odeći, obući, sanitetskom materijalu i dr. za potrebe boraca NOV i POJ. On je predstavljao veoma značajan instrument ratne ekonomike NOR-a, kako po svom obimu, sadržaju i materijalnom značaju, tako i po načinu kako je formiran. Ne postoje pisani izvori o veličini fonda, ali treba istaći da se radilo o znatnim sredstvima koji su dali narodi Jugoslavije za izdržavanje svoje armije koja je na kraju rata brojala 800.000 boraca. S obzirom na uslove i način vođenja rata Fond narodnog oslobođenja je formiran i trošen na decentralizovan način, tj. prema mesnim mogućnostima stanovništva i potrebama jedinica koje su se nalazile u tom kraju. Međutim, bilo je slučajeva da su se pojedina dobra u pojedinim periodima rata centralizovano sakupljala i na isti način trošila.

¹⁰⁾ Najduže je radila mehanička radionica na Biokovu, nazvana i fabrikom, koja je bila poznata po svojim ručnim bombama »biokovkama«. Otpočela je sa radom avgusta 1942. godine. Proizvodila je i do 120 bombi dnevno od neeksplozivnih avionskih bombi ili artiljerijskih granata.

¹¹⁾ General-pukovnik Otmar Kreačić: Referat povodom osmogodišnjice JA, »Vojnogoplićki glasnik« br. 12/1949.

¹²⁾ Osim naoružanja, pomoću ratnog plena dolazilo se i do odeće, obuće, predmeta ishrane, novca i dr. Tako, na primer, prilikom oslobođenja Užica septembra 1941. godine, u ruke PO palo je 150 miliona dinara, koliko se zateklo u trezorima Narodne banke. Ovaj novac imao je veliki značaj za normalno snabdevanje odreda, funkcionisanje narodne vlasti, oživljavanje privredne aktivnosti na oslobođenoj teritoriji »Užičke republike«.

Zahvaljujući koordiniranom radu organa NOV i POJ i narodne vlasti, kao i širokom odzivu naroda, u toku NOR-a su sakupljene velike količine veoma raznovrsnih sredstava za potrebe jedinica. Neposredno uoči prve neprijateljske ofanzive u Srbiji, u oktobru 1941, seljaci Mačve i jednog dela Jadra za 24 časa su prikupili i dali kao svoj prilog preko 300.000 kilograma pšenice i oko 6.000 grla ugojene stoke — svinja i goveda.¹⁴⁾ Posle sedme neprijateljske ofanzive, na Kordunu, Baniji i Pokuplju organizovana je sabirna akcija hrane za jedinice NOV i POJ, a naročito za ranjenike. Sama Banija je tada dala preko 30 vagona kukuruza. U sve tri pokrajine sakupljeno je 100 vagona hrane. 25.000 naseljenih mesta (gradova, varoši, sela i zaselaka) koja su u šahovskom poretku locirana na celoj dubini i širini državne teritorije bila su neka vrsta potencijalnih ili realnih partizanskih magacina.

S obzirom da su od mesnog stanovništva dobijale najnužnija sredstva za život i borbu, jedinice NOV i POJ nisu imale potrebe za većim komorama. To im je omogućavalo veću pokretljivost, a samim tim i borbenu sposobnost u uslovima jednog veoma dinamičnog rata.

Ekonomska povezanost slobodne sa okupiranom teritorijom. Okupirani gradovi i sela nisu predstavljali samo neprekidan izvor novih boraca, već i značajan ekonomski izvor iz koga su ilegalnim kanalima odlazila u jedinice NOV i POJ znatna materijalna sredstva. S obzirom na raspoloženje stanovništva, mnogi garnizoni okupatora bili su, čak i pored totalnog ograđivanja bodljikavom žicom, kao što je to bio slučaj sa Ljubljanom, izvor obaveštajnih podataka, ratnih materijalnih potreba, centar agitaciono-propagandnog rada, sedište ilegalnih organa vlasti, pa čak i partizanske bolnice. Ova ekonomska i druga povezanost NOP-a sa okupiranom teritorijom, omogućavala je, u skladu sa narastanjem i razvijanjem ustanka, neprekidno sprovođenje krupnih organizacionih, političkih, ekonomskih i vojnih mera rukovodstva NOR-a.

Dobrovoljni rad i omladinske radne brigade. Prva omladinska radna brigada od 150 članova stvorena je oktobra 1941. godine u Užicu. Ona je od 5. do 17. oktobra u spaljenom i napuštenom selu Dobrunu i okolini Višegrada obrala desetine tona šljiva, krušaka, jabuka i drugog voća, spremila pekmez za partizanske bolnice i odrede, a zatim brala pasulj, paprike, kupus, kukuruz i orahe. Njen logor bio je u Vardištu. Svakoga dana »ćirom« je odlazila do Dobruna, a dalje se prebacivala šumskom železnicom i pešice. U leto 1942. godine je 2.000 omladinaca i omladinki, članova SKOJ-a i USAOJ-a, u dolini reke Sane i Bosne, često noću, ispred samih neprijateljskih bunkera, požnjelo 120 tona pšenice i obralo 200 tona pasulja i krompira za potrebe NOV i stanovništva na oslobođenoj teritoriji. Ovi poduhvati imali su ne samo ekonomski, već i krupan politički i organizaciono-vaspitni značaj. Stvorena je jedna krupna i značajna tradicija omladine Jugoslavije u oslobodilačkom ratu, koja će kasnije odigrati veliku ulogu u periodu mirnodopske socijalističke izgradnje.

Zajam narodnog oslobođenja. Finansiranje rata predstavlja za svaku zemlju jedan od značajnih problema. I u tome NOR ima izvesne specifičnosti. U toku dve godine (1943—1945) Demokratska Federativna Jugoslavija bila je jedna od retkih zemalja koja nije imala svoj budžet u klasičnom smislu. No i pored toga ona je postigla velike rezultate u mobilizaciji finansijskih sred-

¹⁴⁾ Detaljnije o tome vidi tačku 12 »Zadatka narodnooslobodilačkih partizanskih odreda«, knjiga »Stvaranje i razvoj Jugoslovenske armije«, Beograd — 1949, str. 53.

¹⁵⁾ Vlada Zečević: »Kako je radila užička vlada«, »Borba« od 14. marta 1961. godine.

stava. Tu nije korišćena jedna od klasičnih mera ratne ekonomike — emisija novčanica, jer to u suštini znači prevaljivanje ratnih troškova na široke narodne mase, već su traženi posebni oblici, pre svega dobrovoljno angažovanje naroda na planu finansiranja NOR-a. Jednu od značajnih mera u tom pogledu predstavljao je i Zajam narodnog oslobođenja koji je Izvršni odbor AVNOJ-a raspisao u toku četvrte neprijateljske ofanzive u iznosu od 500,000.000 dinara, sa rokom vraćanja glavnine i kamate po oslobođenju zemlje. Bez obzira na teške ratne uslove, zajam je bio upisan i premašen za 20% kako na oslobođenoj tako i na okupiranoj teritoriji.¹⁶⁾ Zajam narodnog oslobođenja, kao i zajmovi koji su u toku NOR-a bili raspisani u drugim pokrajinama Jugoslavije (zajam NOO Čačka u jesen 1941. godine, zajam Osvobodilne fronte u Sloveniji, zajam NOO Mostara i dr.) predstavljali su takođe jednu od značajnih mera ratne ekonomike Jugoslavije.

Partizanski vrtovi. Za vreme NOR-a posebna pažnja poklanjana je što boljoj organizaciji ishrane boraca, ranjenika, dece i iscrpljenog naroda koji je često zajedno s vojskom menjao svoje mesto boravka, naročito u toku krupnijih neprijateljskih ofanziva. Nedostatak zdrave i prirodne zelene hrane, a pre svega voća i povrća, ispoljavao se na razne načine. Često se u nuždi jelo mlado lišće, lipa, trave, samonikle kiselice, cremuš (divlji luk), pa čak i kora od drveta. S tim u vezi Poljoprivredno odeljenje ZAVNOH-a, na primer, na kraju 1943. godine počelo je organizovati širi rad na stvaranju partizanskih vrtova preko okružnih, sreskih i opštinskih NOO-a, preko AFŽ-a, USAOJ-a i drugih organizacija na teritoriji pojedinih oslobođenih krajeva, gde je povrtarstvo bilo jedna od najzaostalijih grana poljoprivrede. Vrtovi su osnivani u proleće 1944. godine na površinama iza zgarišta popaljenih i razrušenih kuća, vrtova neke ustanove, blizu dečjih domova, bolnica, partizanskih škola i sl. Na parcelama partizanskih vrtova proizvedeno je do kraja 1944. godine u Baniji 14 vagona svežeg povrća na oko 80 vrtova, na Kordunu 23 vagona povrća na 42 vrta površine 30 hektara, u Hrvatskom Primorju 8 vagona povrća na površini 30 vrtova, u Gorskom Kotaru 6 vagona povrća na 20 vrtova.¹⁷⁾ itd.

Organizacija žetve i setve. U uslovima pomanjkanja radne snage, poljoprivrednih sprava i đubriva, pljačke i težnje okupatora i kvislinga da prisvoje sazele poljoprivredne plodove, kao i delovanje drugih faktora, prehrana stanovništva i boraca predstavljala je jedan od veoma teških problema i prvorazrednih zadataka narodne vlasti i rukovodstva NOP. U tom pogledu, prema konkretnoj vojnopolitičkoj situaciji, preduziman je čitav niz organizacionih i drugih mera kako bi se omogućilo stanovništvu da na vreme i uspešno završi žetvu i setvu. Tako, na primer, u jeku stalnih borbi avgusta 1942. Peti krajiški partizanski odred uputio je 2.000 ljudi i veći broj prevoznih sredstava za žetvu u području Sanice i Ključa. U to vreme samo na teritoriji ovog odreda bilo je 50 vagona pšenice i kukuruza na napuštenom zemljištu, koje je trebalo bla-

¹⁶⁾ Ne postoje potpuni podaci o rezultatima dobrovoljnog upisa Zajma Narodnog oslobođenja koji je raspisao AVNOJ. Narodna banka FNRJ raspolaze danas samo podacima o isplaćenim obveznicama i potvrđama koje su posle oslobođenja podnete na isplatu. Do 1959. godine isplaćene su obveznice u vrednosti od 60 968 300 kuna, 15 572 500 italijanskih lira, 480 970 nemačkih maraka i potvrde u vrednosti od 86 535 4445 kuna, 3 400 423 italijanskih lira, 3 998 018 nemačkih maraka i 15 800 mađarskih penga. Ovi podaci ni izdaleka ne odgovaraju stvarnom rezultatu i stanju upisa zajma (oko 600 000 000 dinara), jer su mnoge obveznice i potvrde nestale u ratu. S druge strane, mnogi svoje obveznice nisu podneli Narodnoj banci radi isplate, jer one za njih predstavljaju dragocena istorijska dokumenta. Na svakoj obveznici nalaze se originalni potpisi svih članova IO AVNOJ-a.

¹⁷⁾ Dr ing. Elza Polak: »Partizanski vrtovi«, članak u časopisu »Vojnoekonomski pregled« broj 1 od 1960. godine, str. 59.

govremeno sakupiti i sprečiti od propadanja. Krajem avgusta 1942. na teritoriji 1. krajiškog NOPO požnjevena je sva pšenica i zob i ovršeno 40.000 kgr pšenice. Treći, Peti i Šesti odred takođe su mnogo pomogli.¹⁸⁾ I berba kukuruza u saničkom bazenu s jeseni 1942. godine bila je uspešna. U njoj je učestvovalo 1.800 radnika, 220 kola i 300 tovarnih konja. Za veoma kratko vreme obrano je i evakuisano 14 vagona kukuruza i obezbeđeno 1.200 berača, 200 sprovodnika kola i 250 tovarnih konja.¹⁹⁾ U roku od četiri dana kukuruz je obran, a zatim su omladinske radne brigade pristupile vađenju krompira i izvoženju sena sa ugroženih rejona i tako na vreme stvorile potrebne rezerve hrane za ljude i stoku.

Organizacija stočnih farmi. Za vreme NOR-a stočni fond je bio naročito ugrožen. U periodu 1941—1945. godine uništeno je preko 67% celokupnog stočnog fonda²⁰⁾. U vezi s tim pred rukovodstvo NOP postavio se izvanredno krupan zadatak relativnog povećanja stočnog fonda i njegovog održavanja u normalnim granicama radi prehrane boraca, stanovništva i izbeglica. Samo u toku 1942. godine na planinama Crne Gore, Boke i Hercegovine osnovano je uz pomoć NOO i vojnopozadinskih organa oko 19 farmi u kojima je bilo preko 4.500 ovaca i koza i preko 750 govedi.²¹⁾ Znatan deo stoke stanovništvo je prilikom evakuacije ugroženih teritorija sklanjalo sa sobom po šumama i na taj način se sačuvao veći deo postojećeg stočnog fonda od propadanja i pljačke.

Snabdevanje izbeglica. Pred najezdom neprijatelja stanovništvo se često zajedno sa vojskom povlačilo na slobodnu teritoriju. Na taj način rukovodstvo NOP je imalo da rešava veoma složen problem snabdevanja i smeštaja izbeglica u uslovima veoma skromnih materijalnih sredstava, kada je čak i do 70% stanovništva bilo bez krova nad glavom.²²⁾ Kada je u januaru 1943. počela četvrta neprijateljska ofanziva veliki broj izbeglica povlačio se pred nemačkim, italijanskim, ustaškim i četničkim jedinicama, naročito iz Banije i Dalmacije. Kada su prve grupe od Bihaća i Prozora, preko Drvara počele da stižu na teritoriju livanjskog područja u Glamočko polje, narodna vlast je odmah formirala komisije za prihvatanje i smeštaj. Pri svakom sreskom odboru postojala je komisija u kojoj su bili i predstavnici komande mesta. Pri komandi livanjskog područja stalno je radila komisija sastavljena od predstavnika komande, civilnih vlasti i masovnih organizacija. Ona je rukovodila celokupnim kretanjem, smeštajem i zbrinjavanjem izbeglica.²³⁾ Na taj način znatno su ublažavane strahovite patnje i stradanja naroda u uslovima jednog izvanredno surovog rata.

Rekvizicija je klasičan postupak snabdevanja armije od stanovništva. Vojne ili civilne vlasti uzimaju određena materijalna dobra za koje izdaju propisane priznanice naplative po završetku rata. Rekvizicija je za vreme NOR-a praktikovana često i efikasno, ali se uvek vodilo računa koliko se i od koga uzima. Ona je primenjivana prvenstveno u ekonomski razvijenijim krajevima, kod domaćinstava koja su raspolagala relativno većim viškovima u hrani, odeći, obući, stoci i drugim sredstvima za život. Rekvizicijom su prvenstveno

¹⁸⁾ Pukovnik Rudolf Baumgartel: »Neki podaci o žetvi i setvi 1942. godine u Bosanskoj Krajini«, Vojnoekonomski pregled 3/1961, str. 214 i 215.

¹⁹⁾ Isto, str. 216.

²⁰⁾ Publikacija »Rat i revolucija naroda Jugoslavije«, Beograd — 1961. godine.

²¹⁾ Vojnoistorijski institut JNA, reg. br. 7 — 2, k. 6/II.

²²⁾ Publikacija »Rat i revolucija naroda Jugoslavije«, Beograd — 1961.

²³⁾ Pukovnik Mujo Dizdar: »Podaci o radu intendantske službe u komandi Livanjskog područja od oktobra 1942. do marta 1943. godine«, VEP 2/57.

uzimani viškovi hrane i stoke, a kada je bilo nužno moralo se ići i do fiksiranog minimuma. Prema pojedinim pisanim izvorima²⁴⁾ jednom domaćinstvu moralo se ostaviti najmanje: 2 vola za rad, 10 ovaca, 1 muzna krava i po pola kila žita dnevno po glavi ukućana do nove žetve, kao i potrebno seme prema površini ziratnog zemljišta.

Konfiskacija imovine narodnih neprijatelja predstavljala je takođe značajnu ekonomsko-političku meru. Ona je pogađala lica koja su na bilo koji način saradivala sa okupatorom (kolaboracionisti, pripadnici kvislinških jedinica, ratni dobitnici i sl.) Pokretnu imovinu osuđenog (hranu, odeću, obuću, stočni fond, prevozna sredstva i dr.) jedinice su oduzimale na osnovu odluke narodnog suda. Za korišćenje nepokretne imovine u vojne i društveno-ekonomske svrhe, naročito u jednom dužem periodu, tada i nije bilo neke veće mogućnosti zbog čestih smenjivanja naših i protivničkih jedinica na terenu. Osim ekonomskog efekta, konfiskacija je imala i socijalno-političko dejstvo — mobilisajući sve progresivne snage za borbu protiv agresora i njegovih domaćih slugu i stvarajući nove patriotske norme ponašanja stanovništva prema okupatoru u uslovima jednog progresivnog rata. Krajem NOR-a ova mera kojom je vršena eksproprijacija eksproprijatora, poprimila je izrazito klasni karakter.

Kažnjavanje špekulanata. Nestašica mnogih potrošnih dobara za vreme rata (hrane, odeće, obuće, lekova, industrijske robe i dr.) uslovljavala je pojavu mnogobrojnih špekulativnih tendencija pojedinaca koji su raspolagali znatnim zalihama robe iz stare Jugoslavije ili pribavljenim kasnije na nedozvoljen način. To im je omogućavalo neopravdano sticanje dobiti. Još od prvih dana ustanka, narodni odbori su povelili upornu borbu protiv ovakvih pojava. NOO u Užicu kaznio je u jesen 1941. godine novčanim kaznama nekoliko trgovaca koji su prodavali seljacima so iznad propisane cene. Kažnjavanje špekulanata imalo je veliki moralno-politički značaj i doprinosilo još čvršćem zbijanju redova NOP.

Porezi. Širenje ustanka u svim krajevima zemlje, narastanje jedinica NOV i POJ, učvršćivanje organa narodne vlasti i drugi faktori, iziskivali su redovnije i ravnomernije priticanje prihoda za finansiranje oružane borbe. U tom pogledu su porezi odigrali značajnu ulogu. Karakter i fizionomija rata, a naročito njegov izrazito manevarski oblik koji je uslovljavao čestu promenu vlasništva nad jednom teritorijom, onemogućavali su neku jedinstveniju politiku u pogledu prikupljanja dažbina na celoj teritoriji Jugoslavije. Narodni odbori su često bili prinuđeni da organizuju izvesne akcije za ubiranje poreza, gradskih i pijačnih dažbina. Pojedini naši odbori su nastavili sa poreskim oblicima iz bivše Jugoslavije, drugi su, pored starih, uvodili nove ratne poreze, a treći su potpuno napuštali stare vidove poreza i prireza i tražili potpuno nove oblike. U tom pogledu karakterističan je primer Slovenije. Krajem 1941. godine zaveden je tzv. narodni porez, koji je plaćao svaki Slovenac. Porez je iznosio najmanje 1 liru mesečno i rastao je progresivno do 10% ličnog prihoda. Poreska stopa bila je u srazmeri sa imovinskim stanjem poreskog obveznika. Ogroman uticaj Osvobodilne fronte uslovio je zavođenje ovog poreza na celoj teritoriji Slovenije, kako na slobodnoj tako i na okupiranoj. Samo u gradu Ljubljani je 1941. godine na ime narodnog poreza bilo ubrano 400.000 italijanskih lira, a tokom 1942. godine preko 4.900.000 lira, bez obzira

²⁴⁾ Pukovnik Đuro Bajlić: »Snabdevanje 3. krajiške brigade od formiranja do početka četvrte neprijateljske ofanzive«, Vojnoekonomski pregled 4/1958.

što je grad bio opasan neprekidnim bedemom bodljikave žice radi izolacije od NOP.

Iz sačuvanih dokumenata NOR-a proističe da su za vreme rata, osim poreza, postojale i razne druge dažbine koje su ubirali NOO.²⁵⁾

Partizanske baze. Posebni punktovi, najčešće konspirativni, u planinama, malim i zaklonjenim naseljima, van komunikacija i na drugim mestima, često i ispod zgrada za stanovanje, predstavljali su u toku NOR-a partizanske baze. U njima su smeštane radionice za izradu i popravku oružja, odeće, obuće, skloništa ranjenika i bolesnika, magacini hrane i drugih ratnih materijalnih potreba, štamparije, privremena prebivališta ilegalnih grupa i dr. One su predstavljale jednu od značajnih formi ratne ekonomske politike i pomoći odredima u najtežim danima. Najznačajnije partizanske baze nalazile su se na Kočevskom Rogu (Slovenija), u Toplici i Sremu (Srbija), na Kozari (Bosna) i dr. Osim ekonomskog, partizanske baze su imale i krupan vojno-politički značaj, jer su se preko njih odvijale i različite forme agitaciono-propagandnog delovanja, obaveštajne službe i dr.

Izrada konspirativnih objekata i formiranje građevinske operative za tvorenog tipa. Situacija je često zahtevala da jedinice NOV i POJ privremeno napuštaju pojedine teritorije, a da određeni organi i institucije (bolnice, skladišta, radionice, centri veze, obaveštajni punktovi i dr.) i dalje ostanu na tom terenu, konspirativno nastavljajući svoju delatnost. Ovaj rad je iziskivao dobru maskirane objekte, pretežno pod zemljom, koji su za okupatora morali biti nedostupni. U tom cilju je formirana posebna građevinska operativna za tvorenog tipa, sa veoma širokim ovlašćenjima, neposredno vezana za GŠ pokrajina, čiji je kadar po izradi određenog objekta tamo i ostajao kao posada i obezbeđenje. Za lokaciju objekta znao je vrlo mali broj ljudi iz najviših instanci. Lice koje je ovamo upućivano (ranjenik, kurir i sl.) sačekivano je daleko od punkta, a zatim sa zavezanim očima dovođeno u sam objekat. Ova i ovakva delatnost bila je naročito razvijena na teritoriji Slovenije. Nemačka okupaciona vojska formirala je u Ljubljani specijalnu policiju, kojoj su bili pridodati i psi-tragači radi otkrivanja ovakvih konspirativnih punktova, naročito bolnica i radionica, koje su bile locirane po skoro svim slovenačkim planinama. Međutim, izuzev jednog slučaja, svi ovi objekti ostali su neotkriveni za celo vreme NOR-a.

Organizacija saobraćaja i veza. Na oslobođenoj teritoriji uvek se intenzivno radilo na uspostavljanju saobraćaja i veza, kako zbog vojnih, tako zbog političkih i ekonomskih potreba. U tom pogledu, često su minimalnim sredstvima postizavani značajni rezultati. U periodu od septembra do novembra 1941. godine na relaciji Užice — Požega redovno je saobraćao tzv. partizanski voz. Na oslobođenoj teritoriji u proleće 1942. godine korišćena je železnička pruga Foča — Goražde. Na relaciji Jajce — Drvar u jesen 1943. skoro svakodnevno je saobraćao partizanski voz. Između Teslića i Jelaha železnica je normalno funkcionisala u novembru 1944. godine itd.

Osim tovarnog i kolskog transporta, motorni transport bio je, prema uslovima i mogućnostima, posebno razvijen. Svako zarobljeno vozilo je kori-

²⁵⁾ Naplaćivane su, prema mesnim prilikama, pijačne takse, trošarina, merina (vagarina), kasapska arenda (Srbija), maltarina (Bosna) i dr. U Crnoj Gori je sredinom 1944. godine uvedena jedna vrsta naturalnog poreza sa progresivnom stopom. Ovaj porez je razrezivan od strane svakog sreza, sela i kućne zajednice, prema njihovoj stvarnoj ekonomskoj snazi. Sredinom 1944. godine zaveden je i u Makedoniji porez na dohodak u skladu sa imovnim stanjem svakog pojedinca.

šćeno za vojni i civilni saobraćaj. Posle kapitulacije Italije, 8. septembra 1943, GŠ Hrvatske raspolagao je sa preko 400 kamiona i raznih drugih motornih vozila. Ukazala se potreba da ovim sredstvima upravlja poseban organ, pa je u tu svrhu pri GŠ formiran Saobraćajni odsek. On je organizovao auto-kolone pomoću kojih je izvlačen ratni plen iz Hrvatskog primorja i prevožen u skladišta na teritoriji Gorskog kotara, Korduna i Like. Na taj način veliki deo ratne opreme italijanske vojske blagovremeno je evakuisan i sklonjen od nemačkih jedinica. Ovim auto-kolonama doturana je jedinicama na položaju hrana, municija, oprema i drugo.²⁶⁾

U toku NOR organizovana je i poštanska služba preko relejnih stanica i kurira, koja je, s obzirom na minimalna sredstva, veoma efikasno delovala prenoseći vesti vojne, ekonomske i političke prirode.

Pomoć ekonomski jačih reiona manje razvijenim i popaljenim područjima. Centralni delovi zemlje (Bosna, Hercegovina, Lika, Kordun i dr.) bili su skoro za celo vreme NOR poprište mnogobrojnih bitaka i ofanziva i pretpeli mnogostruku štetu. S druge strane, to su oduvek bili pasivni i nerazvijeni krajevi. Radi toga je u pojedinim periodima rata dolazilo do gladi i nestašice osnovnih prehrambenih artikala u tolikoj meri da je to dovodilo u pitanje egzistenciju vojske i naroda. U skladu s tim centralni i lokalni organi vlasti organizovali su pomoć ekonomski jačih reiona manje razvijenim i popaljenim područjima. Tako, na primer, maja 1943. u srezovima: Stara Pazova, Ruma i Zemun organizovano je prikupljanje prehrambenih artikala, odeće i obuće za narod i vojsku na teritoriji Birča i Majevice u istočnoj Bosni. Materijal je sakupljan preko poverenika legalnih i ilegalnih NOO, naročito iz sela koja su bila izložena stalnim napadima i pljački okupatora. Tako su Belegiš, Novi Karlovci i Surduk dali 50 kola hrane i konje za prevoz. Na apel Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu odazvalo se stanovništvo i ostalih sela Srema i Banata, tako da se za 8 dana prijavilo oko 950 dobrovoljaca i prikupilo 110 velikih kola hrane i druge opreme (masti, suve slanine, šunke, šećera, veša, obuće i dr.). Iz reiona Podunavlja i Posavine sve je ovo prebačeno do Fruške gore, a zatim preko bosutskih šuma i reke Save u istočnu Bosnu.²⁷⁾

Krajem jula 1944. takođe je organizovano prebacivanje žita iz hrvatske Posavine za Liku,²⁸⁾ koja je u to doba oskudevala u prehrambenim proizvodima. Preko Save su nekoliko dana prolazili transporti sa severa na jug. Ovakve i slične akcije jačale su bratstvo i jedinstvo naših naroda i doprinosile koheziji NOP-a.

Evakuacija žive sile i materijalnih sredstava. U toku drugog svetskog rata jugoslovensko ratište bilo je jedno od najdinamičnijih. Uporedo sa brzim promenama lokacije jedinica, dolazilo je i do masovne evakuacije žive sile i materijalnih dobara sa ugroženih pravaca i reiona. Okupator je na svom putu, a naročito za vreme velikih ofanziva, palio i ubijao sve pred sobom,²⁹⁾ ne praveći ponekad nikakvu razliku između propadnika oružanih snaga i civilnog stanovništva.

²⁶⁾ General-major dr Đoko Ivanović: »Organizacija intendantske službe i izvori snabdevanja u narodnooslobodilačkom ratu«. Vojnoekonomski pregled 1/1958.

²⁷⁾ Pukovnik Boško Jokić i Nikola Đekić: »Jedno sećanje na Prvu vojvodansku brigadu i organizovanje prebacivanja hrane iz Srema u Bosnu«, Vojnoekonomski pregled 9/1959, str. 103.

²⁸⁾ Publikacija: »Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945«, Beograd — 1961.

²⁹⁾ Od 2 436 534 zgrada, koliko ih je ukupno bilo pre rata u Jugoslaviji, u periodu 1941—1945. godine okupator je spalio, srušio i teže oštetiio 822 237 tj. preko 1/3. (Izvor: Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, Beograd 1957, str. 918.)

Evakuacija i prikrivanje namirnica od okupatora bile su permanentne mere u toku NOR, koje su omogućile narodu da zadrži znatan deo materijalnih rezervi za prehranu. U svim krajevima zemlje postojali su tzv. »bunker« i »baze«. Oni su obično bili ispod neke zgrade, naročito u Sremu i Slavoniji, i u njima su lagerovana prehrambena sredstva i drugo. Osim toga, postojale su zakonspirisane zemunice u planinskim krajevima Like, Bosne, Hrvatske i dr. u koje je blagovremeno sklonjena hrana iz ugroženih sela. Na teritoriji VI korpusa NOV postojalo je u junu 1944. 139 ovakvih zemunica sa kapacitetom od 150 vagona hrane.³⁰⁾ U avgustu iste godine na teritoriji ovog korpusa već su postojale 182 zemunice za 278 vagona, a planirano je da se za najkraće moguće vreme, s obzirom na tekuću žetvu, broj zemunica osetno poveća, kako bi se njihov ukupni kapacitet podigao na 500 vagona hrane. Pored toga, broj nadzemnih magacina povećao se od juna do avgusta 1944. godine, na teritoriji VI korpusa, sa 16 magacina kapaciteta 20 vagona na 23 magacina kapaciteta 30 vagona.³¹⁾

Organizacija industrijske proizvodnje. Osim proizvodnje oružja, ratnu ekonomiku NOR karakteriše i povremena organizacija industrijske proizvodnje drugih predmeta neophodnih za život. U Užicu su 1941. godine pored fabrike oružja radile i fabrike kože i tekstila. Za svih 69 dana postojanja tzv. Užičke republike radila je i ložionica. U Bosni i Hercegovini povremeno su radile pojedine fabrike za preradu drveta. U oslobođenom Jajcu u jesen 1943. godine u pogonu je bila fabrika karbida. U decembru 1943. godine je radilo partizansko brodogradilište u Vela Luci na Korčuli,³²⁾ itd. Mada se organizacija ove industrijske proizvodnje svakodnevno sukobljavala sa nizom problema (nedostatak stručnih kadrova, sirovina, električne energije i dr.), ona je zahvaljujući vanrednom zalaganju radnog kolektiva i okolnog stanovništva bila u stanju da sa minimalnim sredstvima postigne značajne rezultate. Čak ni povremena napuštanja pojedinih rejona od strane jedinica NOV i POJ, nisu u tom pogledu unosila bitnije promene. Po povratku jedinica i pozadinskih organa NOP, proizvodnja je ponovo uspostavljena kao što je to često bio slučaj sa električnom centralom u Jajcu tokom 1942. i 1943. godine. Organizatorske sposobnosti, snalažljivost i stvaralaštvo naroda dobijali su u takvim uslovima svoje pune razmere.

Saveznička vojna pomoć. U toku prve dve godine rata, koje su bile odlučujuće za nastanak i razvijanje oružanih snaga i države, NOP nije primao nikakvu materijalnu pomoć od saveznika. Tek sredinom 1943. došlo je do definitivnog priznavanja NOP od strane saveznika. Usledila je pomoć u oružju, municiji, odeći, obući, sanitetskom materijalu, hrani i dr. Pomoć je najčešće upućivana avionima, padobranima a i pomorskim putem prema planu koji su zajednički sastavili partizanski i saveznički oficiri. Tako je, na primer, 15.

³⁰⁾ Pukovnik Franc Avsenek: »Organizacija i rad skladišne službe na teritoriji Hrvatske u toku narodnooslobodilačkog rata«, VEP 5/1961.

³¹⁾ Za vreme četvrte neprijateljske ofanzive komanda livanjskog područja organizovala je evakuaciju duvana iz Imotskog, gde je prilikom oslobodenja ovog grada zatečeno oko 50 vagona duvana. Ovaj artikal bio je u to doba veoma tražen od stanovništva na oslobođenoj teritoriji i sastava jedinica NOV i POJ. Pošto nije bilo drugih prevoznih sredstava, s obzirom na povećane potrebe bolnica i drugih borbenih i pozadinskih jedinica, organizovana je evakuacija duvana uglavnom tovarnom stokom koja je upućivana u Bosansku Krajinu. Solidno organizovani karavani dolazili su neprekidno u Imotski i tovarili dnevno, sve do napuštanja Imotskog, 5 000—6 000 kgr. duvana. (Prethodni izvor.)

³²⁾ Publikacija »Rat i revolucija naroda Jugoslavije 1941—1945«, Beograd — 1961.

oktobra 1943. partizanskim brodom »Bakar« upućena iz Italije prva pošiljka savezničke pomoći od 55 288 kg hrane i 8 800 kg sanitetskog materijala i cigareta.³³⁾ Kada smo stupili u kontakt sa jedinicama Crvene armije u istočnoj Srbiji 1944. počeo je da nas pomaže SSSR, naročito u oružju i municiji. To je sve znatno pomoglo jedinicama NOV i JA,³⁴⁾ ali nije odlučujuće uticalo, jer je već pre toga, u mnogo nepovoljnijim uslovima, NOP uspeo donekle da reši najveći deo svojih materijalnih problema.

Zamena okupacionih novčanica. U toku NOR-a na teritoriji Jugoslavije nalazio se u opticaju novac različitog porekla: srpski dinar, hrvatska kuna, nemačka marka, italijanska lira, bugarski lev, mađarska penga i dr. Okupatorske vlasti štampale su novac u neograničenim količinama, izvlačeći na taj način ogromno bogatstvo zemlje. Inflacija je tokom 1944. poprimila gotovo katastrofalne razmere. Indeks troškova života popeo se na oko 1 250 u odnosu na stanje 1939., tj. cene su se prosečno povećale za skoro 13 puta. Zamena okupacionih novčanica bila je jedna od poslednjih mera ratne ekonomike i jedna od prvih mera mirnodopske ekonomske politike sredinom 1945. godine. Još pre definitivnog oslobođenja zemlje, aprila i maja 1945. došlo je do definitivnog rešenja valutarnog problema, koji je tokom celog NOR-a, a naročito u poslednjim godinama rata, predstavljao jednu od prepreka na putu ovladavanja NOP-a osnovnim ekonomskim pozicijama u zemlji.³⁵⁾

Izlaganjem ključnih karakteristika, oblika i metoda ratne ekonomike Jugoslavije u periodu NOR-a 1941—1945. godine, nisu iscrpljeni svi instrumenti i mere koje su preduzimate u tom periodu radi aktiviranja ekonomskih snaga i izvora. Pored prve, postoji i druga grupa oblika, mera i instrumenata ratne ekonomike Jugoslavije koja se odnosi na eliminisanje ekonomskih i drugih mera okupatora i kvislinga, koje su imale za cilj pljačku nacionalnog bogatstva Jugoslavije. Na osnovu podataka datih Međusavezničkoj reparacionoj konferenciji u Parizu 1945. godine, šteta naneta samo industriji Jugoslavije u periodu drugog svetskog rata procenjena je na 518 000 000 dolara. Po pojedinim granama procenat oštećenja iznosi: hemijska industrija — 52,2%, tekstilna industrija — 53,4%, metalna industrija 49,8%, električna industrija 30,2%, prehrambena industrija 22,0%, građevinska industrija 17,5%, itd. Okupatori su za vreme rata demontirali i odneli iz Jugoslavije mnoge kompletne fabrike, instalacije i pojedine mašine. Tako, na primer, odvučena su sva postrojenja mašine tvornice lokomotiva u Kraljevu. Isto tako iz Kraljeva je demontirana i odneta u Nemačku fabrika avionskih motora »Brege«. Zatim je odneto 5 velikih generatora iz hidrocentrale »Fala«, postrojenja fabrike hartije »Bonač« u Ljubljani, metalna tvornica »Titan« u Kranju, kom-

³³⁾ Arhiv Vojno istorijskog instituta JNA, dok. br. 1, kut. 2091, f. 12.

³⁴⁾ Ova tehnika odigrala je značajnu ulogu, naročito u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije.

³⁵⁾ Nacrti prvih novčanica DFJ izrađeni su još sredinom 1944. godine, za vreme boravka Nacionalnog komiteta i AVNOJ-a na Visu, koji su zatim upućeni u Moskvu, gde su krajem iste godine štampane prve novčanice DFJ od 1, 5, 10, 20, 100, 500 i 1 000 dinara. Mera za rešenje valutnog problema provedena je na osnovu Zakona o povlačenju i zameni okupacijskih novčanica od 5. aprila 1945. godine, kada je mesto dotadašnjih 7—8 raznih valuta zaveden jedinstven novčani sistem — DFJ dinar za celu teritoriju Jugoslavije. U određenom roku sve okupacijske novčanice su povučene i zamenjene po određenim kursovima (najčešće 100 starih za 5—7 novih) za nove novčane jedinice — DFJ dinar.

pletna fabrika gume »Ingrad«, a iz tvornice »Adrija« u Splitu odvučeno je u Italiju 400 elektromotora. Demontirana je i odneta u Nemačku fabrika toluola u Bariču, kraj Beograda, zatim kompletni vojnotehnički zavodi u Krajujvcu i Kruševcu, još nedovršena čeličana u Ilijašu kod Sarajeva, itd.³⁶⁾ Od 26 najvažnijih strategijskih sirovina i materijala koji imaju krupnu ulogu u tehnologiji ratne industrije, Jugoslavija ima 23. Radi toga je okupaciona uprava preduzimala krupne mere kako bi iz jugoslovenskih rudnika i privrede uopšte iskoristila što više. Pri svakom većem kapacitetu, a naročito kod rudnika postojao je oficir za privredu.

Eliminisanje ekonomskih i drugih mera okupatora i kvislinga u domenu eksploatacije nacionalnog bogatstva Jugoslavije u periodu 1941—1945. godine vršeno je instrumentima koji imaju ne samo ekonomsko-politički, već i vojni značaj, tako da ih nije moguće tretirati isključivo kao ekonomske mere. Međutim, prilikom sinteze ekonomike Jugoslavije u NOR-u sve mere treba posmatrati paralelno i povezano, jer su sve one vodile jednom cilju — oslobođenju zemlje, pobjedi nad okupatorom i jednoj dubokoj socijalnoj revoluciji.

Aktivna borbena dejstva kao faktor eliminisanja okupatorskih ekonomskih mera. Sama činjenica da je rat vođen manje-više na celokupnom prostranstvu Jugoslavije imala je primarni i odlučujući značaj za smanjenje intenziteta eksploatacije nacionalnog bogatstva Jugoslavije. Bobrena dejstva NOV i POJ, čak i kada nisu bila usmerena neposredno na suzbijanje pokušaja okupatora da se koristi jugoslovenskim ekonomskim snagama i izvorima, doprinosila su ovom cilju. Okupatorska i kvislinška uprava nikada nisu mogle sprovesti svoje ekonomsko-političke mere u skladu sa svojim planovima, jer su im jedinice NOV i POJ to neprekidno kvarile. Tako, na primer, partizani su u Srbiji 1941. godine nemilosrdno uništavali sve žandarmerijske stanice. Zatrpan je Senjski rudnik. U Bagrdanu je zauzeta pošta i uništeni svi aparati. U Zemunu su uništene instalacije fabrike aviona »Zmaj«, a tvornica aviona »Ikarus« je oštećena. U Beogradu je uništen »Beometal«, itd.³⁷⁾ Ovakve i slične akcije odvijale su se na celoj teritoriji Jugoslavije tokom NOR-a.

Diverzije. Još u prvom broju »Biltena« GŠ NOPO postavljeni su osnovni zadaci jedinicama za rušenje železnica, mostova, fabrika, radionica, rudnika, skladišta oružja i municije, telefonskih i telegrafskih linija, razaranje drumova, itd. Sve ove mere imale su za cilj da se bar delom onemogući pljačka nacionalnog bogatstva Jugoslavije. U tom pogledu jedinice NOV i POJ postigle su u toku NOR-a veoma krupne rezultate, koji su imali ne samo jugoslovenski, već i širi, saveznički, antifašistički značaj. Samo na železničkoj pruzi Beograd — Zagreb — Rijeka uništen je ogroman neprijateljski vozni park: 1941. godine 6 lokomotiva i 40 vagona, 1942 — 110 lokomotiva i 646 vagona, 1943 — 336 lokomotiva i 2 317 vagona, 1944 — 226 lokomotiva i 1 864 vagona, a 1945 godine — 49 lokomotiva i 501 vagon.³⁸⁾ Prekid pruge Beograd — Zagreb, kao i drugih nastalih diverzijama NOV i POJ, ometalo je ne samo predislokaciju neprijateljskih jedinica, već je u mnogome kočilo normalan rad okupatorske ratne i druge industrije, jer sirovine iz Jugoslavije (bakar, olovo, cink, aluminijum i dr.) nisu stizale na mesto prerade u količinama i vremenu

³⁶⁾ Dr Dimitrije Mišić: »Ekonomika industrije FNRJ«, izdanje »Naučna knjiga«, Beograd — 1957, str. 294.

³⁷⁾ Josip Broz Tito: »Politički izveštaj CK KPJ na V kongresu«, Beograd — 1948, str. 41.
³⁸⁾ Potpukovnik Vojmir Kljaković: »Diverzantske akcije u NOR«, II tom »Vojne enciklopedije«, Beograd — 1959, str. 533.

koji su bili neophodni za normalno obavljanje tehnološkog procesa. Trajanje prekida, sumirano po deonicama, neprekidno je raslo iz jedne godine u drugu: 1941 — 79 časova, 1942 — 700 časova, 1943 — 5 700 časova, 1944 — 6 328 časova, a 1945 — 1 387 časova. Slična situacija bila je i na ostalim prugama u zemlji. Po svom obimu pojedine diverzije imale su krupan strateški značaj. Tako, na primer, proleTERSke brigade u leto 1942. godine, uništile su na mostarsko-sarajevskoj pruzi sve mostove i instalacije od Tarčina do Rame i prugu u dužini od 80 km. Uništene su sve železničke stanice i 40 lokomotiva, od kojih 25 za specijalnu vuču na brdskom terenu.³⁹⁾ Osim železnica i ostali saobraćajni park neprijatelja bio je izložen krupnim razaranjima. U Beogradu je u julu i avgustu 1941. godine zapaljeno nekoliko nemačkih garaža u kojima je izgorelo preko 50 automobila i kamiona, kao i znatna količina pogonskog goriva. U avgustu je u Splitu zapaljen jedan trgovački brod, a u septembru iste godine u Zagrebu su razoreni uređaji za međugradske veze na glavnoj pošti.⁴⁰⁾ U toku čitavog NOR-a, a naročito na početku ustanka i stanovništvo je učestvovalo u vršenju diverzija. Osim saobraćaja, razarana su i industrijska postrojenja značajna za ratni ekonomski potencijal neprijatelja. Tako, na primer, Krški PO uništio je 1. jula 1942. fabriku koža, prilikom napada na Mokronog. U noći 2/3 jula 1942. Prvi štajerski bataljon uništio je rudnik Huda Jama kod Laškog.⁴¹⁾ Septembra 1942. zapaljeni su izvori nafte u Gojilu (Slavonija), čime je onemogućena eksploatacija za duže vreme. Sve ove i slične mere i akcije vojnog i ekonomskog karaktera u mnogome su doprinosile sprečavanju korišćenja privrednih izvora Jugoslavije od strane fašističke Nemačke i Italije.

Privredne sabotaze. U toku celog NOR-a na čitavoj teritoriji Jugoslavije organizovane su mnogobrojne privredne sabotaze u fabrikama, rudnicima, ložionicama i preduzećima na okupiranoj teritoriji radi ometanja proizvodnje za ratne potrebe. Njih su izvodili radnici zaposleni u ovim privrednim objektima. Te sabotaze bile su naročito krupnih razmera u gradovima i saobraćajnim centrima u kojima su postojale ilegalne grupe za ovakve akcije. Njihovo jezgro sačinjavali su komunisti i skojevci.

Otpor stanovništva ekonomsko-političkim merama okupatora. U toku NOR-a stanovništvo Jugoslavije je na razne načine pružalo otpor merama okupatora i kvislinških vlasti. Poljoprivredni viškovi u žitu, stoci i drugim proizvodima su sakrivani u šume ili u magacine pod zemljom. Rekvizicione i kontribucione obaveze stanovništvo nije redovno izvršavalo, a sve druge dažbine, kao što su porez, trošarina i dr. nisu imale adekvatan ekonomski rezultat.⁴²⁾ Da okupator ne bi imao uvid nad poreskim obveznicima, partizani su napadali opštine, srezove, poreske uprave, na okupiranoj teritoriji i uništavali svu arhivu, tragove o predašnjim ili tekućim poreskim obavezama stanovništva. Sistem kontribucija koji su Nemci zaveli u svim zemljama porobljene Evrope, nije mogao u Jugoslaviji dobro da funkcioniše. Tome su mnogo doprinele borbene akcije partizana i neprekidno delovanje ilegalnih organa narodne vlasti

³⁹⁾ Josip Broz Tito: »Borba naroda porobljene Jugoslavije«, Beograd — 1945, str. 30.

⁴⁰⁾ Detaljnije o tome vidi: Slavko Markon »Diverzija na zagrebačku telefonsku centralu«, časopis »Tehnika« br. 12/1961, str. 2 241—2 244.

⁴¹⁾ Publikacija: »Rat i revolucija naroda Jugoslavije«, Beograd — 1961.

⁴²⁾ Okupacioni troškovi Nemačke u toku NOR u Jugoslaviji iznosili su 3,7 dolara po glavi stanovnika, dok su oni u Francuskoj iznosili 267 dolara, u Norveškoj 510 dolara po glavi stanovnika i sl. To znači da je okupator za izdržavanje i borbu svojih trupa u Jugoslaviji morao trošiti i svoja sopstvena sredstva kao i sredstva svojih satelita, što je još više smanjivalo njegov ukupan ratni potencijal (Izvor: Jovan Marjanović »Narodnooslobodilački rat i Narodna revolucija u Jugoslaviji 1941—1945«, Beograd — 1956, str. 133).

širom Jugoslavije. Šta više, pojedine ekonomsko-političke mere NOP realizovane su i kroz okupatorsko-kvislinški upravni aparat, u koji su ilegalno ubacivani pripadnici NOP. U Splitu su 1943. godine, doznake za nabavku industrijske robe deljene redovnim putem, ali po spiskovima koje je sačinio ilegalni NOO.⁴³⁾

Pregled i analiza ratne ekonomike Jugoslavije u periodu 1941—1945. pokazuje obilje formi, metoda i instrumenata pomoću kojih je vršena mobilizacija ekonomskih snaga i izvora radi zadovoljenja materijalnih i drugih potreba NOP, kao i radi eliminisanja privrednih i drugih mera okupatorskih i kvislinških vlasti za eksploataciju nacionalnog bogatstva Jugoslavije. Na prvi pogled izgleda da među njima ne postoji neka čvršća unutrašnja veza, jer su često bile delo improvizacije centralnih ili lokalnih organa vlasti i pokreta, u skladu sa trenutnom vojno-političkom situacijom i tekućim ekonomskim potrebama. Međutim, sve mere ekonomske politike Jugoslavije u toku NOR-a predstavljaju sintezu i izraz sveobuhvatnih napora u borbi protiv agresora, realizaciju jedne dugoročnije generalne linije NOB postavljene još u prvim danima ustanka jula 1941. i razvijene kasnije u skladu sa daljim porastom NOP i sve većim širenjem slobodne teritorije. Analiza i sinteza pojedinih instrumenata ratne ekonomike NOR-a imaju ne samo istoriografski, već i praktični značaj s obzirom na mogućnost široke, stvaralačke primene nekađasnijih iskustava u uslovima eventualnog budućeg rata.

⁴³⁾ Dr Leon Geršković: »Građa za historiju narodne vlasti u Jugoslaviji«, Beograd — 1959.

PROBLEM PSIHOEKSPERTIZE U ISTRAZI

Nije potrebno posebno isticati da je svakodnevna praksa već odavno pokazala da ne može da se održi ekstremistički stav u pogledu lica koja vrše krivične radnje. Naime, po tom ekstremu uzimano je da je svako lice koje izvrši neku krivičnu radnju samim tim i duševno bolesno. Drugim rečima, po ovakvom stavu navodno normalne osobe ne vrše kriminalne radnje i ne učestvuju u njima, jer je za njih neuobičajeno antisocijalno ponašanje. Međutim, najprihvatljivije je držati se orijentacije da krivične radnje mogu da vrše kako lica duševno bolesna tako i normalna, pa i one osobe koje se nalaze između duševno bolesnih i normalnih.

U vezi sa problemom duševnog zdravlja i inklinacije prema krivičnim radnjama, interesantno je pomenuti da su poznati psihijatri Gutmaher i Overholser na osnovu praćenja 4.000 sudsko-medicinskih ispitivanja našli da je među izvršiocima krivičnih dela oko 20% bilo sa osetnim duševnim promenama. Kod Hendersona je taj procenat oko 15%.

Iz činjenice da je teško povući oštru granicu između normalnog, potpunog duševnog zdravlja i raznih varijanti odstupanja od normale, postaje očigledno koliko je aktuelna saradnja psihijatara i pravno-sudskih organa. Ako se svemu tome doda poznata istina da lica sa duševnim poremećajima

ugrožavaju sigurnost kako vlastite ličnosti, tako, ako ne i više, sigurnost lica u svojoj daljoj ili bližoj okolini, onda se još više ukazuje na neophodnost najaktivnije saradnje tih faktora koji teže obezbeđenju harmoničnog života u društvu, posebno u armiji. U armiji je značajan imperativ reda i borbene gotovosti koji ne sme biti narušen.

U principu, ako je pravno-sudskim organima potrebno mišljenje psihijatra veštaka o stanju duševnog zdravlja i uračunljivosti okrivljenog, potrebno je da se što god je moguće više izbegava brz i jednostran pregled kao i davanje tog mišljenja na osnovu kratkog intervjua sa okrivljenim. Umesto toga, veštačenje psihijatra mora da rezultira pretežno iz posmatranja u psihijatrijskoj ustanovi u toku relativno dužeg vremenskog perioda. Pravilnije je da postupak potraje duže, iako to više košta, nego da se završi najobičnijim pregledom, površno, bez udublivanja u najraznovrsnije aspekte, što je sve daleko od objektivnosti i prave istine o duševnom stanju i uračunljivosti okrivljenog. Naročito je potrebno izbegavati da psihijatar, kao veštak, vrši ovakve preglede u sudnici, u toku pretresa, izuzev ukoliko se radi o tumačenju pojedinih fakata koji su prethodno pribavljeni.

Pravni organi, najadekvatnije saraduju sa veštakom, psihijatrom, ukoliko podnesu iscrpnu dokumentaciju — materijal, do koje su došli u procesu istrage. Psihijatru mogu koristiti čak i izvesne finese iz islednog materijala koje stoje izvan samog krivičnog dela. Ovi podaci su korisna dopuna podataka dobijenih od bliže i dalje bolesnikove okoline, koji uopšte imaju ogroman značaj za psihijatrijsku obradu. Ima slučajeva kad se takvim podacima pri-daje veći značaj nego anamnezi. Ovo se naročito dešava u situacijama kad se do anamneze ne može doći, bilo zato

što bolesnik ne daje nikakve podatke o sebi, bilo pak kad je u pitanju bolesnik koji namerno ili u okviru psihopatološkog stanja daje krive podatke o sebi i svojoj bolesti (patološka lažljivost, poremećaji svesti, poremećaji sećanja itd.).

Iako je dosta teško precizno odrediti krivičnu odgovornost lica sa duševnim bolestima, ipak je problem daleko manji kad je reč o eventualnom duševnom oboljenju koje povlači potpunu neuračunljivost (čl. 6 KZ). Ali, ako je uračunljivost smanjena, onda su teškoće psihijatra daleko veće. Otuda, nije slučajno što u svakodnevnoj praksi u ovakvim slučajevima dosta često dolazi do neslaganja između veštaka, pa se traži naknadno usklađivanje mišljenja.

Treba težiti da se u istražnim materijalima prikupe i podnesu takvi podaci koji će u mnogome da olakšaju posao psihijatra. Naime, baš zbog težine zadatka za koji su podjednako zainteresovani i psihijatri i pravno-sudski organi i ustanove potrebno je što više podataka koji će kao činjenica dobro doći veštaku. Valja pomenuti da je dosta teško doći do svih korisnih podataka, pa čak i onda ako bi istražni postupak bio prosečno duži nego što je u svakom konkretnom slučaju. Pri tom je teško dati i neki redosled tih podataka po njihovoj važnosti, jer je svaki od njih na svoj način i u određenim situacijama koristan i može da bude indikacija za psihijatrijsko veštačenje.

Od posebnog je interesa da se u istražnim materijalima može sagledati držanje i ponašanje okrivljenog, u najširem smislu, pre vršenja inkriminirane radnje uopšte, zatim neposredno pre njenog izvršenja, kao i posle izvršenja krivičnoga akta. Kada je, pak, reč o pripadnicima armije mora se sagledati kako se okrivljeni od početka prilagodio vojničkom životu, da li je to prilagođavanje relativno kratko ili

je taj proces produžen, otežan. U najneposrednijoj vezi s tim je i pitanje motivacije okrivljenog za službu uopšte, a posebno za poziv, dužnost koju je vršio, koju sada vrši ili koju je, eventualno, trebalo da primi. Poznato je da su izvesni ljudi od početka izvršno motivisani za jedan poziv, da bi kasnije, po stupanju na neku drugu dužnost oslabila njihova motivacija. Za psihijatra problem motivacije ima fundamentalni značaj, jer dobra motivacija pospešuje i ubrzava proces prilagođavanja i ujedno predstavlja uslov za psihofizičku ravnotežu. S druge strane, loša motivacija lako dovodi do popuštanja psihofizičke ravnoteže, kao i do raznih prestupa. Dobro je poznato koliko su učestane krivične radnje kod nedovoljno motivisanih osoba. Međutim, loša motivacija, koja inače navodi takve osobe na prestupe, ne povlači u bilo kojoj meri smanjivanje uračunljivosti za počinjene krivične radnje.

Do podataka o motivaciji i prilagođavanju, dolazi se na osnovu uvida u držanje i ponašanje okrivljenog, na osnovu izjava koje je dao pred drugim licima, kroz odnos prema starišima i ostalim drugovima, kroz njegovu aktivnost, disciplinu i sl.

Potreban je i uvid u porodične prilike okrivljenog, odnos prema supruzi, deci i roditeljima, i obratno, odnos raznih drugih bližih i daljih osoba prema okrivljenom.

Posebno mesto pripada razmatranju njegovih navika, težnji, stremljenja, sklonosti. U odnosu na navike, naročito treba razmatrati eventualnu zloupotrebu, periodičnu ili stalnu, toksičnih proizvoda (alkohola, droga, lekova i sl.). Koristan je i uvid u eventualne sklonosti ka rasipanju novca.

Iz podataka od drugova, starišina i ostalih lica koja okrivljenog dobro poznaju, moguće je steći uvid i u njegov afektivni život: osnovno raspoloženje, eventualno naizmenično me-

njanje raspoloženja, razdražljivost, zapadanje u jarnosno stanje i sl. Dalje, da li je imao neke napade, uopšte, sa poremećajem svesti. Jasno je da se ne smeju zanemariti podaci koji se odnose na prisustvo sličnih pojava ili oboljenja u bližoj i daljoj porodici. Drugim rečima, potreban je, po mogućnosti, uvid u celokupnu životnu liniju okrivljenog: da li su uočene slabosti, navike, poremećaji nagona i sl. i ranije dolazili do izražaja ili se sada prvi put uočavaju. Iz ovakvih analiza može se videti da li je u pitanju ličnost koja se prvi put pokazuje kao problematična ili je i ranije pokazivala takve tendencije. Navedeni podaci interesuju i pravno-sudske organe radi sveobuhvatne analize ličnosti okrivljenog i boljeg razumevanja faktora koji su doveli do zločina, a u vezi s tim i radi definitivnog ocenjivanja krivične odgovornosti. Zalaganje za uvid u celokupnu životnu liniju okrivljenog ne znači da se teži prenošenju takvih zadataka na isledne organe, koji inače obavezno i redovno spadaju u psihijatrijsku obradu, već samo zajedničkom i sveobuhvatnom rešavanju problema. Psihijatru ti podaci otkrivaju pojave ili, bolje, eventualne simptome pojedinih psihopatoloških zbivanja.

Kao indikacija za psihijatrijsko veštačenje okrivljenoga poslužiće uvid u to na koji način i pod kakvim okolnostima je krivično delo izvršeno; koja su sredstva upotrebljena za izvršenje krivične radnje; koje su pobude postojale kod okrivljenog da izvrši krivičnu radnju. Tako je poznato da epileptičari, epileptoidne osobe, u stanjima promenjene svesti, u sumračnom stanju, ili osobe pri suženoj svesti, vrše krajnje svirepe zločine. Oboleli od shizofrenije takođe mogu da izvrše teške nasrtaje na okolinu. Primera za to ima jako mnogo u sudskoj psihijatriji i kod raznih drugih psihopatoloških stanja.

Da bi psihijatar mogao biti što bliže čl. 6 KZ, podaci iz islednog materijala mogu da ga orijentišu da li je kod okrivljenog bilo takvih fenomena koji ukazuju na »trajno ili privremeno duševno oboljenje«, na »privremenu duševnu pomućenost«, na »zaostali duševni razvoj«. Da bi se dalo mišljenje o neodgovornosti okrivljenog, sva ova stanja moraju biti takvog intenziteta da okrivljeni »nije bio svestan značaja dela« ili »nije mogao upravljati svojim postupcima« u vreme izvršenja krivičnog dela. Iz ovog sledi zaključak: ako je okrivljeno lice bilo u momentu izvršenja krivičnog dela uračunljivo, nema više značaja za krivičnu odgovornost »ni njegovo ranije ni njegovo poznije duševno oboljenje, ni duševno poremećenje ni duševno oglupljenje«¹).

Kada se pledira i traži da se psihijatru pruži što više podataka, prvenstveno se polazi od činjenice da veštak psihijatar često mora da zaključuje retrospektivno o stanju okrivljenog u momentu vršenja krivične radnje, jer kad je okrivljeni pred veštakom njegovo stanje može da bude dijametralno suprotno od stanja kakvo je bilo u situaciji izvršenja krivičnog dela. Poznato je da veštak može da bude konfrontiran sa slučajem gde je sada, kod pregleda »sve iščezlo«, a da je nekada, kada je izvršena krivična radnja, moglo da bude i suviše psihopatološko kod okrivljenog. Tako na primer, veoma je značajno da se verificira, u duhu čl. 6 KZ, da li se okrivljeni »sam stavio u stanje privremene poremećenosti«, da bi u takvom stanju izvršio krivično delo. Zato dokazi pomoću kojih se zaključuje postojanje ovakvog stanja, odbacuju mogućnost oslobađanja od kazna. Otuda, podatak da je okrivljeni u uračunljivom stanju stvorio plan o izvršenju krivične radnje i naknadno samog sebe namerno doveo

¹ D. Jeftić, *Sudska psihijatrija, Naučna knjiga*, Beograd, 1953.

u privremenu poremećenost, dakle u neuračunljivo stanje, ne čini okrivljenog neodgovornim.

Za psihijatra su potrebni i takvi podaci koji ukazuju na pojave akutnog i hroničnog trovanja, na iscrpljenost posle organskih oboljenja, dakle sve ono zbog čega je moglo da dođe do periodičnog poremećaja psihofizičke ravnoteže. Pomoću ovih činjenica psihijatar se orijentiše u pravcu verificiranja nekog od stanja koje povlači smanjenu uračunljivost odnosno olakšavajuću okolnost.

U savremenim uslovima, naša svakodnevna praksa stalno iziskuje manju ili veću saradnju psihijatra i pravno-sudskih organa. Jasno je da se aktivnost i saradnja tih faktora ostvaruju u skladu sa postojećim socijalno-ekonomskim, kulturnim, pravnim, etičkim i sociološkim normama, koje su na snazi u društvenoj zajednici. Upravo zbog toga što u pojedinim društvenim sistemima postoje bitne razlike u ovim normama, neminovne su i specifičnosti. Drugim rečima, u našoj socijalističkoj stvarnosti ova saradnja se ostvaruje na adekvatnijem nivou, zasnovanom na socijalističkoj brizi o čoveku kao pojedincu, i dalje od toga, o čoveku kao društvenom biću, pripadniku socijalističke zajednice. Međutim, čak i u toj istoj društvenoj zajednici postoje izvesne specifičnosti u saradnji psihijatarata i pravno-sudskih organa u armiji, po kojima se ona razlikuje od saradnje koja postoji između civilnih psihijatarata i pravno-sudskih organa i institucija. Specifičnosti proizilaze u osnovi zbog postojeće razlike u strukturi armije, zbog propisa o disciplini, zadataka svakog pripadnika armije, i armije kao celine prema pojedincu, itd., što je sve skupa drukčije od života i stvarnosti u građanstvu. Pri svemu tome, najbitnije je da se ova specifičnost u saradnji psihijatarata i pravno-sudskih organa u armiji prvenstveno

zasniva u odnosu na krivične radnje. Naime, u armiji su neke krivične radnje učestanije nego u građanstvu, dok su, obratno, neke krivične radnje daleko češće u građanstvu nego u armiji. Tako na primer, u armiji preovlađuju kršenje discipline i otkazivanje poslušnosti, a u građanstvu su krađe, prevare, falsifikati, ubistva i pokušaji ubistva najdominantniji. Najzad, sasvim je drukčiji kontingent potencijalnih kriminalaca, odnosno njihova psihopatološka osnova: u armiji nema hroničnih duševnih bolesnika, dok se na njih u građanstvu dosta često nailazi, a baš oni inkliniraju ka vršenju krivičnih radnji pa su zbog toga predmet psihijatrijskog veštačenja (hronični alkoholičari, hronični shizofreničari, epileptičari sa teškim psihičkim promenama, itd.). S druge strane, pak, u armiji ima dosta psihopatskih ličnosti, koji su inače i u građanstvu najčešći slučajevi sudske medicine. Poznato je da se psihopatske ličnosti u vojničkoj sredini brzo i lako otkrivaju, jer je život u vojsci za njih »kamen spoticanja«.

Po logici koja se izvlači iz objektivnih činjenica, zasnovanih na naučnim aspektima sudsko medicinske psihijatrije, postoji dosta analognog u shvatanju psihopatološkog, oslobađanja od kazne, ili suprotno, u shvatanju uračunljivosti za pojedina psihijatrijska oboljenja, bez obzira na postojeće društveno-ekonomske, kulturne i ostale razlike u društvenom životu.

U sklopu zajedničke saradnje mora vladati princip da je neophodno individualno proceniti svakog pojedinca, bez uopštavanja i bez neke veštačke analogije, pošto je apsurdno zaključivati da su ikad bila dva idealno analogna slučaja. Analogije ne može biti kako u pogledu strukture ličnosti dveju osoba, ispoljavanja njihovog oboljenja, tako i u pogledu okolnosti i raznih faktora koji dovode do zločina, koji su dolazili do izražaja pri izvođenju jedne

krivične radnje. Međutim, iako je reč o individualnom procenjivanju duševnog zdravlja i uračunljivosti, time nije zanemarena važnost uzajamne povezanosti osobe koja se procenjuje sa središnom u kojoj ona živi, društvenom zajednicom kojoj pripada. Drugim rečima, traži se sveobuhvatno i kompleksno analiziranje mnogobrojnih faktora, pri čemu pored psihološko-psihijatrijskih, medicinskih, ne treba prenebreći ni sociološki faktor a još manje faktore koji su doveli do zločina. Otuda nije nimalo slučajno što sudska psihijatrija poprima poseban značaj. Sve-mu tome treba dodati činjenicu da savremena nauka, civilizacija i kultura nesumnjivo pružaju veći broj elemenata za analizu i procenu. Najzad, koliko je problem kompleksan može se sagledati i iz svakodnevnog učestalosti delikata koji, mada sa izvesnim razlikama, ipak postoje u svim društvenim zajednicama.

Međutim, u okviru jedne stimulirane saradnje — koja je u celini opravdana i od interesa ne samo za psihijatre i pravno-sudske organe već i za oficire, socijalne radnike, psihologe, pedagoge, itd. — potrebno je da se ukaže na neke nedostatke koji se pojavljuju u praksi. Naime, reč je o nepotrebnom i neopravdanom uplitanju jednih u kompetencije drugih. Tako se, na primer, dešava da psihijatar, iako se to od njega ne traži, interpretira između ostalog i intenzitet odgovornosti okrivljenog, što je u celini nadležnost drugih, pre svega suda. Ovde je u pitanju naprosto činjenica da se ne pravi razlika između odgovornosti i uračunljivosti. Za psihijatra je bitno da dođe do tačne dijagnoze, da u svojoj ekspertizi interpretira da li je dotično lice bilo u stanju da shvati značaj, suštinu inkriminisane radnje, da li je bilo u stanju da proceni posledice koje iz nje proizilaze, i to kako pre tako i u momentu vršenja krivične radnje, kao i

onda kad ga veštak ispituje. Kao rezultat takve orijentacije psihijatra i njegove objektivne analize proizaći će mišljenje o uračunljivosti uopšte.

S druge strane, pak, ponekad pravno-sudski organi jednostrano i bez dovoljno opravdanih razloga zahtevaju psihijatrijsko ispitivanje po svaku cenu, čime psihijatra dovode pred svršen čin. U vezi sa takvom praksom celishodno je da se ukaže na neke mentalno-higijenske aspekte koji su neposredno povezani sa potrebama psihijatrijskog ispitivanja. Naime, sasvim je dobro poznato da mnoge duševno obolele osobe pružaju otpor psihijatrijskom ispitivanju, odnosno lečenju u odgovarajućim ustanovama. To, međutim, ne može da psihijatra spreči u sprovođenju adekvatnih dijagnostičko-terapeutskih mera. Daleko je značajnije da se ukaže da kod porodice, rodbine, ponekad postoje neopravdano tendencije da se neko lice pošto-poto smesti u ovakvu ustanovu, pri čemu se manje rukovodi medicinskim razlozima a više nekim drugim, ličnim. U svemu, psihijatrijsko ispitivanje i lečenje mora da bude po dogovoru sa psihijatrom koji je dužan i odgovoran da ustanovi potrebu upućivanja pojedinaca na psihijatrijsko ispitivanje i eventualno lečenje. Koliko je važna obazrivost u pogledu traženja psihijatrijskog ispitivanja, vidi se po tome što svako zanemarivanje objektivnih potreba može da rađa višestruke opasnosti kako za okrivljenog, tako i za psihijatra i pravno-sudne organe. Otuda nije slučajno što danas u svim civilizovanim zemljama postoje zakonom regulisani propisi o tome kako, kada i na koji način može jedno lice da bude upućeno i primljeno na psihijatrijsko ispitivanje i lečenje. Slični propisi postoje i u armijama.

Izvesna razilaženja između psihijata i pravnika donekle su razumljiva, jer su najčešće rezultat usko profesij-

onalnog prilaženja zajedničkom problemu. Međutim, pozitivno je što se ipak uzajamno teži da se oni što više približe zajedničkom cilju koji treba da zadovolji i medicinske i pravne norme. Ovo je posebno važno u armiji.

Dešava se i to da se nepotrebno diskutuje o nekoj činjenici koja se odnosi na uračunljivost. Naime, ne treba da zbunjuje okolnost što uračunljivost za učinjenu krivičnu radnju i sposobnost za službu ne idu uvek paralelno. Ima slučajeve kad je okrivljeni sposoban za službu i uračunljiv, nesposoban za službu i uračunljiv i, najzad, nesposoban za službu i neuračunljiv. Drugim rečima, neko okrivljeno lice može da bude prema postojećem Pravilniku za ocenu sposobnosti nesposobno za službu, ali u odnosu na čl. 6 KZ uračunljivo. Jasno je da se to zasniva na medicinskim nalazima, odnosno dijagnozi.

Problem koji mora u izvesnoj meri da okupira psihijatra jeste njegova in-

terpretacija da li će u pojedinim slučajevima izrečena kazna popravno uticati na okrivljenog, pri čemu se ne sme gubiti iz vida sveopšti interes tj. da se primarno zajednicu, društvo zaštititi od onih koji ga ugrožavaju. Kad je reč o popravnom efektu, imamo u vidu izvesne pedagoške i mentalno-higijenske razloge zbog kojih se nameće razmatranje tih mogućnosti. Time se psihijatar nije umešao u nadležnost pravno-sudskih ustanova, već daje izvesne indicije koje sud može da uzme u obzir ukoliko to hoće.

Jasno je da i mere za zaštitu zdravlja imaju takođe u medicinskom smislu direktno ili indirektno, u manjoj ili većoj meri i popravni efekt.

Na kraju, iako nastaju izvesne razlike u medicinskim i pravničkim kriterijumima, samo najuža i kontinuirana saradnja, uz čestu razmenu mišljenja, najbolje će pospešiti postizanje zajedničkog cilja.

Др ПЕТАР ЧАКУЉЕВИЋ

О ОБРАЗОВАЊУ РЕЗЕРВНОГ САНИТЕТСКОГ КАДРА

(једно мишљење и предлог за
дискусију)

Активни и резервни санитарски кадар бивше југословенске војске стицао је војно образовање на одслужењу војног рока који је трајао девет месеци. Лекари, фармацеути и стоматолози ступали су у војску као ђаци-редови. Распоређивани су у дивизијске чете при армијској или дивизијској болници. Ту су добијали прва општевојна знања. Обуку су водили санитарски подофицири и по један трупни официр. Она је трајала 7 дана, а негде 14, па и више. Занимање је трајало 1 до 2 часа дневно, после чега су одлазили на радно место у болницу или апотеку. На часовима војне обуке упознавали су се са основним правилима војне дисциплине, организације војске, вршења разних служби итд. Када је командир болничарске чете или његов заменик стекао убеђење да је војник добио потребно војно знање, држање и дисциплину, ослобађао га је даље војне обуке и стављао управу болнице за распоред по одељењима. Ту је он остајао колико је то било потребно по прописима о обавезном лекарском, односно апотекарском стажу. Но било је случајева да на једном одељењу остане за цело време службовања. За време свог рока ђак-редов је обавезно морао да проведе у трупи 2 месеца.

Упућиван је тамо где нема лекара. Пошто је тако провео 7 месеци у болници и 2 месеца у трупи, добијао је позив да полаже испит за резервног санитарског потпоручника иако пре тога није био ни у каквој војној школи нити на ма каквом инструктажу. А испитно градиво је било доста обимно. Полагали су мирнодопску и ратну санитарску службу, војну фармакопеју, ратну хирургију, заразне болести са епидемиологијом, војну хигијену, правила службе итд. Целокупно градиво кандидат је био дужан да савлада сам, док ради у болници и трупи. Испити су били врло строги. Кандидат је био принуђен да савлада градиво јер, уколико не положи испит, војни рок му се продужавао још за 5 месеци.

Неколико година пред рат, у бившој југословенској војсци је основана школа за резервне санитарске официре. Искуства ове школе и читавог система образовања тадашњег резервног санитарског кадра нису позната, јер је убрзо избио други светски рат, а писаних докумената није остало.

*

После другог светског рата санитарски резервни официрски кадар ЈНА је образован кроз течајеве, курсеве и школе за активне и резервне санитарске официре. Овај систем образовања, уведен још 1946. године, углавном је задржан и до данас, иако се од онда много штошта променило и санитарска служба наше армије огромно напредовала.

У школе за резервне санитарске официре (ШРСО) ступају свршени лекари, фармацеути и стоматолози, а поред њих студенти и апсолвенти медицинског, фармацеутског и стоматолошког факултета и свршени ученици средњомедицинских школа.

Они се ту упознају са животом у армији и стичу основна војна и војно-

стручна знања и навике. По завршетку школовања питомци одлазе у трупу. Тамо раде искључиво као стручни кадрови: лекари, апотекари, стоматолози, а по истеку рока одлазе својим кућама. Овде се одмах намеће питање са колико знања они напуштају армију, да ли су свој рок најрационалније искористили у оспособљавању за дужности које их као резервне официре чекају сутра у трупи и у евен туалном рату.

Овакав систем образовања резервног санитетског кадра, рекао бих, није сасвим савршен и не одговара у потпуности садашњем степену развоја армије и њеним потребама. Кад је уведен, он је био сасвим добар — одражавао је послератне потребе и прилике трупе.

Прво, после рата су наша земља и армија страховито оскудевале у санитетском кадру, нарочито у лекарима, апотекарима и стоматолозима.

Друго, трупа је оскудевала у квалификованом средњемедицинском кадру, стубу превентивне службе.

Треће, земља је била опустошена и опљачкана, касарне разорене, услови за смештај војске врло рђави, водоснабдевачки проблеми тешки са још тежим проблемима диспозиције отпадних материја (сплачине, фекалије, ђубре и др.). Постојали су сви услови за избијање епидемије те је санитетски кадар био насушна потреба.

Четврто, командни кадар био је кадар из рата, прекаљени борци, али људи недовољно оспособљени за решавање санитетских проблема у касарнским и логорским условима.

Пето, исхрана војске је захтевала већу стручну контролу санитетске службе.

Шести разлог, који је захтевао да питомци иду право у школе за резервне официре па у трупу, је што су тада средње медицинске школе и фа-

култете завршавали младићи са оскудним општим и стручним знањем, недовољним за успешан рад у трупи. Била им је неопходна допунска стручна спрема, да би у трупи могли да одговоре стручним задацима.

То су били основни разлози због којих је тај систем образовања био прихваћен као једини излаз из ситуације. Може се чак рећи да је за то време био савремен.

Млад санитетски кадар активни и резервни морао је тада да пролази кроз краће течајеве, курсеве, да би се што пре и што боље оспособио за стручни и војнотручни рад у трупи и сигурније преузео санитетску службу у јединицама армије. Тај пут није био најбољи, често је био импровизиран, али је био једини излаз да се задовоље велике потребе војних јединица у времену када је у трупи било веома мало лекара и када су дужности санитетских референата обављали кроз рат и на брзу руку оспособљени лекарски помоћници. Овај старешински кадар сналазио се на задацима благодарећи више свести и залагању него својим личним и стручним способностима. Лекари у трупи били су не само лекари војних јединица него често и хонорарни службеници социјалног осигурања. Бавили су се чак и приватном праксом. То је ситуација захтевала, а надлежни су толерирали. Тако је трупа неким била, не само место за стицај стручног искуства, која ни су доносили с факултета, већ и место зараде. Њихов болесник је био не само војник већ и старешина са члановима породице, па и цивилно становништво. У многим случајевима они су били једини од којих је болесник очекивао лекарску помоћ и спас па су свакој јединици и сваком гарнизону били добродошли.

Наравно да су се прилике временом мењале у јединицама, негде брже, а негде спорије. Нарочито се запажа

промена од 1950. године, када је почео да пристиже средњемедицински и лекарски кадар, са бољом стручном спремом. Може се рећи да је од 1950. године у трупи дошло до великих квалитетних и квантитетних промена, како у кадру, изгледу и животу јединице, тако и у организацији санитарске службе. Поред осталог, а то треба истаћи, овом успону је умногоме допринео и активни санитарски кадар — официри, подофицири и војни службеници који су у овај успех несебично уградили свој зној и напоре.

Услови живота и рада јединица, а с тим и санитарске службе, осетно су се од тада изменили. Међутим, систем образовања резервног санитарског кадра остао је исти. Значи ли то да је он толико добар и савршен да није потребно трагати за другим? Потврдан одговор био би у супротности са савременим достигнућима и развојем на свим пољима. Наставници школе за резервне санитарске официре дају много од себе да би проширили стручно, организацијско и војностручно знање питомаца, будућих резервних санитарских официра. И резултати нису мали. Али се сада поставља питање да ли је данас задатак војно-санитарских школа да питомцима, будућим резервним официрима дају војно и војно-стручно знање. Мени се чини да није. За време школовања у гимназији, стручној школи и на факултету кроз предвојничку обуку они стичу основна војна и војностручна знања. Стручна настава на факултетима и средњемедицинским школама није више она из првих послератних година. Данас ове школе дају кадар коме није потребна стручна, војно-стручна па чак ни општевојна настава предвиђена садашњим програмом у школама за резервне санитарске официре, јер се градивно понавља. Они су то већ учили. Од питомаца се понекад чује да се поједине теме, које у арми-

ји поново слушају, боље предају на факултетима.

После завршене школе за резервне санитарске официре питомац одлази у трупу са жељом да стечено знање тамо продуби и прошири, надогради. Међутим, он долази у амбуланту где његово општевојно, а делом и војно-стручно знање стечено у школи не долази до изражаја.

Можда има и других разлога који утичу на квалитет резервног санитарског кадра, али један од важнијих је и застарели систем образовања. Систем је несавремен, не само зато што су настале квалитетне и квантитетне промене питомачког састава већ и зато што су се и прилике у трупи из основа измениле. Осим тога, тај систем није у складу ни са извесним педагошким принципима у обуци: принципом поступности и систематичности репродукције вештине и знања и принципом трајности навика и вештине. Садашњим системом израђујемо прво официре да бисмо их после неколико месеци послали у трупу као подофицире — стажисте. Другим речима градиво кућу од крова, а не од темеља. Због тога се не треба чудити ако питомац који је нешто научио у војној школи, све то заборави кад оде из армије. До овога долази, што питомац од стеченог знања у школи резервних официра у трупној пракси примењује једино своје стручно знање, делимично и војностручно, док општевојно знање ретко долази до изражаја и што пут од школе ка трупи није у складу са принципом поступности и систематичности у обуци. Обвезник не треба да се позива на одслужење војног рока да би у првом реду помогао трупи као стручњак и решио проблем ове или оне јединице, већ да би научио оно што ће му требати као резервном официру за одбрану земље.

Међутим, код садашњег система може се рећи да је помоћ трупи често од примарног значаја при позивању. После неколико месеци проведених у ШРСО питомци се упућују у јединицу као стручна помоћ трупном санитету. Није сасвим тачно да се овај рад питаоца у трупи може назвати „про-дужење школовања“.

Чин водника, лекара, фармацеута, стоматолога и средњег медицинског кадра, који питомци добијају пред одлазак у трупу није увек реална награда за стечено војно и војно-стручно знање, већ право сваког који је био у ШРСО без обзира на то какав је успех показао на испиту. Школу заврше сви који у њу дођу. Ова привилегија је била нужност у прошлости да би лекар, апотекар и други који су у јединици вршили дужност санитарских старешина (у оскудици других), имали чин ради ауторитета и успешнијег спровођења задатака трупне санитарске службе. Сада, када су јединице попуњене добрим кадром, од четног болничара до трупног лекара, и када има и других могућности да се спорадични проблеми успешно реше на низ других начина, долазак питаоца са чином и њихова помоћ трупном санитету није неопходна. Сасвим би друкчије значење имао чин који би питаоца добио у јединици, пред војницима својим друговима, за боље савладано градиво. Чин стечен у јединици треба да буде један од услова да војник после трупе може да буде упућен у школу за резервне официре. Онај који не може или неће да савлада предвиђени програм, не треба да ступи ни у ШРСО. Правилно би било да трупа бира официрски кадар. Она треба да га формира према својим потребама и потребама савремене армије, а стручне официрске школе да допуне његово војно и вој-

нострочно знање да би га оспособиле за намењену дужност.

Прво трупа на школа. Ако се на крају поставља питање који би систем образовања био најприкладнији за питомце школа резервних санитарских официра у садашњим условима, одговор би био: система за образовање кадрова има много. Један који би могао да одговора нашим потребама јесте да младићи из грађанства, као и сви војници, прво иду у трупу, а затим у ШРСО. По положеном испиту они би одлазили кући да би повремено долазили на краће војне вежбе. Значи, да почну као питомци трупе, јединице, а да изађу из школе као резервни официри. Значи, пут би ишао овако: факултет (средња школа) — трупа — ШРСО — кућа — трупа вежба. Тај би систем био бољи из више разлога:

Прво, предвојничка обука даје ученицима средњих и стручних школа основна војна знања довољна за прве вежбе обуке која се изводи у трупи.

Друго, на медицинском, фармацеутском и стоматолошком факултету и средњим медицинским школама изучавају се још и војностручни предмети: ратна хирургија (ранарство), војна хигијена са епидемиологијом и санитарска тактика, што је добар део градива доцније школе резервних санитарских официра.

Треће, квалитет питаоца који сада долазе у армију осетно се разликује од оног када су они долазили са факултета и средњемедицинских школа готово 10 година после рата.

Четврто, трупа је прилично попуњена средњемедицинским и лекарским кадром и нижим санитарским особљем и сад нема потребе за импровизацијом и попуном тих места питомцима.

Пето, мале, деташоване јединице не морају се попуњавати питомцима (лекарима) већ се те дужности могу

поверити и лекару из грађанства. Наравно, то у првом реду треба да буду резервни санитарски официри који би за тај посао примали одређен хоно-рар. То би, поред осталог, било у екладу и са концепцијом интеграције војне и цивилне санитарске службе. Често је економичније плаћати хоно-рар цивилном лекару који ради на терену те јединице него тамо упутити питомца (лекара) ради два до пет пре-гледа дневно.

По предложеном систему, свршени ученици средњемедицинских школа, невршени студенти медицине, фар-мације, стоматологије и лекари, фар-мацеути и стоматолози, ступали би у армију на следећи начин:

по првој варијанти, питомци би се упућивали у трупу на исти начин и заједно са осталим регрутима, а после одређеног времена у трупи најбољи би се упућивали у ШРСО. Добре стране ове варијанте су:

— што би питомци у трупи теорет-ски и кроз праксу потпуно савладали војну обуку и у ШРСО би одлазили као већ обучени војници где би на-ставили обуку потребну старешинама;

— што се на овај начин избегава понављање већ пређеног градива, скраћује процес обуке у школама и прелази одмах на виши степен обра-зовања;

— што питомци кроз живот и рад упознају трупу нарочито санитарску службу што им доцније у ШРСО до-бро дође;

— што би наставници, на овај на-чин, преко питомаца добили драгоцене податке из трупе неопходне за студијску обраду живота, рада, исхране, издржљивости у појединим прили-нама и на основу тога предузимали мере за побољшање животних услова у нашим јединицама.

— што би питомци, као школовани људи, позитивно утицали на своје

другове у културном, здравствено-просветном и другом погледу.

Поред наведеног садашњи систем није потпуно у складу са називом ЈНА. Радник, сељак и интелектуалац који чине основу наше народне ар-мије, треба заједно да почну обуку и извесно време живе у истим усло-вима (како је било у НОР-у и биће у евентуалном будућем рату), па тек касније да се према способностима из-двоје за старешине. На тај начин се избегава извесна повлашћеност поло-жаја војника — интелектуалца који је, поседовањем дипломе факултета или стручне медицинске школе, го-тово предодређен да буде старешина, резервни санитарски официр.

Упућивање у ШРСО треба да буде част и награда за успех, стручне и личне квалитете, а не облигатно пра-во неког само зато што поседује ди-плому.

Питомци би се слали у пукове ко-ји би их распоређивали по четама као и све војнике. До почетка занимања они би могли да раде у амбуланти, а потом би одлазили на занимање као и остали војници. Команде ће, после сваке теме која се пређе, омогућити питомцима да се припреме, појаве и у улози старешине и тако полако савладају командовање водом и четом у свим видовима дејства.

Питомци који су прво били у трупи, где су видели како изгледа ров, за-клон, упориште, борбени поредак у овом или оном виду борбе итд. и ак-тивно учествовали у обуци, прво као војници, а затим старешине, далеко ће лакше савлађивати градиво у ШРСО. Велику предност има старешина који се обучавао кроз заједнички живот са радником и сељаком и осетио на себи тежину обуке. Он ће увек ра-зумети свог војника.

По другој варијанти питомци би се позивали заједно са регрутима, али у стручни питомачки батаљон или че-

ту. Одавде би се најбољи упућивали у ШПСО, одакле би одлазили кућама да би повремено долазили на вежбу.

У питомачке батаљоне (чете) упућивали би се сви младићи са стручним квалификацијама (лекари, инжењери, професори и др.). После завршене општевојне обуке они би одлазили у своје специјалне војнострукне школе за резервне официре (санитетске, инжењеријске итд) док би они који немају услова одлазили у јединице.

Питомачки батаљони оснивали би се у гарнизонима који имају свој полигон, јер би ту питомци у најкраћем времену поновили и допунили знање стечено кроз предвојничку обуку и упознали савремену војну технику.

Добре стране ове варијанте су:

— што се питомци овако брже и боље војнички изграђују;

— што се у питомачком батаљону научи више, учествује се на вежбама, решавају се и тактички задаци;

— што и код ове варијанте постоји могућност да питомци до почетка обуке раде по групама уз трупног лекара.

Обе варијанте имају своје предности и недостатке. Али, ма која од њих узета, боља ће бити него досадашњи систем.

Овај напис се односи на проблем школовања резервног санитетског официрског кадра. Међутим, овај проблем се јавља и код резервног кадра других родова и служби. Зато он има шири значај и с већим правом тражи решење.

Из средњих школа и са факултета из године у годину излази све већи број квалификованих војних обвезника, тако да постојеће школе за резервне официре већ сада нису увек у могућности да све приме. Војни одсеци то решавају на тај начин што прекобројне упућују на одслужење војног рока у трупу уместо у школе

за резервне официре. То може бити привремено решење, уколико постоји сигуран критеријум кога треба упућити у ШПРО, а кога не. Међутим код нас се често догађа да се у трупу упуће сви они који тренутно, због ограничених капацитета, не могу бити упућени у ШПРО, без обзира на њихов квалитет. Ту долазе и они који заврше школовање између рокова, од упућивања једне до упућивања друге класе питомца. На тај начин чине се две неправилности:

— у школе за резервне официре примају се понекад људи који имају мање стручне и морално-политичке квалитете од оних који су отишли у трупу и

— лишавају се права да постану резервни официри они који имају пуно право да то постану.

Питање измене система образовања резервног официрског кадра санитетске службе (а и других) сазрело је за дискусију. Време је да се овај проблем размотри, да се пређе на виши степен образовања резервног старешинског кадра који ће одговарати развоју наше земље и армије.

IZ STRANIH ARMIJA

Po dolasku na vlast Kenedijeve administracije otpočelo je i preispitivanje dotadašnje vojne politike, odnosno razrada novih ideja koje bi više odgovarale zahtevima savremenog međunarodnog razvitka, aktuelnom političkom kursu SAD i stepenu razvitka vojne moći njihovog eventualnog protivnika.¹⁾

Strategijsku okosnicu ranije američke vojne politike predstavljao je prekomerni oslonac na nuklearna sredstva velike moći i brojnu flotu stratejskih bombardera. Ovim sredstvima svoje vojne moći SAD su, u stvari, zapretila verovatnom protivniku totalnim uništenjem, i to izvođenjem masovne ofanzive nuklearnim oružjem iz vazduha već u prvim časovima eventualnog opšteg rata. Ovakva koncepcija je polazila od toga da će pretnja uništenjem biti efikasan »deterrent« (sredstvo odvraćanja) protiv izbijanja

¹⁾ Materijali koji se bave razradom nove vojne politike sadržani su u istupanjima predsednika Kenedija u Kongresu, u govorima i člancima američkog sekretara za odbranu Maknamare, kao i u nizu zapadnih vojnih časopisa. Iz okvira vojne publicistike na ovu temu posebno su interesantni sledeći materijali:

- Struktura nove divizije KoV — *Army, SAD*, jul 1961. god.;
- Izveštaj sekretara za odbranu Maknamare o petogodišnjem planu razvoja OS — *Journal Army, Navy, Air Force, SAD*, od 27. I 1962.;
- Izveštaj Maknamare o strategiji američkih oružanih snaga — *Journal Army, Navy, Air Force, SAD*, od 24. II 1962. godine;
- NATO na početku 1962. — *Revue de défense nationale*, Francuska, od februara 1962.

NAJNOVIJE IDEJE U VOJNOJ POLITICI SAD

velikog rata, malih, odnosno lokalnih ratova tamo gde bi se oni mogli košati sa interesima SAD.

Nekadašnji američki ministar spoljnih poslova Dals ovako je, otprilike, formulisao tadanju vojnu politiku: »... Predsednik i njegovi savetnici u Savetu za nacionalnu bezbednost morali su doneti neke važne političke odluke. Osnovna je bila ta da se prvenstveno moramo osposobiti za vršenje odmazde, i to odmah, sa sredstvima i na mestima po našem sopstvenom izboru...« I dalje »Mi (Amerikanci — prim. N. P.) nemamo onoliko ljudi koliko ima Istočni blok, te ne možemo održavati toliku stalnu vojsku koja bi bila potrebna da odgovori na sve pretnje, a da istovremeno ne uništimo našu ekonomiku. Zato mi dozvoljavamo neprijatelju da, pošto već ima inicijativu, postigne izvesne uspehe. No, u toku daljeg razvoja događaja, birajući momenat i mesto, preduzećemo odmazdu atomskim i hidrogenskim oružjem, zašto nam stoji na raspolaganju snažno vazduhoplovstvo...« itd.²⁾

Pri ovakvoj stratezijskoj koncepciji, razumljivo je, da se najveća pažnja posvećivala razvoju ratnog vazduhoplovstva, u prvom redu stratezijskog, i stokovima hidrogenskih sredstava, dok se ostalim vidovima, na primer KoV, i drugim vrstama oružja pridava

²⁾ Department of State, Bulletin, 25. januar 1954, str. 107—109.

vao drugostepen i neuporedivo manji značaj. Drugim rečima, KoV je svojim prisustvom na pojedinim ugroženim tačkama u svetu označavala vitalne interesne sfere američke spoljne politike, a njena se uloga svodila na neku vrstu policijskog obezbeđenja prekomorskih baza i arsenala, na materijalnu i moralnu podršku kompromitovanih prozapadnih režima u svetu. Od korejskog rata naovamo, u budžetu za vojsku svake godine na KoV je dolazilo svega oko 1/5 ukupnih vojnih izdataka SAD. Takva orijentacija vojne politike i ratne strategije SAD delovala je destimulativno i na njihove saveznike u smislu sporog i neadekvatnog razvoja njihovih kopnenih kontingenata koji su imali da predstavljaju snage »štita« — objedinjene koalicionim komandama svuda okolo evroazijskog kontinenta. Pošto su američkoj strategijskoj avijaciji i hidrogenskim sredstvima bili predodređeni veoma ambiciozni zadaci — da izvojuju pobjedu nad protivnikom u eventualnom budućem ratu, postalo je gotovo bespredmetno naprezati se oko stvaranja masovne i moderne kopnene vojske. Mnogi partneri unutar zapadnog bloka vršili su, umesto toga, unutarnja privredna adaptiranja i rešavali ostale zadatke iz oblasti svojih nacionalnih orijentacija.

Pomenimo sada glavne faktore koji su, prema publikovanim materijalima, doveli do globalnog preispitivanja američke vojne politike i usloveli određene korekcije sadržane u novoj vojnoj politici, poznatoj pod nazivom *New Frontier*:

a) Vojnostrategijska moć verovatnog protivnika porasla je toliko i tako brzo da je pretnja nuklearnom odmazdom ne samo prestala da bude jedini, već je postala i nedovoljno efikasan instrument nacionalne (američke) i koalicione (u okviru severnoatlantskog pakta) vojne strategije. Uspesi istočnog

bloka u oblasti raketnog naoružanja, hidrogenskih sredstava, strategijskih vazduhoplovnih snaga i podmorničke flote postali su naročito impresivni. Važno je napomenuti da je on time došao u mogućnost da podvrgne svojim snažnim raketno-nuklearnim i avio-nuklearnim udarima i teritoriju SAD. Pri novostvorenom odnosu snaga, pretinja odmazdom mogla bi jedino dovesti do obostranog totalnog uništenja.

b) Zaostajanje na planu vojnotehnološkog razvoja, naročito u izvršenju programa raketnog naoružanja (pre svega raketa strategijske moći), čime su se SAD, a time i zapadni blok u celini, našli u inferiornom položaju u odnosu na istočni. Verovatno je da SAD raspolažu znatno manjom snagom u oblasti raketa strategijske namene od one koju poseduje istočni blok, a ta je razlika još veća u pogledu njihove operativnosti i tačnosti plasiranja na ciljeve.

c) Afirmacija vanblokovskog faktora u međunarodnim odnosima postavila je politiku Zapada, u prvom redu SAD, pred nove zadatke i naterala njene protagoniste na izvesna prilagođavanja koja su se odrazila i na planu vojne politike i strategije. Koliko god bila kruta i neelastična u odnosu na suprotni blok, ranija vojna politika SAD pokazala se još nepodesnijom prema zemljama i pokretima koji su želeli da ostanu suvereni i nezavisni i da vode samostalnu nacionalnu politiku, ne svrstavajući se ni u jedan ni u drugi blok.

Ovi i drugi razlozi doveli su, bez sumnje, do potrebe za korekcijama i prilagođavanjima strategijskih koncepcija novostvorenim uslovima i budućim zahtevima. Došlo se do saznanja da kruto i preveliko oslanjanje na bilo koji sistem oružja ili vid oružane sile ne obezbeđuje koncepciji vitalnost, elastičnost i efikasnost koje nameće bu-

ran razvoj savremene vojne tehnologije i međunarodne politike.

U suštini nova vojna politika SAD bazira na proceni sve veće pojave lokalnih (ograničenih) ratova u budućnosti i na umanjenoj verovatnoći izbijanja sveopšteg nuklearnog rata. Pri ovome se verovatno misli da se protivnik, ukoliko već dođe do sukoba, stavi pred alternativu ili vođenje malih ratova na tuđim teritorijama, ili (manje verovatno) vođenje opšteg nuklearnog rata u kome bi glavni teret i žrtve podnele vodeće blokovske sile.

Na ovakvu procenu uticala je opšta ravnoteža snaga među blokovima, a posebno postignuti balans u nuklearnim sredstvima i njihovim prenosiocima.

Polazeći od ovakvih procena vrše se dalje analize doktrine, organizacione strukture, naoružanja i opreme, sistema komandovanja itd. i dolazi do saznanja da oružana sila u dosadašnjem stanju ne bi mogla u potpunosti da odgovori novonastalim potrebama i zahtevima. To naročito važi za slučajevne vođenja ograničenih ratova za koje je u prvom redu predodređena kopnena vojska, koju je sadašnja demokratska administracija, po vlastitoj oceni, zatekla u nezavidnom stanju. Dolazi se do zaključka da će kopnena vojska predstavljati glavnu udarnu snagu u ograničenim ratovima isto onako kao što bi ratno vazduhoplovstvo, po dosadašnjim koncepcijama, predstavljalo glavnu udarnu snagu u slučaju opšteg nuklearnog rata.

Prema tome, u pripremi američke oružane sile treba postići takav balans među vidovima (koji, u stvari, treba da predstavlja renesansu kopnene vojske), takvu mogućnost međuvidovskog integriranja i elastičnu organizaciju komandovanja, što će sve, po zamisli sadašnjih američkih vojnih faktora, pored ostalih mera, od nje napraviti efi-

kasan, elastičan i podesan instrumenat za novonastale uslove.

U svojoj poruci naciji, 30. januara prošle godine, na zajedničkoj sednici Senata i Kongresa, predsednik Kenedi je, pri podnošenju svojih planova o organizaciji oružanih snaga, između ostalog, rekao: »Moramo ojačati našu vojnu silu. Živimo u periodu neizvesnog rizika i velikih obaveza, kada vojni naponi zahtevaju takvu snagu koja će svaku agresiju učiniti uzaludnom. Nedostatak dosledne i jedinstvene vojne strategije u prošlosti, nepostojanje osnovnih pojmova u pogledu naših vojnih obaveza, kao i pogrešne procene i dupliranja u pogledu izrade raketa koji proizilaze iz rivalstva među pojedinim vidovima, otežavali su tačnu ocenu da li je naša odbrana adekvatna. Stoga sam dao nalog sekretaru za odbranu da ponovo preispita našu celokupnu odbrambenu strategiju i naše mogućnosti da udovoljimo svojim obavezama, tj. efikasnost, povredljivost i rastresitost naših strategijskih baza, snaga i sistema za upozorenje, efikasnost i ekonomičnost naših operacija i organizacija, da preduzme likvidaciju zastarelih baza i instalacija i utvrdi, u svetlu sadašnje i buduće opasnosti, stepen modernizovanosti i pokretljivosti postojećih konvencionalnih i nuklearnih snaga, sistema i oruđa. U međuvremenu sam mu naredio da za sada preduzme tri najvažnije mere:

a) Neodložno povećanje kapaciteta našeg vazdušnog transporta. Postizanjem veće transportne pokretljivosti omogućićemo našim konvencionalnim snagama da, prema potrebi, intervenišu u svako doba na bilo kojoj tački zemljine kugle. To će nam dalje omogućiti da osujetimo svaki smišljeni pokušaj koji bi bio upravljen na to da izbegnemo angažovanje naših snaga u lokalnim ratovima.

b) Neposrednu akciju radi ubrzanja programa izgradnje podmornica sa po-

laris raketama. Korišćenjem nevezanih kredita (preduzeti originalno planiranje ugovora za sledeću fiskalnu godinu) treba izgraditi i staviti u službu, i to najmanje 9 meseci pre nego što je planirano, znatno veći broj jedinica za efikasan »deterrent«, — u stvari snage koje nikada neće prve napasti, ali će predstavljati dovoljnu moć za odmazdu koja treba da obeshrabri svakog agresora u preduzimanju napada na našu bezbednost.

c) Konačno, akciju za ubrzanje programa izgradnje projektila. Dok sekretar za odbranu završi sa ovom procenom, naglasak moramo staviti pretežno na poboljšanje organizacije i donošenja odluka — otklanjanje nepotrebnih dupliranja i gubitaka u vremenu, što nam je ugrozilo čitavu porodicu projektila.³⁾ Ako moramo da održimo mir, onda nam je potrebna jedna nepovrediva projektilska snaga, dovoljno moćna da spreči svakog agresora, čak i od pretnje napadom, jer bi on znao da ne može u toj meri uništiti naše snage a da istovremeno ne doživi sopstveno uništenje.«

Na liniji i u duhu takve orijentacije, izložene u ovoj Kenedijevoj poruci naciji, u SAD su preduzete i dalje se preduzimaju mnoge mere koje u svojoj sveukupnosti — iako još uvek ne predstavljaju celovito izrađenu i formulisano novu koncepciju — ukazuju na njenu osnovnu ideju i suštinsku sadržinu. Među ovim merama najglavnije su:

a) Centralno i posebno mesto u sklopu svih razmatranja pridaje se KoV-u. Planiraju se i preduzimaju mere na njenoj reorganizaciji i modernizaciji, što se u prvom redu odnosi na jačanje njene vatrene moći (klasične i nuklearne) i povećanje strategijske i taktičke pokretljivosti. U celini se pred-

viđa njena reorganizacija u tehničkom pogledu i preoružavanje, počev od puške do tenka. Naglasak se za prvi period stavlja na helikoptere, transportere i haubice. Već su delimično provedene mere u pogledu jačanja njenih efektivna (kako aktivnih tako i rezervnih sastava). U tom smislu su već formirane dve nove aktivne divizije (pešadijska i oklopna), dok se sistem mobilizacije i obuke rezervnih jedinica sada tako postavlja da one, u slučaju potrebe, mogu da u roku od 2 meseca pojačaju aktivne kopnene snage sa deset novih divizija. Na istoj liniji dolazi do jačanja tzv. specijalnih snaga, namenjenih za gerilska i antigerilska dejstva za opšti, a naročito za ograničeni rat. Zatraženo je i pojačanje efektivna pomorske pešadije, koja u stvari pripada mornarici, ali s obzirom na svoju namenu i način upotrebe njena se uloga i priprema tešnje vezuju za kopnenu vojsku. U cilju postizanja veće samostalnosti, elastičnosti, udarne moći i pokretljivosti pristupilo se preformiranju divizije KoV utoliko što se odustalo od dosadašnje »pentomic« formacije i prešlo na novu brigadnu formaciju, sa bataljonskim stepenima u njenom sastavu. Novom divizijskom strukturom se žele savladati i povoljno rešiti tri osnovna nedostataka koja su konstatovana u dosadašnjoj divizijskoj formaciji. Ti nedostaci su se sastojali u njenoj suviše izraženoj fiksnoj i standardnosti koje nisu omogućavale njenu podjednako efikasnu upotrebu u različitim geografskim, klimatskim i drugim uslovima. Pokazalo se da iste formacije ne mogu podjednako da odgovaraju za Evropu, Aziju, Afriku ili druge oblasti sveta. Nedovoljna dinamičnost borbenog poretka dosadašnje divizije tipa »pentomic« vezana je najvećim delom za ovu njenu osnovnu slabost, s tom razlikom što joj se taj nedostatak još više povećava s obzirom na to da važi za sva ratišta, a najviše

³⁾ Potrebno je ukazati na to da su sva tri vida oružanih snaga SAD, svaki za sebe, radili na izradi i usavršavanju raketa. — Prim. N. P.

evropsko koje je, uzgred rečeno, i glavno i koje zahteva veću zasićenost tenkovima i oklopnim transporterima i veću skaluz različiti kombinacija u borbenom poretku. Nova formacija će omogućiti da, na primer, divizija u Evropi ima u svom sastavu 7 tenkovskih i 2 mehanizovana bataljona, ili približnu kombinaciju, dok bi druge, na primer na Dalekom istoku, bile obrnutog bataljonskog sastava.

b) Ovakva orijentacija američkog vrhovnog rukovodstva zahteva i određene korekcije u vojnoj politici njenih blokovskih partnera. U pitanju je, pre svega, brojno jačanje njihovih kopnenih kontingenata, kako onih sa kojima učestvuju u okviru NATO-a tako i onih koji ostaju pod nacionalnom komandom. Tačnije rečeno, američki zahtevi evropskim saveznicima formulisani su tako da dosada planirane kontingente kopnene vojske u okviru NATO-a treba smatrati minimalnim, sa orijentacijom da se oni, svuda gde je to moguće, pojačaju. Ovi bi zahtevi morali da dobiju najveći prioritet. Razume se da svi američki saveznici u Evropi ne primaju američke korekcije u pogledu vojne politike jedinstveno i u njihovoj originalnoj, odnosno izvoznj verziji. Glavne zemlje evropskog zapada konfrontiraju svoje nacionalne interese i pretenzije sa američkim idejama, pri čemu dolazi do velikih razlika i principijelnog razmimoilaženja. Za V. Britaniju američka polazna orijentacija na lokalne ratove znači u stvari jačanje snaga van metropole i Evrope, tj. u britanskim posedima i dominionima širom sveta, što se u osnovi sukobljava sa američkim zahtevima u pogledu jačanja konvencionalnih snaga u Evropi i metropoli. Francuska, koja se već ranije u svojoj vojnoj politici orijentisala na to da stvori sopstvenu atomsku snagu koja bi, analogno njenoj opštoj snazi i ciljevima, trebalo da uzme učešća u odmazdi Zapada, nije voljna da

vrši takve zaokrete koji bi značili nježno odricanje od predviđenih planova i namera. Što se tiče Zapadne Nemačke, ona u ovakvoj orijentaciji američke vojne politike vidi, pre svega, težu mogućnost za sebe da se domogne atomskog oružja. Stoga to kod nje i stvara opoziciju u većem ili manjem stepenu. Njoj po svoj prilici ne odgovara ni ustezanje američkog partnera u pogledu upotrebe njegove krupne strategijske snage. S druge strane, ona špekulira time što jačanjem svojih kopnenih snaga daje u stvari najveći doprinos NATO-u i tako zadovoljava američke zahteve. Ujedno se nada da će tim putem što pre doći do atomskih sredstava sa kojima bi u perspektivi mogla i sama raspolagati i samostalno ih operativno upotrebljavati.

c) Povećanje i modernizacija vazdušnog i pomorskog transporta predstavljaju sastavni deo ove orijentacije na kopnenu vojsku i rezultat su procene o povećanoj verovatnoći lokalnih ratova. Bez povećanih transportnih mogućnosti, brze intervencije ešelona kopnene vojske »na svakoj tački zemljine kugle i u svako doba« ostale bi samo fikcije. Dosadašnje optimalne mogućnosti vojnovazdušne transportne flote, koja zbog svojih brzina ima prednost nad pomorskim transportom, ne mogu ni izdaleka da zadovolje zahteve kakve pred nju postavlja nova orijentacija. Praktično pokazano, te mogućnosti za sada dosežu transport jedne vdd na udaljenju od 5.000 milja za 10 dana, što je daleko ispod onog što bi trebalo da bude da bi se svuda i brzo stiglo i efikasno intervenisalo.

d) Snage strategijske odmazde namenjene za opšti nuklearni rat ostaju i dalje kombinovanog sastava bombarder — strategijski projektil, sa orijentacijom užurbane izgradnje sistema strategijskih projektila (raketa) koji u perspektivi treba da zamene bombardere. Osnovna pažnja posvećena je pro-

jektilu *minutemen* i *polaris*. Do onog časa dok ne budu postigli odlučniji uspeh na raketnom planu, Amerikanci svoju bombardersku snagu sa pilotima poboljšavaju izgradnjom većeg broja projektila vazduh-zemlja (*skybolt* i *hound dog*), rastresitijim rasporedom, boljim i efikasnijim sistemom detekcije i javljanja itd. Što se tiče načina strategijske upotrebe ovih sredstava u eventualnom opštem ratu, sve se jače ističe ideja, pre svega, uništenja vojno-strategijskih objekata protivnika, a ne masovne odmazde i njegovog totalnog uništenja. Ovim bi se želelo postići da se i protivnik navede na to da poštedi američke, daleko osetljivije i ranjivije, industrijske i demografske centre. Orijentacija na *polaris* rakete, koje su podešene za lansiranje sa zaronjenih podmornica, samo ističe mnoge prednosti ovog sistema oružja. Po svom dometu, snazi nuklearnog punjenja i pokretljivosti one imaju karakter i strategijskog i operativnog sredstva, što im je za razliku od drugih stracionarnih sistema nesumnjiva prednost, a naročito zato što one, kao nuklearni ciljevi, odvlače protivnikove udare od kontinentalnih zona, u prvom redu, na američkom kopnu. Elastičnost u manevru omogućava njihovu upotrebu kako u isturenim morskim zonama tako i u onim bliže američkom kontinentu. Prednosti strategijskih projektila *minutemen* sastoji se u tome što su podešeni, s obzirom na svoje dimenzije, i za stacionarne baze (gde se relativno lako maskiraju i zaštićuju) i za širok manevar na vagonkim rampama. Ova činjenica im obezbeđuje još veći stepen nepovredivosti i žilavosti, a protivnika dovodi u situaciju da protiv njih upotrebi pilotirana sredstva, što bi za njega značilo veće naprezanje, jer bi morao da održava dupli sistem: strategijske rakete i bombardere.

e) U sistemu rukovođenja i komandovanja najavljeni su radikalniji za-

hvati kako bi se postigla što veća elastičnost i brzina, otklonila nepotrebna dupliranja, izbeglo ili umanjilo rivalstvo među vidovima, što bi sve trebalo da u krajnjoj liniji poveća vojnu efikasnost. U tom duhu se projektuje uklanjanje ministarstava pojedinih vidova, centralizovanje logističke podrške za sva tri vida pod zajedničkim generalštabom i MO, centralizovanje strategijske obaveštajne službe, podvrgavanje civilne odbrane pod ministarstvo, umesto dosadašnje direktne potčinjenosti predsedniku SAD itd. Isto tako i istraživanje vasiono povereno je sada samo jednom vidu — RV, umesto što su se ranije nekoliko organa bavila ovim problemom itd. Posebno su značajne i interesantne promene u oblasti rukovođenja, planiranja i budžetiranja razvoja oružanih snaga. Za razliku od ranije prakse kada su se vidovi razvijali kao samostalne celine, a njihova međusobna integracija vršila samo u okvirima operativne upotrebe, i to isključivo van američke teritorije, kao osnovno merilo po novoj orijentaciji uzima se kriterijum namene njihovih sastavnih delova. Time se još više žele da ublaže međuvidovska trvenja i razmirice, kao i nepotrebno dupliranje snaga i sredstava — što je ranije bilo neizbežno, kada su se tolerisale velika vidovska autonomija i isključivost. Ovo je dovelo do njihovog disharmoničnog razvoja, koji je bio daleko od objektivnih potreba i strategijske namene. Buduće planiranje i finansiranje razvoja oružanih snaga polazi od pojedinih kategorija njihove namene: snage strategijske odmazde, snage kontinentalne PVO, snage opšte namene, pomorskog i vazdušnog transporta, rezervne snage, civilne zaštite itd., od kojih svaka, po svojoj internoj strukturi, predviđa određenu proporciju delova dvaju ili više vidova, doziranu ne po vidovskom kriterijumu već na osnovu planova onog strategijsko-operativ-

nog organa pod kojim su određeni vidovski delovi integrirani. Razume se da se od ovakvih mera u oblasti planiranja i rukovođenja očekuje još veći stepen operativne integracije, efikasnosti i elastičnosti.

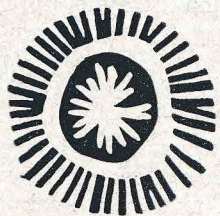
Kao rezultat ove koncepcije već je, pored ostalog, došlo do operativnog objedinjavanja u pogledu komandovanja snagama strategijskog korpusa KoV i celokupnog taktičkog vazduhoplovstva baziranog na teritoriji SAD, koji su stavljeni pod jedinstvenu komandu neposredno potčinjenu najvišem strategijskom komandnom stepenu. To je osnovna manevarska strategijska snaga, sračunata na prvom mestu za intervenciju u lokalnim ratovima širom sveta.

Pored navedenih mera i projekata, sračunatih na korekciju i dogradnju dosadašnje vojne politike, u pitanju su i druge, manje važne promene, ili pak takve koje su nužno izazvane već

pomenutim krupnim merama i idejama. Na njih ćemo se osvrnuti drugom prilikom.

U celini gledano, radi se o koncepcijama izgradnje tako organizovane, obučene i opremljene, tj. tako izbalansirane i elastične oružane sile koja, po zamisli njenih tvoraca, treba da omogućí različite varijacije svoje strategijske i taktičke borbene upotrebe u različitim političkim, geografskim i klimatskim uslovima u svetu. Ta mogućnost treba da zadovolji široku skalu različitih zahteva, počev od malih gerilskih akcija u džunglama Azije, pa preko lokalnih ratova, sa ili bez upotrebe nuklearnih sredstava, do opšteg nuklearnog rata u kome bi glavni strategijski ciljevi bili vojni objekti protivnika, odnosno do totalnog nuklearnog rata koji bi se vodio, sa krajnjom bezobzirnošću i brutalnošću, na celokupnoj teritoriji zaraćenih strana.

N. P.

SISTEM CIVILNE ODBRANE U SAD

Zahvaljujući svom geografskom položaju, SAD nisu imale potrebe da se u toku prvog i drugog svetskog rata detaljnije bave pitanjima civilne odbrane. Međutim, pojava atomske bombe i njena upotreba krajem drugog svetskog rata u Japanu (Hirošima i Nagasaki), kao i razvoj savremene ratne tehnike, prisilili su i SAD da se ozbiljno pozabavi baš ovim pitanjima. Odmah posle završetka drugog svetskog rata, a naročito po izbivanju rata u Koreji, kao i nakon prvih uspeha Sovjetskog Saveza na planu razvoja atomskog i raketnog naoružanja, SAD preduzimaju niz mera na širokom planu civilne odbrane. Sva pitanja civilne odbrane postaju sastavni deo ratnih, a time i psiholoških priprema naroda, tj. hladnog rata, i ona dobijaju vrlo širok publicitet u vojnoj i ostaloj štampi. Tako je, na primer, izvršni odsek Uprave za civilnu i odbrambenu mobilizaciju SAD izdao u svoje vreme brošuru.

»Šta treba da zna svaki građanin SAD o nacionalnom planu za civilnu odbranu i odbrambenu mobilizaciju«.

O tim istim pitanjima se pisalo i u drugim zemljama. Na osnovu tih i drugih javno publikovanih materijala mogu se, donekle, upoznati gledanja odgovarajućih faktora SAD u pogledu civilne odbrane i mere koje se u tom smislu tamo preduzimaju.

Sistem civilne odbrane SAD, na osnovu ovih podataka, obuhvata sve smerove nevojnih akcija, kao na primer: zaštitu stanovništva i imovine, stvaranje i stokiranje raznovrsnih rezervi, zaštitu privrede i s tim u vezi pitanje ratne proizvodnje, istraživanja i usavršavanja na planu civilne odbrane, obuku i vaspitanje stanovništva (uključujući tu eksperimente, preglede, vežbe itd.), kao i ulogu i zadatke građana i organa državne uprave SAD.

Iz objavljenog materijala stiče se utisak da Amerikanci pri organizovanju sistema CO polaze od postavke: »Civilna odbrana je dužnost svakog građanina i svih organa uprave (federalnih, državnih i mesnih)«. U skladu sa tim na svim stepenima vlasti postoje stručni organi državne uprave koji se bave pitanjima civilne odbrane. U federaciji (SAD) postoji direktor uprave za civilnu i odbrambenu mobilizaciju, kao glavni štabni oficir predsednika SAD (u stvari civil); u svakoj pojedinoj državi SAD postoji direktor civilne odbrane, kao glavni štabni oficir guvernera te države, a u svakoj opštini — mesni direktor civilne odbrane, kao glavni štabni oficir predsednika opštine.

Pored ovih postoje službe i Ured za civilnu odbranu. U sastavu Ureda za CO, pored direktora, postoje i odgovarajući organi — sektori, zaduženi za razradu pojedinih planova, kao na primer: za istraživanje, zdravstvo, snabdevanje i proizvodnju, evakuaciju, izgradnju skloništa, obuku i vaspitanje, veze i uzbuñivanje, itd.

Direktori se ovde pojavljuju kao koordinatori između pojedinih sektora unutar Ureda, kao i između njega i ostalih organa državne uprave. Mnoge funkcije sa područja CO prenete su i na pojedina federalna ministarstva i ustanove. Na primer, ministarstvo poljoprivrede ima zadatak da pripremi nacionalni plan ishrane, dok je snabdevanje električnom energijom i gorivom u nadležnosti ministarstva unutrašnjih poslova, itd.

Za realizaciju — sprovođenje planova na nivou mesnih organa vlasti (opština) postoje odgovarajuće službe, kao na primer: za održavanje zakona i reda, zdravstvena, protivpožarna, sanitetska, za izvođenje evakuacije i zaštite, inženjersko-tehnička (za raščišćavanja), za uklanjanje neeksplozivnih bombi, za dekontaminaciju, itd. Na osnovu objavljenih podataka izlazi da mesni organi vlasti (opštine) imaju najveće odgovornosti. »Akcije mesnih organa, uzete u celini, predstavljaju pitanje života ili smrti, odnosno reda ili haosa« — kaže se u priručniku namenjenom građanima Amerike.

Sva pitanja civilne odbrane razrađena su u planovima za civilnu odbranu i odbrambenu mobilizaciju SAD. Osnovna strategijska koncepcija svih ovih planova CO SAD sračunata je na preživljavanje, odnosno da se nacija obezbedi da preživi napad i da se posle toga može da izvrši obnova. Ovi su planovi razrađeni do 1958. godine. Tada je razrađen i nacionalni plan koji zahvata sva gore izneta i druga pitanja u odgovarajućem obimu. Zatim planovi 47 američkih država, 2 teritorije i 230 oblasti velikih gradova.

Sve ove planove finansira i kontroliše federacija. Osoblje koje je radilo na projektu ovih planova dalo je, osim njih, i oko 5 000 uputstava kao pomoć

mesnim organima. Planovi su izrađeni u periodu kada se još predviđalo da će u eventualnom ratu doći do upotrebe hidrogenskih i drugih sredstava, koja bi se prenosila avionom sa ljudskom posadom. No, oni su sastavljeni tako da se mogu prilagoditi i periodu moguće upotrebe interkontinentalnih balističkih raketa. Međutim, dalji razvoj ratne tehnike i uopšte trka u naoružanju, a posebno razvoj interkontinentalnih raketa sa atomskim i hidrogenskim bojevim glavama, izgleda da dovode u sumnju aktuelnost postavki tih planova.

Kroz štampu i druge publikacije u SAD često se raspravlja o uticaju savremene ratne tehnike na civilnu odbranu i potežu razna pitanja u vezi sa njom. Pre svega, pitanje evakuacije stanovništva i industrije. U tim napisima se polazi od toga da su SAD daleko osetljivije na atomske udare nego Sovjetski Savez. U njima se iznosi da u SAD postoji nekih 70 područja koja su ugrožena od atomskih udara prvog, a 123 od udara drugog reda (prema popisu od 1960. godine postoje 130 gradova sa preko 100 000 stanovnika).

U 70 područja ugroženih od udara prvog reda stanuje oko 70 miliona stanovnika (od ukupno 179), na prostoru od svega 3% celokupne površine SAD. U gradovima SAD živi oko 100 miliona stanovnika (računa se da ima 702 grada se preko 25 hiljada stanovnika, dok sam Njujork ima oko 13 miliona na površini od 950 km²).

Pored ovako velike koncentracije stanovništva po gradovima SAD, postoji i jaka koncentracija industrije i rudnika, i to u samim gradovima ili u njihovoj neposrednoj okolini. Ovako velika koncentracija stanovništva i industrije stvara mogućnost da se sa malim brojem atomskih bombi postigne snažan efekat i nanese veliki gubici ratnom potencijalu SAD. To uveliko usložava probleme civilne odbrane.

Problem o kome se najviše diskutuje u SAD jeste: koji princip u takvim uslovima treba usvojiti u pogledu zaštite stanovništva, odnosno da li ići na evakuaciju, kao osnovnu meru zaštite, ili na izradu skloništa, ili na kombinaciju jednog i drugog principa. Prema onome što se u člancima iznosi izgleda da je usvojen treći princip — evakuacija i izgradnja skloništa.

U diskusijama o ovome bilo je, a i sada ima, podvojenih mišljenja. Jedni zastupaju mišljenje da je moguće ići na evakuaciju stanovništva kako iz malih i srednjih, tako i iz velikih gradova. Oni polaze od pretpostavke da će od momenta davanja uzbune do početka neprijateljevog dejstva na raspolaganju za evakuaciju stajati oko 4 časa. Za to vreme, pod pretpostavkom solidno izvršenih priprema, moguće je izvršiti evakuaciju u neposrednu okolinu gradova, u prečniku od 25—80 km, gde bi se podigla provizorna skloništa, dok bi se crkve, škole, farme i svi ostali objekti u toj zoni iskoristili za razmeštaj stanovništva. U istoj zoni bi se podigla i potrebna skladišta lekova i hrane. Evakuacija bi se po njihovom mišljenju odvijala u tri faze:

a) stratezijska evakuacija, koja treba da se sprovede u situaciji preteće ratne opasnosti, odnosno pred izbijanje neprijateljstava;

b) taktička evakuacija, koja treba da usledi u momentu kada se saznalo za nalet neprijateljevih vazdušnih snaga; u tom bi se slučaju, ukoliko to vreme dozvoli, velike mase građana izvukle iz gradova i smestile rastresito u sigurne zone;

c) povraćaj evakuisanog stanovništva pošto prođe opasnost, pri čemu bi se imalo da vodi računa o tome da se što pre vrate lica zaposlena u industriji.

Da bi se u praksi proverilo da li je moguće izvesti evakuaciju za ovako kratko vreme, eksperti SAD su zadnjih godina izveli veći broj vežbi koje su dale pozitivne rezultate. Naravno, ovde se pojavljuje niz problema za nekoliko najvećih gradova (Njujork i sl.), čiji planovi moraju biti specifični i sa dužim vremenom za evakuaciju. Kod ovih gradova poseban problem predstavlja uži centar grada (u prečniku oko 5 km), gde je najgušća naseljenost (živi oko 4 miliona stanovnika); za ovaj deo stanovništva verovatno će se morati preduzeti i ostale mere zaštite (skloništa, ranija evakuacija itd.).

Drugi zastupaju mišljenje da je evakuaciju nemoguće izvesti bez panike i da bi prilikom njenog izvođenja, ukoliko bi se njoj pristupilo, moglo biti žrtava maltene isto kao i od neprijateljevog dejstva. Oni navode da je 1957. godine u SAD bilo oko 60 miliona kola, a da ni jedan veliki grad nema toliko izlaznih puteva da bi se evakuacija sa kolima, za tako kratko vreme, mogla odvijati nesmetano. Oni isto tako smatraju da sistem uzbunjivanja ne predstavlja apsolutnu sigurnost i da se osoblje za uzbunjivanje može pri tom i da prevari. Pored toga, ukoliko se čak i blagovremeno otkriju neprijateljeve vazduhoplovne formacije, teško je za prvo vreme tačno odrediti na koje se ciljeve one upućuju itd.

Kao argument protiv evakuacije oni navode i to da bi ona bila isuviše teško opterećenje za stanovništvo, a posebno za gazdinstva i industrijsku proizvodnju. Po njihovom mišljenju evakuacija bi izazvala ogroman potres u celokupnoj privredi. Zastupnici ovog mišljenja smatraju da bi industriju trebalo preseliti u manje gradove. S obzirom na činjenicu da se u velikim gradovima SAD godišnje izrađuju javne i privatne zgrade za oko 4 miliona ljudi, oni traže da se, bar za nekoliko godina, ova izgradnja prebaci u manje ugrožena mesta i na taj način sprovede postepena dekoncentracija industrije.

Drugi opet tvrde da je to u američkim uslovima nemoguće izvesti i da bi moglo dovesti do ekonomske katastrofe, pored toga što bi izazvalo i ogromne socijalne probleme. Situacija je, međutim, takva da se koncentracija industrije i dalje sprovodi.

Prema podacima admirala Moret-a, oko 81,74% celokupne američke proizvodnje gvožđa koncentrisano je u nekih 10 područja, na oko 40 km². Jedna H bomba (ne uzimajući u obzir one od 50 i više MT) bačena na Pitsburg mogla bi da uništi oko 17% celokupne američke čelične industrije. Dve H bombe bile bi dovoljne da unište 1/3 celokupne američke čelične industrije (8 takvih bombi mogle bi da unište oko 2/3, a 10 oko 75% ove industrije). Slična je situacija i na ostalim poljima proizvodnje, na primer 78% proizvodnje petroleja koncentrisano je u svega nekih 25 mesta, itd.

Pojava H bombe («Borba» od 31. 3. 1962. godine), koja, prema tvrđenju stručnjaka za nuklearnu energiju, uništava sve u radijusu od 40 km (5 000 km² površine) a u značajnoj meri ciljeve u radijusu od 80 km (20 000 km²), nametnula je nove i još složenije probleme pred CO SAD. Ova bomba, po njihovom mišljenju, stvara smrtonosnu dozu radioaktivnih padavina na površini od oko 30—40 km².

Poseban problem po pitanju evakuacije, o kome naučnici isto tako raspravljaju, jeste kako blagovremeno otkriti let interkontinentalnih raketa koje su svojim brzinama potpuno dovele u pitanje vreme od 4 časa predviđeno za izvršenje evakuacije po ranije izrađenim planovima. Sve do pre dve godine Amerikanci su bili relativno mirni, jer su imali jako usavršen sistem javljanja

i uzbunjivanja. On se sastojao od tri linije: prva na Antarktiku, druga u Kanadi a treća na teritoriji Amerike. Kao dopuna ovog sistema, na teritoriji SAD je izgrađeno i oko 500 punktova za davanje uzbune, ne računajući stalno paliranje i dežurstvo aviona u vazduhu i brodova na moru.

Drugo pitanje kojim su Amerikanci dosta zaokupljeni jeste izrada skloništa od *H* bombe. Ranije su oni bili dosta spokojni jer su išli na izradu skloništa od *A* bombe u naseljenim mestima. Pojavom *H* bombe, koja pravi krater i do 250 m dubine u epicentru eksplozije, iskrslalo je pitanje kakav tip skloništa sada praviti.

Ranije su oni računali da preduzetim merama (evakuacijom i izradom skloništa) mogu gubitke u stanovništvu svesti na minimum — na svega oko 10%. Pojava interkontinentalnih raketa i *H* bombi velike snage (50 i više MT) unela je prilično panike. U vezi sa tim pristupilo se sada i preispitivanju celokupne američke politike na planu civilne odbrane.

U celini gledano danas u Americi, to oni sami priznaju, postoji trka u izgradnji i pripremi civilne odbrane. Amerikanci su mišljenja da će ova trka trajati dok traje i trka u naoružanju. Njihova je želja da se stvori takva odbrana da protivnik, kako oni kažu, postane ubeđen da nema šta da traži i da ne može ništa da postigne ako izvrši napad.

U poslednje vreme nešto veći akcenat daje se pitanju izgradnje skloništa (individualnih i kolektivnih). Mnoge firme intenzivno rade na proizvodnji serijskih skloništa za domaćinstva i široko ih reklamiraju kroz štampu i na druge načine. Do toga je došlo zbog određene orijentacije, a verovatno i zbog nastojanja industrijalaca da i ovu priliku iskoriste za svoje bogaćenje.

Takođe se dosta govori o stvaranju rezervi u hrani (u specijalnom pakovanju) vodi i medicinskim medikamentima. U vezi sa tim ispituju se mogućnosti da se morska voda koristi za piće, jer bi u slučaju eventualnog napada snabdevanje vodom predstavljalo poseban problem, naročito u velikim — višemilionskim gradovima. U diskusijama o stvaranju rezervi ide se čak i dotele da se traži pripremanje rezervi i u oblasti genetike (nauke o nasleđu).

Naročita se pažnja poklanja pitanjima sistema veza i radu državne uprave u vanrednom stanju (pre, za vreme i posle napada). Pri ovome se polazi od postavke da će se red i poverenje među stanovništvom očuvati samo u tom slučaju ako ono neprekidno dobija informacije o stanju i preduzetim merama.

Pored radio-mreže (oko 1 200 radio-stanica bi radilo na dve talasne dužine), predviđa se široko korišćenje i teleprinterskih i telefonskih veza. Ove bi veze davale obaveštenja i uputstva po liniji civilne odbrane.

Kod organa državne uprave, pored ostalih, predviđaju se i ove mere: za sve bitne i ključne položaje u državnoj upravi planiraju se i određuju odgovarajući zamenici; planiraju se i pripremaju ratne lokacije i ostale mere zaštite organa državne uprave; za sve službenike federalne, državne i mesne uprave pripremaju se konkretni zadaci koje ovi treba da izvršavaju u slučaju rata; predviđa se čuvanje i obezbeđenje važne državne arhive itd.

Na planu ratnih priprema privrede predviđaju se odgovarajuće mere koje su u skladu sa koncepcijom »preživeti«. Pri tom Amerikanci polaze od postavke da će posle izvršenog napada njihova privreda za izvesno vreme prestati sa proizvodnjom. U SAD ističu da je nužno uvesti daleko više kontrole (u stvari intervencija države) nego što je to bio slučaj u prošlim rato-

vima. Pri ovome se ističe da sistem kontrole mora biti tako elastičan da se može primeniti u celoj zemlji ili samo u nekoj od država, odnosno grupi država.

Opšte je mišljenje da treba ići na takve mere u pripremi ratne privrede koje bi obuhvatale stvaranje bitnih (strategijskih) rezervi sirovina (koje se u federaciji sada procenjuju na oko 7 milijardi dolara), zaštitu vitalnih mašina i instalacija, kao i obezbeđenje najpotrebnijeg broja stručnjaka i kvalifikovane radne snage potrebne za proizvodnju i raspodelu za sopstvene i savezničke vojne i civilne potrebe.

Pored ostalih mera (novčani sistem u celini, kontrola proizvodnje i raspodele itd.), planiraju se i mere kontrole potrošnje. Kao najvažnije mere u zaštiti privrede predviđaju se: ojačavanje (eventualno ukopavanje) neophodnih delova mašina — pogona i sl. koje bi se još u miru preduzelo, rastresiti razmeštaj ili stvaranje duplih kapaciteta, duplo većih rezervi itd.

Pitanju radiološke odbrane posvećuje se posebna pažnja. Postoji federalni Meteorološki biro koji treba da četiri puta dnevno emituje, pored ostalih podataka, i smerove kretanja vetrova i njihovu brzinu. Na osnovu ovih podataka i onih koje daju radiološke stanice, mesni organi civilne odbrane donose odluku o tome kakve mere zaštite treba preduzeti u pojedinim rejonima. Predviđeno je da se do kraja 1961. godine uspostavi 3 000 stalnih radioloških (izviđačkih) stanica koje će stalno raditi na čitavoj teritoriji SAD.

Preduzete su opsežne mere za obuku u radiološkom izviđanju, nabavku opreme i instrumenata, obuku kadra koji će izvoditi ovu obuku i sl. Tako je nacionalni program radiološke odbrane SAD obezbedio za sprovođenje obuke do kraja 1967. godine 33 000 oficira radiološke odbrane, a isto toliko i njihovih pomoćnika, instruktora i oko miliona radioloških izviđača.

Da bi se ljudstvo opremilo za radiološka izviđanja, održavala i zamenjivala postojeća oprema, federalnim, državnim i mesnim organima izdato je 3 200 000 instrumenata za radiološko izviđanje i 7 500 000 dozimetara.

Interesantni su neki podaci u vezi sa stvaranjem sanitetskih materijalnih rezervi. U federalnim skladištima smešteno je oko 160 000 tona sanitetskog materijala. Amerikanci računaju da je sa ovim rezervama, uzimajući tu u obzir i mesne (čije su količine nepoznate), obezbeđeno lečenje 5 miliona ljudi u toku 3 nedelje rata. Isto tako je planirano da se u toku narednih 10 godina stvore tolike rezerve sanitetskog materijala koje bi obezbedile bolničko lečenje za sve povređene čitavu godinu dana posle atomskog napada.

Raspored (ešeloniranje) rezervi izvršen je na sledeći način:

- a) *mali kapaciteti* — ostavljeni su uz rizik u samim gradovima ili u njihovoj neposrednoj okolini;
- b) *veći kapaciteti* — smešteni su nešto dalje od reiona verovatnog cilja, i
- c) *opšta rezerva* (skladišnog tipa) — nalazi se na još većoj daljini od verovatnih ciljeva.

U sklopu sanitetskih rezervi Amerikanci računaju i sa 1 923 potpuno opremljene bolnice, od kojih svaka ima kapacitet — 200 postelja. One se mogu lako transportovati i razviti u bilo kojoj javnoj zgradi. Za sve bolnice i skladišta predviđeno je potrebno ljudstvo i razrađeni su planovi za njihov rad i dejstvo u slučaju rata.

U pogledu pripremanja naroda — porodica, pojedinaca, preduzete su opsežne mere i izdat je velik broj uputstava. Na primer, »Priručnik za van-

redno stanje« koji je izdao Ured civilne odbrambene mobilizacije podeljen je porodicama u 40 000 000 primeraka. Mesni direktori civilne odbrane ovlašćeni su i u stanju su da pruže građanima sve specifične informacije koje ih interesuju u pogledu individualne i porodične zaštite i pripravnosti.

Kroz sva uputstva i priručnike koji su namenjeni građanima SAD, data su osnovna strategijsko-taktička i tehnička znanja koja treba da znaju svi građani u cilju svoje zaštite — preživljavanja. Pored raznih uputstava i stavova izraženih kroz ove publikacije, interesantno je izneti neke od njih i u ovom prikazu. Tako, na primer, pored već poznatih, vrlo se jasno i određeno ističe stav da: *»preživljavanje mora da bude izričito lična stvar svakog građanina Amerike«*. Ova se postavka i dalje razrađuje kroz stav gde se kaže: *»Svaka osoba i porodica moraju biti pripremljene da prežive dve nedelje posle napada ne očekujući pomoć sa strane«*.

Svaka se porodica obavezuje da za slučaj opasnosti pripremi razna materijalna sredstva: rezervnu hranu, vodu, gorivo, materijal za pružanje prve pomoći, radio-aparat na bateriju i drugi materijal koji je potreban za održavanje života najmanje za dve nedelje.

Zdravstvena zaštita počinje od pojedinca. Zato se zahteva da bar jedan član porodice završi kurs prve pomoći. Pojedinci i njihove porodice moraju sami da se snađu i zaštite i u slučaju požara; da nauče postupke i mere zaštite od radiološkog, biološkog i hemijskog dejstva itd.

Na planu obuke i vaspitanja preduzimaju se takođe opsežne mere. Postoje federalni, državni i mesni planovi vaspitanja i obuke. Posebna pažnja je posvećena stimuliranju obveznika civilne odbrane. Opšti ciljevi vaspitanja i obuke su:

a) pomoći upravnim organima, na svim nivoima, da ostvare operativnu gotovost za slučaj vanrednog stanja, i

b) obezbediti za svako lice (pre, za vreme i posle vanrednog stanja) uputstva važna za preživljavanje i povratak u normalan život, odnosno obuku svakog pojedinca kako bi isti bio u stanju da izvrši sve zadatke koji se pred njega budu postavili u slučaju rata.

Za ostvarenje ovih ciljeva postoji i radi ceo sistem škola, kurseva, centara itd. a istovremeno se koristi i masovna štampa (u širem smislu), radio, televizija i film. Federalni ured civilne odbrane ima stalnu štabnu školu u Betl Kriku (država Mičigen) i centar za obuku instruktora u Bruklinu, Njujorku i na zapadnoj obali. Pored ovih centralnih ustanova, postoje i pokretne štabne škole i niz državnih i mesnih centara za obuku. Planovima za vaspitanje i obuku predviđene su probne vežbe na mesnom, državnom i federalnom nivou.

Kroz sva uputstva, planove i programe posebno se ističe i apeluje na građane Amerike da shvate da će se svi planovi i programi civilne odbrane moći da ispune samo pod uslovom *»aktivnog učešća i podrške od strane svih građana Amerike«*.

Č. Đ.

Britanska »Bela knjiga« za 1962. godinu

Osnovi britanske vojne politike i obaveze. — »Bela knjiga« britanskog Ministarstva odbrane predstavlja zvanični dokument vlade o sprovođenju vojne politike za sledećih pet godina. Vojna politika za taj period, kako je to predviđeno u ovogodišnjoj »Beloj knjizi«, nadovezuje se na politiku koja je sprovedena u prethodnom petogodišnjem planu razvitka oružanih snaga (1957—1962), koji je upravo istekao u martu 1962. godine.

Opšta organizacija oružanih snaga, kao i strategijske koncepcije njihove upotrebe, podređene su pre svega britanskoj spoljnoj politici, pri čemu britanska gledišta o problemima rata u nuklearno doba, kao i ekonomske mogućnosti zemlje imaju veoma značajno mesto. Osnovni zadaci britanskih oružanih snaga ostaju i dalje: čuvanje bezbednosti zemlje; odbrana i zaštita britanskih prekomorskih teritorija; ispunjavanje obaveza koje proizilaze iz ugovora Velike Britanije sa pojedinim zemljama ili iz njenog članstva u pojedinim paktovima.

U odnosu na druge zemlje, Velika Britanija se nalazi u specifičnom položaju jer je članica tri vojna pakta — NATO, CENTO i SEATO, a osim toga ima vojne ugovore sa nizom drugih zemalja. To povlači za sobom raspoređivanje britanskih oružanih snaga na najvažnija i najosetljivija područja u svetu, tj. u Evropi, Bliskom, Srednjem i Dalekom istoku.

Ispunjavanje obaveza u tim područjima zahteva, pre svega, temeljitu

organizaciju i obuku jedinica KoV, a posebno prilagođavanje strukture ratne mornarice i vazduhoplovstva radi izvršavanja određenih zadataka. Problemi koji se postavljaju u vezi s tim vrlo su opsežni i njihovo rešavanje zahteva duži period i velika materijalna sredstva.

Prema britanskim koncepcijama, sve eventualne operacije njihovih oružanih snaga u buduće preduzimale bi se sa osloncem na ove tri glavne baze: britanska ostrva, Aden i Singapur.

U »Beloj knjizi« sada je jasno definisan pojam »baze« koji se ranije vrlo često izjednačavao sa pojmom garnizona. Pod pojmom »baza« podrazumeva se mesto gde su prikupljene jače snage vidova sa njihovim celokupnim naoružanjem, opremom, sredstvima i svim ostalim potrebama za preduzimanje operacija u bilo kojem pravcu. Na osnovu te definicije, Gibraltar i Malta u Sredozemnom moru prestaju da budu baze i dobijaju značaj običnih garnizona. Otok Kipar ostaje i dalje baza, ali samo za ratno vazduhoplovstvo. Aden postaje baza za snage KoV i ratnog vazduhoplovstva za područje Srednjeg, a Singapur baza za sva tri vida oružanih snaga za područje Dalekog istoka.

Gubitak statičkih baza potrebno je sada nadoknaditi plovnim objektima za prevoz trupa i naoružanja, kao i povećanjem sposobnosti jedinica strategijske rezerve za prevoženje morskim i vazдушnim putem.

Veliki uticaj na organizaciju oružanih snaga ima stav britanske vlade po pitanju izgleda i vođenja budućeg rata. Po tim gledanjima Zapad je do 1957. godine imao apsolutnu nadmoć u nuklearnom oružju. Smatra se da on to ima i danas, mada su obe strane već u stanju da jedna drugoj zadaju takve udarce koji bi prouzrokovali ogromna pustošenja. U tom slučaju pobjednika ne bi bilo. Budući rat, po mišljenju

vlade, bio bi opšti rat. Ona dalje smatra da ne može biti konvencionalnog ili ograničenog rata bez opasnosti da se ne pretvori u opšti. Britanska vlada ne veruje da konvencionalni rat može dugo da traje a da jedna strana ne posegne za nuklearnim oružjem. Radi toga, ona veći značaj poklanja sprečavanju rata nego pripremi zemlje za dug konvencionalni rat.

Iz tog razloga potrebno je naći odgovarajući balans između konvencionalnih i nuklearnih snaga. Britanci ipak smatraju da posedovanje nuklearnog »deterrent«-a (sredstva odvracanja) predstavlja faktor koji doprinosi očuvanju mira.

Vojni budžet za 1962/63. godinu iznosi 1 721 milion funti ili 7% nacionalnog dohotka. Sredstva su dosta ograničena, a njihova raspodela između pojedinih vidova oružanih snaga izvršena je na sledeći način (u milionima funti):

	1961/62.	1962/63.
Ratna mornarica	413,20	422,27
Kopnena vojska	506,90	523,92
Ratno vazduhoplovstvo	526,67	552,15
Ministarstvo avijacije	190,20	204,30
Ministarstvo odbrane	18,63	18,42
	<hr/>	<hr/>
	1.655,60	1.721,06

Velika Britanija je uspela da uz velike napore izgradi vlastite nuklearne snage. Iako ona za to naoružanje troši mnogo manje od drugih nuklearnih sila (ove godine predviđeno je za tu svrhu oko 10% od celokupnog vojnog budžeta), ipak je njen doprinos strategiji zapadnog *deterrent*-a vrlo značajan. Posebno je važan geografski položaj Velike Britanije koji doprinosi elastičnijem i rastresitijem rasporedu nuklearnog oružja sa kojim raspolaže Zapad.

Osnovno britansko nuklearno oružje ostaje i dalje, za period od nekoliko godina, raketa vazduh-zemlja *Blue*

Steel, koja se lansira sa srednjih bombardera tipa *Vulcan* i *Victor*. Predviđeno je, kroz nekoliko godina, uvođenje u naoružanje mnogo efikasnije rakete vazduh-zemlja *Skybolt*, koja bi se takođe lansirala sa pomenutih aviona.

Britanska vlada nije ubeđena da se odbrana Zapada može obezbediti jedino strategijskim nuklearnim oružjem, niti da se to može postići vođenjem dugog, lokalnog rata konvencionalnim oružjem. Zato predlaže da se snage u okviru NATO-a izbalansiraju i da strategija NATO-a bude elastičnija.

Obaveze Velike Britanije prema NATO-u ne sastoji se samo u formulisanju jedne prihvatljive strategije, već je ona spremna da stavi na raspolaganje ovoj organizaciji i znatne snage radi obezbeđenja te strategije. Stavljajući ovih snaga pod komandu NATO-a, odnosno njihovo upućivanje u razna područja sveta, predstavlja za britansku ekonomiju i platni bilans veliki teret. Poseban teret predstavlja izdržavanje britanskih trupa u Zapadnoj Nemačkoj, sa kojom Velika Britanija nastoji da nađe odgovarajuće rešenje, kako bi je ona rasteretila preuzimanjem jednog dela tih troškova.

U Sredozemlju, Velika Britanija neće više sama ispunjavati obaveze. Tu ulogu preuzeće, u buduće, na sebe snage NATO-a. Velika Britanija će staviti na raspolaganje samo vazduhoplovne snage radi podrške CENTO pakta, kao i manje snage KoV za eventualnu odbranu Libije. Sadašnje snage KoV i ratne mornarice u tom području biće postepeno povučene. Britanska ostrva postaju glavna baza za britansku ratnu mornaricu. Ratno vazduhoplovstvo i mornarica povremeno će koristiti Gibraltar i Maltu, gde će biti raspoređene slabije snage radi njihovog opsluživanja. Otok Kipar postaće vazduhoplovna baza za podružku CENTO pakta. Na Kipru će se izgraditi moderan radarski centar koji će se uključiti u

opštu radarsku mrežu NATO-a. Manje snage KoV biće zadržane na Kipru za rukovanje tim radarima, kao i za održavanje skladišta razne opreme. Ratno vazduhoplovstvo koristiće, povremeno, i dalje aerodrome El Adem i Tripolis u Libiji.

U slučaju potrebe u ovo područje će se uputiti snage iz sastava strategijske rezerve, koje baziraju na britanskim ostrvima.

Velika Britanija ima obaveze da na Srednjem istoku obezbedi mir i stabilnost u zemljama Arabijskog poluotoka i Persijskog zaliva, koje proizvode naftu, a što je za Zapad od neobične važnosti. Snage KoV i ratnog vazduhoplovstva, koje će se rasporediti u Adenu, namenjene su za vođenje operacija u području Persijskog zaliva. Te snage mogu biti pojačane snagama koje baziraju u Keniji. Njima bi sadejstvovala i jedna amfibijska združena grupa koja bi se formirala za vođenje operacija u području istočno od Sueckog kanala.

U Keniji se nalaze, za sada delovi strategijske rezerve. S obzirom da će Kenija uskoro dobiti nezavisnost, postavlja se pitanje daljeg održavanja tih snaga. Velika Britanija očekuje da će sa budućom vladom Kenije sklopiti ugovor na osnovu koga će se obezbediti povremeno prisustvo britanskih trupa u tom području, kao i korišćenje aerodroma i drugih vojnih instalacija, kako je to već uobičajeno između zemalja Komonvelta.

Kao što je ranije već rečeno, na Dalekom istoku Singapur postaje baza za sva tri vida oružanih snaga. Ugovorom o odbrani, 1957. godine, sa Malajskom federacijom, Velika Britanija je obezbedila prisustvo svojih trupa u tom delu sveta. Sa malajskom vladom postignut je sporazum o proširenju važnosti tog ugovora i na teritorije ostalih zemalja koje bi bile obuhvaćene budućom malazijskom federacijom, naravno, ukoliko bi došlo do njenog for-

miranja (Severni Borneo, Saravak, Brunei i Singapur).

Snage koje će biti stacionirane u Singapuru biće namenjene, takođe, i za odbranu zemalja koje se nalaze pod upravom ili protektoratom Velike Britanije na području Indijskog i Tihog okeana.

Prisustvo svojih snaga u tom području Velika Britanija opravdava i ispunjavanjem obaveza koje ima u pogledu odbrane Australije i Novog Zelanda.

U Hong Kongu držaće se snage koje su potrebne radi održavanja reda i sigurnosti.

Organizacija britanskih oružanih snaga. — U okviru svojih obaveza prema paktovima, oružane snage Velike Britanije su dužne da podržavaju NATO i SEATO kopnenim, pomorskim i vazduhoplovnim, a CENTO samo vazduhoplovnim snagama. Ovi zadaci poveravaju se sobom odgovarajuću organizaciju snaga, kao i sprovođenje obuke radi što veće pokretljivosti.

U Velikoj Britaniji raspoređena je strategijska rezerva KoV koja se obučava u uskom sadejstvu sa transportnom komandom ratnog vazduhoplovstva. Ove snage su pokazale visok stepen pokretljivosti prilikom krize oko Kuvajta u julu 1961. godine. Snage u jačini jedne pešadijske brigadne grupe, sa celokupnim naoružanjem, bile su za vrlo kratko vreme prebačene morskim i vazдушnim putem u to područje. Ova operacija pokazala je, po britanskom shvatanju, da su snage koje se sada organizuju na toj osnovi vrlo pogodno za izvršavanje sličnih zadataka.

U takvim operacijama vrlo važnu ulogu imaju specijalni brodovi za prevoz trupa i naoružanja, koji su podešeni za brza iskrcavanja. U buduću, iskrcavanje snaga podržavaće avioni sa nosača kao i artiljerija sa krstarica i drugih ratnih brodova. Uvođenjem novih transportnih aviona

povećaće se, tokom vremena, i mogućnosti prevoženja vazдушnim putem.

Na britanskim ostrvima nalaze se u stalnoj pripravnosti manje snage lakih bombardera i lovačkih aviona, radi pojačanja vazduhoplovnih snaga u prekomorskim bazama ili podrške stratezijske rezerve.

Organizacija desantnih snaga zahteva usku koordinaciju između vidova kako u pogledu komandovanja tako i obuke. Do sada su operacijama desantnih snaga rukovali »Komitet za sadestvo jedinica KoV i RV« i »Štab za amfibijske operacije«. Ova dva tela spojice se sada u jedno novo — »Zajednički štab vidova«. U njemu će biti zastupljeni predstavnici generalštava vidova oružanih snaga i Generalštaba odbrane, a njime će rukovoditi zamenik načelnika Generalštaba odbrane.

Ovo telo imaće savetodavnu ulogu u pogledu svih združenih operacija vidova, uključujući tu i obuku.

Britanske snage su već stekle izvesna iskustva u tim zajedničkim operacijama prilikom vežbi koje su održane 1959. i 1960. godine, kao i u operacijama 1961. godine na Arabijskom poluotoku i Borneu.

a) *Ratna mornarica.* — Osnovni su zadaci britanske ratne mornarice: obezbeđenje nesmetane plovidbe vojnih transportata, obezbeđenje njihovog blagovremenog stizanja na određeno mesto, kao i podrška desantnim jedinicama. Izvršavanju tih zadataka, ističe se u »Beloj knjizi«, biće orijentisana i izgradnja pomorske flote.

Za period od narednih 10 godina predviđa se izgradnja niza plovnih objekata koji će umnogome izmeniti sadašnji izgled flote. U izgradnji se već nalaze specijalni brodovi za prevoz pomorsko-desantnih jedinica sa njihovim naoružanjem i opremom (tenkovima, artiljerijom i ostalim materijalom). Britanska mornarica već raspolaže sa

dva slična objekta — nosača komandosa: *Bulwark* i *Albion*. To su bivši nosači aviona podešeni za prevoz kompletne jedinice komandosa (pomorske pešadije) od oko 750 ljudi. Osim toga, oni mogu da prenose još i 10 helikoptera i 4 desantna broda. U slučajevima hitne potrebe mogu prevoziti i do 1.200 ljudi. Novi objekti u izgradnji biće naročito podesni za iskrcavanje trupa i materijala.

U izgradnji se nalaze fregate i ratni brodovi koji će biti naoružani vođenim raketama *Seacat* i *Seaslug* namenjenim za PVO i protivpodmorničku borbu.

Novi tipovi nosača aviona imaće višestruku namenu — PVO, izviđanje iz vazduha i podrška desantnim jedinicama. Njihova prvenstvena uloga biće podrška amfibijskim i kopnenim operacijama. Već početkom 1963. godine sa njih će poletati specijalni avioni tipa *Buccaneer* koji su namenjeni za podršku trupa.

U narednom periodu izgradiće se izvestan broj podmornica na nuklearni pogon koje će umnogome doprineti pojačanju i elastičnosti britanske pomorske flote.

b) *Kopnene snage.* — U »Beloj knjizi« se tvrdi da su snage KoV Velike Britanije u Zapadnoj Nemačkoj osposobljene za vođenje nuklearnog i konvencionalnog rata. U tom pogledu usklađena je i njihova organizacija, dislokacija i naoružanje. Te jedinice predstavljaju važan deo snaga »štita« unutar NATO-a.

U Velikoj Britaniji organizovane su posebne stratezijske rezerve koje se obučavaju za vođenje vazdušno-desantnih i pomorsko-desantnih operacija. Ove snage mogu, za vrlo kratko vreme, biti prebačene u Zapadnu Nemačku ili na bilo koje drugo vojište. Jedinice KoV se intenzivno obučavaju na raznovrsnom zemljištu i pod raznim klimatskim uslovima radi povećanja svoje borbene sposobnosti.

U toku naredne dve godine borbena moć jedinica povećaće se uvođenjem izvesnog novog naoružanja, kao, na primer, pt vođenih projektila *Malkara* i *Vigilant*, pt topa *Wombat* 120 mm i novog univerzalnog mitraljeza. Od teškog naoružanja predviđa se, u dogleđno vreme, uvođenje teškog tenka *Chieftain*.

c) *Ratno vazduhoplovstvo*. — Pred ratno vazduhoplovstvo postavljaju se prvenstveno sledeći zadaci:

— obezbeđenje osnovnih strategijskih nuklearnih udara;

— PVO teritorije metropole i prekomorskih zemalja;

— taktička podrška jedinica KoV i izvidanje za njihove potrebe;

— transport i snabdevanje jedinica vazдушnim putem;

— podrška ratnoj mornarici u borbi protiv podmornica.

Posebna pažnja posvećena je većim mogućnostima prevoženja i brzini transportnih aviona. U tu svrhu uskoro će ući u upotrebu novi tipovi aviona, kao *Comet IV*, *Argosy* i *Belfast*. Nešto kasnije ući će i avion *VC-10*, koji je predviđen za transport trupa na velika odstojanja. Isto tako izvršene su narudžbine za nekoliko tipova helikoptera.

Britanski doprinos zapadnim strategijskim nuklearnim snagama predstavljace i dalje bombarderi *Vulcan* i *Victor*.

U »Beloj knjizi« se dalje iznosi da će laki bombarderi biti prilagođeni uslovima nuklearnog i konvencionalnog rata. Uvođenjem u naoružanje rakete vazduh-vazduh *TSR-2*, njihova uloga će se povećati.

Naučnoistraživačka delatnost na polju vazduhoplovstva posebno će se intenzivirati, naročito u pogledu aviona koji vertikalno poleću i sleću, čija će namena biti višestruka.

Ukidanje vojne obaveze. — 1957. godine doneta je odluka o ukidanju vojne obaveze u Velikoj Britaniji. Po-

slednji vojni obveznik napustiće britanske oružane snage do 1. aprila 1963. godine. Ova odluka predstavlja, u stvari, vraćanje na stanje kakvo je bilo pre početka 1939. godine, tj. vraćanje na profesionalnu armiju.

Radi izvođenja operacija u raznim područjima sveta, Velikoj Britaniji su potrebnije stalno spremne, vrlo pokretljive i dobro obučene jedinice, makar one bile i manje, nego brojno jaka a slabo pokretna armija. Ovo se može postići samo pomoću ljudstva koje se obavezalo na dužu službu, tokom koje će moći da stekne visok stepen obučenosti i iskustva. Te će snage biti jače tehnički opremljene. Ovim snagama će biti potrebne, u slučaju nužde, i odgovarajuće rezervne snage koje će se pozvati pod oružje kad god vlada bude smatrala za potrebno. Radi toga formirana je takozvana »hitna rezerva« u okviru Teritorijalne armije. U toku je šire razmatranje organizacije budućih rezervnih snaga.

Nadležnost ministra odbrane. — U nadležnost ministra odbrane spadaju sledeća najvažnija pitanja:

— sprovođenje vojne politike;

— izvođenje operacija; i

— raspodela sredstava između vidova oružanih snaga.

U uskoj vezi sa načelnicima generalštabova, raznim ustanovama i komitetima, ministar odbrane imaće stalno uvid u vojnotehničko istraživanje i proizvodnju naoružanja. Ministri pojedinih vidova oružanih snaga rukovodiće administracijom i svim ostalim tekućim poslovima koji se odnose na njihov vid.

Ministar odbrane odlučivace po pitanjima operative upotrebe jedinica u prekomorskim zemljama, stim što će se prethodno po tim pitanjima savetovati sa načelnicima generalštabova.

U Ministarstvu odbrane organizovace se tzv. »ratna sala«, u kojoj će

raditi manja grupa oficira iz svih vidova oružanih snaga, gde će se ministar odbrane, u svako doba, moći da upozna sa konkretnom situacijom.

Komandovanje. — Izvršavanje zadataka u prekomorskim zemljama, a posebno izvođenje amfibijskih i vazdušno-desantnih operacija, zahteva objedinjavanje vidova oružanih snaga pod jednu komandu. Objedinjavanje komande već je izvršeno nad snagama koje baziraju u Adenu i njegova prednost je dokazana u tom području. Slično objedinjavanje sprovedeće se i kod snaga na Dalekom istoku.

Komanda na Kipru, koja je objedinjavala sve britanske oružane snage na području Sredozemlja, se ukida. Tu ulogu preuzima komandant vazduhoplovnih snaga na Kipru.

Za tim se u »Beloj knjizi« daje uporedni pregled brojnog stanja britanskih oružanih snaga za 1961, 1962. i 1963. godinu.

1. april 1961 1. april 1962 1. april 1963

Ratna mornarica	95.300	94.600	96.200
Kopnena vojska	231.300	200.600	182.700
Ratno vazduhoplovstvo	158.200	148.200	147.400
Ukupno:	484.800	443.400	426.300

Britanska civilna odbrana. — U narednom periodu od pet do deset godina učiniće se veliki naponi radi zaštite čitave nacije u slučaju potrebe. Za budžetsku 1962/63. godinu predviđeno je u tu svrhu 19,370.000 funti. Posebno će se voditi računa o organizaciji blagovremenog obaveštavanja građana o predstojećoj opasnosti i davanju uzbune.

Organizacije zadužene za civilnu zaštitu, kao i dobrovoljna vatrogasna služba, intenzivno se obučavaju i uvežbavaju u izvršavanju svojih zadataka. Snage dobrovoljne vatrogasne službe iznose oko 395.000 ljudi.

F. K.

PJER MESMER

Buduća Francuska vojska

Francuski časopis *Revue des deux mondes*, od 15. februara ove godine, doneo je članak Pjera Mesmera, ministra oružanih snaga u bivšoj Debreovoj i sadašnjoj vladi Žorža Pompidua, u kome on definiše francusku vojnu politiku, iznosi zadatke buduće francuske vojske i daje približnu sliku pojedinih faza razvoja njena sva tri vida oružanih snaga u 1965. i 1970. godini. Taj članak preneli su u celosti ili nešto skraćenoj verziji i francuski vojni časopisi.¹⁾

S obzirom da dolazi od tako autoritativne ličnosti, možemo sa dosta sigurnosti da prihvatimo da članak odražava u isti mah i gledanja visokog vojnog rukovodstva francuske vojske, koja su interesantna i za naše čitaoce.

Na početku svog izlaganja Mesmer ukazuje na važnost planiranja uopšte i ističe da su planovi danas normalna praksa i da oni izražavaju staru želju ljudi za savlađivanjem materije. Njih iziskuju sve veći zahtevi tehnike koje ne mogu da izbegnu ni oružane snage, kako u Francuskoj tako i u drugim zemljama. On navodi da je potrebno bar 5 godina za proučavanje, izradu nacrtu, konstrukciju i ispitivanje jednog nosača aviona, odnosno novog tenka ili bombardera, i to relativno »klasičnog« tipa. Izrada oružja i opreme savršenije tehnike zahteva još duže ro-

¹⁾ L'armée de demain, par Pierre Messmer, ministre des Armées, *L'officier de réserve*, Francuska, mart 1962. Ovde je Mesmerov članak prenet u celini i na osnovu njega je i izraden ovaj prikaz. Međutim, u nešto skraćenom obliku doneo ga je i časopis *Revue de défense nationale* od aprila 1962.

kove. Tako izgradnja jedne fabrike za izdvajanje izotopa iz uranijuma, potrebne za dobijanje nuklearnog goriva za podmornice i površinske brodove na atomski pogon, ili izradu termonuklearnih bombi, traje od 6—8 godina; osposobljavanje jedne interkontinentalne balističke rakete za upotrebu (dometa većeg od 10.000 km) zahteva slične rokove.

Sve ovo, po Mesmerovom mišljenju, potvrđuje činjenicu da je potrebno već sada planirati — pripremati francuske oružane snage za 1970. godinu, a na prvom mestu odrediti njihove zadatke. Zatim on iznosi da te snage treba osposobiti da se suprotstave, same ili u zajednici sa svojim saveznicima, svakoj pretnji. Ta pretnja, po Mesmerovom mišljenju, može biti upućena Zapadu u celini, ali napad može biti ograničen na jednu ili više zemalja; po obliku, ta se pretnja može završiti bilo otvorenim sukobom — opštim (i verovatno atomskim) ili ograničenim (lokalizovanim), bilo subverzivnim akcijama ili kombinacijom oba načina.

Da bi francuske oružane snage bile spremne da odgovore na ove pretnje, Francuska treba, smatra Mesmer, da ojača savez sa susednim evropskim zemljama i Amerikom. Međutim, savezništvo, ma kako bilo solidno, nikada ne oslobađa jednu zemlju od njenih nacionalnih napora, ono može samo da, u okviru ovog savezništva, jače istakne njeno pravilno nacionalno gledanje. Stoga Francuska treba da izgradi i organizuje svoje oružane snage tako da to ne smanji nimalo njihovu vrednost unutar savezništva. U tom cilju one, po Mesmerovom mišljenju, treba da buduodeljene na tri dela:

— snagu za odvracanje, opremljenu strategijskim nuklearnim oružjem, koje bi u prvo vreme moglo da bude upotrebljeno pomoću aviona sa pilotom, kojima bi se pre 1970. godine priključile balističke rakete sa termo-nukle-

arnim glavama, od kojih bi jedan deo bio upotrebljen sa pokretnih platformi (podmornica ili aviona);

— glavne operativne snage (snage za intervenciju), koje bi, zajedno sa francuskim saveznicima iz NATO-a, imale za zadatak zaštitu granica; izvrsni kopneni, pomorski i vazduhoplovni delovi ovih snaga morali bi da budu spremni za dejstvo, u svakom trenutku, i izvan evropskog bojišta;

— snage za unutrašnju odbranu, čiji bi prvi ešelon stalno bio u stanju bojne gotovosti, a koje bi bile osposobljene da vrlo brzo, putem lokalne mobilizacije, stave pod oružje jedinice, organizacijski povezane i podešene za odbranu francuske teritorije u dubini, kao i za borbu protiv pete kolone; unutrašnja odbrana teritorije obuhvatala bi prirodno i pav odbranu.

Međutim, strukturu francuskih oružanih snaga ograničavaju budžetske mogućnosti. Pa ipak, Mesmer smatra da bi krediti za vojsku mogli da se bez teškoća povećaju od 17.277 miliona NF²) u 1962. godini na 19.500 miliona NF u 1965. godini, odnosno na 22.800 miliona NF u 1969. Potrebu za povećanjem vojnih kredita nameću sadašnje cene naoružanja i opreme. Ovde Mesmer iznosi nekoliko primera sadašnjih cena pojedinih vrsta naoružanja:

mitraljez	1.632 NF
džip <i>Hotchkiss</i>	18.200 NF
srednji tenk (30—40 tona)	1.800.000 NF
helikopter	5.000.000 NF
avion presretač	7.000.000 NF
avion transportni	20.000.000 NF
avion bombarder	25.000.000 NF
eskorter	90.000.000 NF
nosač aviona tipa <i>Clemenceau</i> ili <i>Fosh</i> (bez aviona)	400.000.000 NF
balistička raketa srednjeg dometa (1.200—2.000 km)	5.500.000 NF

²) Vrednost 1 NF na dan 3. maja 1962. godine iznosila je 151,91 dinar — prim. V. H.

atomska podmornica (bez balističkih raketa) . . . . 390,000.000 NF itd.

Zatim Mesmer prelazi na razvoj (po fazama) sva tri vida francuskih oružanih snaga. On iznosi da francuska kopnena vojska broji danas više od 700.000 ljudi, ne računajući žandarmeriju. Radi upoređenja, i sa ogradom da je situacija Francuske sasvim različita od one kod njenih suseda, Mesmer navodi da je na kraju 1961. godine britanska kopnena vojska imala 216.000 ljudi, računajući tu i njene efektive stacionirane u prekomorskim posedima, a zapadnonemačka kopnena vojska 240.000 ljudi. Rat u Alžiru angažovao je tamo više od polovine francuskih kopnenih efektiva koji su se, kroz razne akcije, dobro obučili, mada su sada usled dugotrajnog rata znatno oslabljeni. U stvari, vođenjem neprekidnih ratova više od 20 godina, francuska kopnena vojska je danas dovedena do te da glavnu njenu karakteristiku predstavlja iscrpenost njenih kadrova i materijalnih sredstava.

Jedinice francuske kopnene vojske mogu, po Mesmerovom mišljenju, biti pozvane da ubuduće izvršavaju veoma različite zadatke: da budu angažovane na evropskom bojištu, ili upotrebljene za odbranu francuske teritorije od upada neprijatelja ili akcija pete kolone, odnosno za prekomorske intervencije pod sasvim različitim pretpostavkama; neki od ovih zadataka mogu, i čak bi to bilo potrebno smatra Mesmer, da se izvode pod pretnjom ili uz podršku nuklearnog oružja. Stoga jedinice kopnene vojske ne mogu da budu jedinstvenog tipa već polivalentne, koje su opet manje efikasne. Potrebno je organizovati tri tipa kopnenih snaga: jedne mehanizovane, opremljene taktičkim atomskim oružjem i više prilagođene evropskom bojištu i verovatnom protivniku; druge — za unutrašnju odbranu — jednostavne, lake i u većem

broju da bi bile u mogućnosti da dejstvuju bez odlaganja na bilo kojoj tački državne teritorije; najzad, treće — koje bi predstavljale snagu za spoljnu intervenciju — uvek na raspolaganju, strategijski pokretljive (bilo vazdušnim ili morskim putem) i izvežbane za borbu na raznovrsnom zemljištu evropskog bojišta.

U 1965. godini francuska kopnena vojska, po Mesmerovim rečima, tek će otpočeti svoj preobražaj; njihovi efektivni u Alžiru i preko mora biće oslobođeni svojih obaveza i stajaće na raspolaganju svojim metropolima; velike jedinice stacionirane u Nemačkoj biće modernizovane, zahvaljujući novoj francuskoj opremi koja je u toku izrade, odnosno isporuke.

U 1970. godini smanjiće se efektivni kopnene vojske (450.000 u mirno doba, a 1,000.000 posle mobilizacije), ali će zato oni biti opremljeni savremenijim materijalom, bolje obučeni i čvršće organizacijski povezani.

Glavne operativne snage sastojaće se od 5—6 mehanizovanih divizija i 1—2 vazdušnodesantne divizije (specijalizovane za prekomorsku intervenciju). Ove velike jedinice biće, kako se to već predviđa, opremljene sa 1.500 tenkova, 3.500 oklopnih kola za transport, 400 samohodnih topova, 900 helikoptera, a raspolagaće atomskim oružjem, kilotonske ili ispod kilotonske moći, dometa od 40—150 km.

Snage za unutrašnju odbranu teritorije biće sastavljene od stotinu i više pukova (prosečno puk na departman) opremljenih lakim oružjem i lakim oklopnim kolima; njih bi podržavalo nekih 15 mešovitih brigada. Ove borbene jedinice oslanjale bi se na jednu savršeniju infrastrukturu, s tim što bi njihovim snabdevanje bilo olakšano njihovim vezivanjem za teritorijalne industrijske izvore.

Tako reorganizovana kopnena vojska predstavljala bi, još u doba mira, skoro dve trećine ukupnih efektiva

francuskih oružanih snaga, odnosno oko tri četvrtine u slučaju mobilizacije.

Ma kakav bio budući razvoj strategije i taktike kopnenih snaga, ističe Mesmer, one će — snažne i vešte za manevrovanje, osposobljene da u slučaju mobilizacije povećaju broj svojih jedinica — ostati i dalje neophodne Francuskoj.

Francusku ratnu mornaricu u 1962. godini (brojno stanje 78.000 oficira i mornara), po Mesmerovom mišljenju, karakterišu znatna snaga za intervenciju i ograničena sredstva za zaštitu pomorskih komunikacija; on predviđa da će u 1965. godini ovoj pomorskoj snazi za intervenciju služiti kao okosnica dva savremena nosača aviona: *Clemenceau* i *Foch*, kao i da će ona koristiti najnovija vazduhoplovna sredstva za napad i protivpodmorničku borbu; amfibijska sredstva za transport i iskrčavanje jedinica biće obnovljeno i započeto formiranje jedne pokretne logističke grupe.

U početku 1970. godine otpočeće, po rečima Mesmera, temeljita promena »fizionomije« mornarice; njeno će se brojno stanje povećati za 5.000—6.000 ljudi, dok će prva nuklearna podmornica ući u službu a druga biti na probi. Prvi put, posle dužeg vremena, francuska ratna mornarica dobiće glavni ulogu u odbrani zemlje, tj. moći će da učestvuje — u znatnoj meri — u okviru snaga za odvracanje. Međutim, ulazak u službu atomskih podmornica-nosača raketa nametnuće tako veliko finansijsko opterećenje francuskom budžetu da će to neizbežno primorati mornaricu na štednju po drugim stavkama njenog pomorskog programa.

U početku 1970. godine pomenuta dva nosača aviona biće još u službi, a eskortiraće ih 4 fregate — nosači raketa; eskorteri različitog tipa, prepravljani i usavršeni, predstavljaju rezultat razvoja tehnike u oblasti protivpodmorničke i pav odbrane. Što se tiče

mornaričke avijacije, ona će po Mesmerovom mišljenju biti u stanju da odgovori svojim zadacima.

Ratno vazduhoplovstvo u 1965. godini imaće za zadatak najpre stvaranje vazduhoplovnih snaga za odvracanje koje bi sačinjavali bombarderi tipa *Mirage IV*, naoružani A bombama. Ono će imati da pripremi nove nosioce nuklearnog eksploziva, bilo sa pilotom ili balističke, ili u vidu kombinacije oba ova načina. Vazduhoplovne snage za intervenciju modernizovaće se uvođenjem 200 aviona tipa *Mirage III*, dok će se snage za podršku smanjiti rashodovanjem izvesnog dela starog vazduhoplovnog materijala, mada će one, po podacima Mesmera, još uvek raspolažati sa skoro 400 aviona i više od 200 helikoptera. Transportna avijacija zadržaće svoj sadašnji kapacitet transporta, od oko 400 tona, sa avionima tipa *Nord-2501*. Aktivna sredstva teritorijalne pav odbrane biće smanjena i ograničena na nekoliko eskadrila, naoružanih avionima koji će se postepeno rashodovati. Ovim sredstvima će se dodati nekoliko jedinica raketa zemljavazduh (američke proizvodnje).

U 1970. godini vazduhoplovne snage za odvracanje ući će u drugu fazu svog razvoja pošto će atomske bombe, koje su nosili avioni sa pilotom, bar delimično biti zamenjene termonuklearnim bombama koje nose balistički nosioci nuklearnog eksploziva. Vazduhoplovstvo će i dalje predstavljati glavni faktor snaga za odvracanje. Vazduhoplovne snage za intervenciju, čiji će se broj aviona smanjiti, biće opremljene (bar polovina njihovog sastava) avionima koji vertikalno poleću i čija upotreba nije vezana, kao danas, za tako osetljivu infrastrukturu. Vazduhoplovne snage za podršku, kvantitativno smanjene, biće modernizovane i ojačane sa oko 50 lakih aviona koji poleću sa kratkih poletno-sletnih staza, kao i sa 150 teških helikoptera tipa

Frelon. Transportna avijacija, čiji će se kapacitet malo izmeniti, ojačaće se transportnim avionima tipa *Transall*, taktičko-strategijske namene, koji će postepeno zameniti avione *Nord-2501*. Što se tiče teritorijalne protivavionske odbrane, ona će se osetno poboljšati usavršavanjem radarske infrastrukture i razvojem veza; Mesmer kod nje ne predviđa novi avion sa pilotom već samo njeno opremanje raketama velikog dometa zemlja-vazduh.

Dugoročni plan razvoja francuskog ratnog vazduhoplovstva, sa stalnim brojnim stanjem od oko 140 000 ljudi, orijentisan je po Mesmerovom mišljenju na postepeno smanjivanje broja aviona u korist aviona sa boljim performansama (kvalitetima), a naročito u korist raketa.

Ukratko, dva prva petogodišnja plana karakteriše, za svaki vid, pojava francuskih nuklearnih eksploziva, prema tome, i vojna i politička hipoteka nad njima koja je do sada ležala isključivo na nuklearnim eksplozivima američkog porekla. Planovi će istovremeno omogućiti izradu moćnijeg, ali i složenijeg oružja, kao i opreme, raznih vrsta balističkih raketa s obzirom da su one najtipičniji rezultati ove usavršene tehnike na koju se sav novi vojni materijal, kopnene vojske, mornarice ili vazduhoplovstva, sada oslanja. Ta složenija oprema biće isto tako i skuplja za izradu, a teža za održavanje i upotrebu. Stoga Mesmer predviđa sažimanje veličine vidova, moćnije, ali manjeg broja, tenkove, avione i brodeve; manje efektivna nespecializovanog ljudstva a više starešinskog kadra i specijalista (stručnjaka).

Kakve će biti praktične posledice dugoročnog plana u pogledu ljudstva u vojsci? Kao što je već rečeno, brojno stanje kopnene vojske smanjiće se od 700 000 na 450 000 ljudi. Ovo će se smanjivanje postići skraćivanjem trajanja

vojnog roka; sadašnji rok od 28 meseci biće postepeno sveden na zakonsko trajanje od 18 meseci, što je prihvatljivo za obuku, naročito pozvanih obveznika-specijalista. Prema tome, ističe Mesmer, smanjiće se brojno stanje obveznika. Obratno, broj ljudi u aktivnom kadru ostaće uglavnom nepromenjen, jer skraćivanje vojnog roka na 18 meseci imaće za posledicu smanjivanje ukupnih efektiva koje će se morati unekoliko nadoknaditi kroz stalni kadar.

U svim rodovima, podrazumevajući tu i tehničke — artiljeriju, inžinjeriju i veze — licna vrednost vojnika i njegovih starešina, njihova inicijativa, hrabrost, njihovo vezbanje i privikavanje na surove forme neposredne borbe su, po mišljenju Mesmera, više nego ikad neophodne. Negovanje ovih vrlina ostaje osnova obuke i mora se sprovesti u toku cele službe. Međutim, brz razvoj tehnike u svim oblastima zahtevaće u sve većoj meri kadrove koji će ovim osobinama morati da pridruže znatno teorijsko i praktično poznavanje novog materijala — oružja. Zatim Mesmer iznosi da se u jedinicama unutar glavnih operativnih snaga predviđa da razmera tehničkih rodova dostigne 39% ukupnih efektiva; ta razmera u francuskoj vojsci danas iznosi 33%, dok na kraju drugog svetskog rata u francuskim divizionima ona nije prelazila 29%.

Dugoročni (desetogodišnji) plan razvoja vidova francuskih oružanih snaga ima za cilj, ističe Mesmer na kraju svog izlaganja, usavršavanje oružja i opreme kako bi bili što efikasniji u slučaju eventualnog rata. Realizacija tog plana zahtevaće bez sumnje ogromne napore kako ekonomske i finansijske, tako i intelektualne i fizičke čitave zemlje, a posebno pripadnika francuskih oružanih snaga.

V. H.

Odbrana od dejtava snaga malog rata

U ovom članku¹⁾ autor izlaže svoja gledišta o temi za koju je imao mogućnosti da koristi široka, iako često veoma gorka, iskustva nemačke vojske iz drugog svetskog rata. U prvom delu on govori o nizu neregularnih akcija koje, pored frontalnih dejstava, treba očekivati u jednom budućem ratu, odnosno i pre otpočinjanja neprijateljstava, od strane eventualnog agresora (neprijatelja Z. Nemačke — prim. S. P.).

S obzirom da se radi o već opštepoznatim i bezbroj puta primenjivanim akcijama, o kojima je dosta pisano i u našoj vojnoj literaturi, to mislimo da ovaj deo nije naročito interesantan za prikazivanje.

Zatim slede autorova kraća razmatranja o tome kakva se sve dejstva snaga malog rata (pokreta otpora, oslobodilačkih snaga) najčešće mogu očekivati i na kom planu. Potom prelazi na objašnjavanje taktičkih postupaka Nemaca u borbi sa ovim snagama malog rata — koje on uzgred naziva »diverzantskim«.

Po njegovom mišljenju, mere koje treba primenjivati protiv snaga malog rata čine sastavni deo opštih vojnih priprema za odbranu zemlje. Glavnu ulogu u njihovom sprovođenju imaće jedinice *teritorijalne odbrane*.

Za borbu protiv ovih snaga važe opšta borbena načela, s tim što treba imati na umu osobenosti ovog rata. Zbog svoje male jačine, diverzantske grupe se teže otkrivaju, te pažljivo osmatranje i izviđanje imaju naročiti značaj. Sa prepadi- ma diverzantskih grupa treba računati uvek i sa svakog pravca. Zato jedinice teritorijalne odbrane moraju biti stalno spremne na njihove prepade iz zasede i sa drugih prikrivenih mesta. Pri nastupanju preko nepreglednog zemljišta treba

se osiguravati i s leđa, a u šumama privlačiti bliže rezerve i teže pešadijsko naoružanje kako bi se mogli brzo upotrebiti. U borbama protiv diverzantskih grupa treba još šire nego obično primenjivati naređivanje u vidu određivanja samo zadatka, tj. cilja dejstva. Čak i komandirima odeljenja treba omogućiti da u okviru postavljenog zadatka samostalno donose odluke i ostvaruju ih. Lukavosti diverzantskih grupa treba suprotstaviti sopstvenu dovrtljivost. Međutim, preduzete mere protiv njih ne smeju se odvijati po utvrđenim šemama.

Naoružanje i oprema teritorijalnih jedinica podešavaju se prema geografskim i drugim uslovima zemlje. U jako komunikativnim zonama potrebna je motorizacija, a za službu osiguranja po lošijim putevima i mopedi i bicikli. Na brdskom zemljištu i zimi potrebna je specijalna oprema. Motorna vozila koja se uzimaju od civilnog sektora treba da su otvorena i opremljena reflektorima i postoljima za mitraljeze. Korisno može da posluži i inžinjerijski materijal, naročito za izradu prepreka i otkrivanje mina. Jedinice teritorijalne odbrane moraću često da rešavaju i neočekivane tehničke probleme, i to improvizovanim sredstvima koja će uzimati od stanovništva. Psi se mogu korisno upotrebiti u teritorijalnoj odbrani za zaštitu stražara i patrola, za čuvanje objekata i otkrivanje neprijatelja. Helikopteri mogu osetno povećati efikasnost jedinica teritorijalne odbrane, naročito u kontrolisanju zemljišta, okružavanju na nepristupačnom zemljištu, dovlačenju pojačanja i prestizanju pri gonjenju. Upotreba čitavih tenkovskih jedinica protiv slabijih snaga malog rata ne bi bila celishodna.

Teritorijalnu odbranu moraju podržavati sva nadležna i ustanove civilne uprave, a naročito policija. Takođe je potrebna saradnja i svih preduzeća značajnih za odbranu zemlje, a naročito stanovništva. Zbog toga poseban značaj ima održavanje stalnog dodira sa uticajnim ličnostima.

Teritorijalne trupe treba stalno da primenjuju psihološka sredstva protiv diverzanata, kako pre, tako i u toku samog izvođenja akcija. Pozive za predaju oružja treba im stalno ponavljati. Za ovo se upućuju naročito obučena i opremljena (na primer sa zvučnicima) lica u prve borbene redove. Da bi se otkrila slaba mesta u psihološkoj odbrani neprijatelja, potrebno je da se stalno prati raspoloženje kod diverzanata.

¹⁾ Kleinkrieg und Heimatverteidigung — sichern gegen Kleinkriegs-Unternehmen und Kampf gegen Banden, von Herbert Golz, Wehrkunde, novembar 1961.

Što se tiče zaštite objekata od dejstava malog rata, autor smatra da ih treba osigurati u skladu sa njihovim značajem za odbranu zemlje, s tim da to obezbeđenje dostigne najviši stepen prilikom aktiviranja odbrane zemlje. Zaštita ostalih objekata zavisi od situacije. Ako nema dovoljno vojnih snaga, mere osiguranja preduzeće civilna nadležstva i privatnici koji svoja preduzeća osiguravaju i za vreme mira.

Najznačajniji objekti opremaju se još u miru odgovarajućim tehničkim uređajima. Na onim objektima na kojima nema ljudstva, kao što su: drumovi, mostovi, tuneli, nasipi, brane, vodovi visokog napona, kablovi, naftovodi, antene, itd. treba predvideti alarmne uređaje, zaštitu tehničkim sredstvima i stručnjake obučene u otkrivanju sabotaznih uređaja. Objekti na kojima ima ljudstva, kao što su: fabrička postrojenja, telefonske centrale, radio-stanice, zgrade nadležstava, bolnice, postrojenja za snabdevanje, itd. osiguravaju se protiv sabotaza naročitim građevinskim merama i njima se poklanja ista pažnja kao i skloništim za zaštitu od dejstva iz vazduha. Ove mere treba imati u vidu još pri projektovanju takvih objekata.

Da bi se sprečio pristup diverzanata takvim mestima, oko njih se organizuje kontrolisana zaštitna zona. Oko postrojenja na otvorenom zemljištu, koja treba zaštititi u celini, postavljaju se kružno žične prepreke. Ispred i iza njih uklanjaju se mesta pogodna za prikrivanje. Spoljna ivica zaštitne zone treba da je udaljena od stražarskih mesta preko daljine sa koje se mogu baciti ručne bombe. Stražarska mesta postavljaju se zaklonjeno i na uzvišenjima, tako da pružaju dobru preglednost i na pretpolje. Mora se obezbediti stavljanje zaštitne zone i pretpolja pod vatru automata ili mitraljeza. Stražarska mesta moraju biti u međusobnoj vezi i svako od njih povezano sa stražom glasom, sredstvima veze ili alarmnim uređajima. Na teško preglednim mestima mogu se koristiti i pomoćna tehnička sredstva za osmatranje, kao što su televizija, infracrveni uređaji i tome slično, no ne treba se osloniti samo na njih. Ako situacija u vazduhu dozvoljava, noću se koriste i reflektori. Zadatak se može uprostiti ako se pristup u pretpolje zabrani svakom sumnjivom licu i ako se raspolaze psima, naročito u nepreglednom zemljištu i noću. Sporazumevanje između snaga u pretpolju i stražara mora biti regulisano.

Za obezbeđenje nekog objekta unutar preduzeća organizuje se oko njega unutrašnja zaštitna zona. Pristupe kontrolišu stražari i psi, a dolazak se odobrava samo određenim licima. Pouzdana lica, zaposlena u takvom objektu ili njegovoj blizini, mogu se upotrebiti kao pojačanje snaga obezbeđenja.

Zaštitno ljudstvo mora imati tačno propisane dužnosti. Da bi se olakšalo izveštavanje, određuju se u pretpolju i stražarskoj zoni pogodne tačke sa kojih se mogu brzo i sigurno predavati podaci osmatranja. Straža se smešta u objektu ili njegovoj blizini. Sva lica koja nisu na neposrednoj stražarskoj dužnosti, kao i smenjeni stražari, moraju uvek biti spremni, odnosno upoznati sa svim varijantama svoje moguće upotrebe. Motorna vozila ili bicikli za prebacivanje ovih snaga treba da se nalaze u neposrednoj blizini. Treba predvideti i odgovarajuća tehnička sredstva za uzbunu. Svi delovi snaga osiguranja moraju u svakoj prilici biti obezbeđeni od prepada. Ako u blizini ima više zaštićenih objekata, onda se njihova zaštita objedinjuje pod jednu komandu koja usklađuje dejstvo snaga, organizuje jedinstven sistem uzbune i uređuje opšte pretpolje i zaštitnu zonu. Ako se neki objekt štiti i snagama protivvazdušne odbrane, onda se njihovo dejstvo mora uskladiti sa dejstvom ostalih snaga za zaštitu objekta.

Autor je mišljenja da pri *obezbeđivanju saobraćaja* treba naročito osigurati mostove i druge veštačke objekte, a i samo odvijanje saobraćaja — osiguravanjem puteva ili praćenjem kolona ili pojedinih vozila. Mora se sprečiti pristup diverzantima do pogodnih mesta na kojima mogu onesposobiti za pokret tenkove i teška vozila i tako zakrčiti saobraćaj. To se postiže kontrolisanjem zemljišta. Na naročito izloženim mestima uređuju se zaštitne zone i iz njih iseljava civilno stanovništvo. Pratnje se određuju na nedovoljno osiguranim ili naročito ugroženim putevima, i to samo kod snabdevačkih kolona i pojedinačnih vozila. Boračke jedinice se osiguravaju same.

Pratnja se sastoji iz osiguranja i borbenog dela. Raspored i jačina zavise od stepena ugroženosti i drugih momenata. Taj raspored treba češće menjati radi dezorijentisanja diverzanata. Na opasnim mestima kretanje se izvodi lagano. Vozila u koloni se kreću što tačnije po kolotragu prethodnih kako bi se umanjila opasnost od mina. Kod nailaska na zasedu vozila ostaju na putu. Pratnja skače sa vozila,

zauzima vatreni položaj i otvara vatru po mestima gde se naslućuju diverzanti. Vozači i njihovi pomoćnici gase motore, pri-težu ručne kočnice, uzimaju oružje i pojačavaju zaštitu. Ako je situacija jasna, komandant zaštite angažuje svoj borbeni deo radi savlađivanja diverzanata. Ako se u tome i ne uspe potpuno, dovoljno je da se diverzanti potisnu i marš što pre produži. O početku i mestu prepada odmah se radiom obaveštavaju nadležne komande teritorijalne odbrane.

Snabdevačke kolone obično koriste osigurane puteve i pratnju. Ako to nije moguće, onda pomoću svog naoružanog ljudstva organizuju same zaštitu. Pri tom se određuje komandant čitave kolone i svakog vozila. Ljudstvo iz zatvorenih vozila prebacuje se na otvorena i sprema za borbu. Izbacuje se čelno i začelno odeljenje. Radio-veze u ovom slučaju znatno olakšava komandovanje. Po dobrim putevima vozi se velikom brzinom. U slučaju opasnosti koristi se najveća brzina. Ako se pri tome neko vozilo ošteti, sklanja se s puta da ostala mogu proći. Ako cela kolona mora da stane, tada ljudstvo čelnog odeljenja, i sa vozila koja su se već probila, napada diverzante iz pozadine i olakšava odbranu glavnini. Pojedinačna vozila se načelno ne upućuju ugroženim pravcima. Za osiguranje saobraćaja na vodenim tokovima i kontrolu jezerskih obala koriste se plovne jedinice. Ako nisu dovoljne policijske snage, improvizuju se rečne flotile od sportskih motornih čamaca i odgovarajućeg ljudstva. Plovne jedinice treba angažovati i za zaštitu mostova.

Autor dalje navodi da snage teritorijalne odbrane moraju potpuno kontrolisati pozadinu sopstvene zemlje, kako se snage neprijatelja za vođenje malog rata ne bi mogle ugnezdit. Efikasno sredstvo za to je služba kontrolisanja zemljišta. Izvode je brze i pokretljive sitne jedinice koje otkrivaju da li se i gde oseća aktivnost diverzanata i svaku sumnjivu pojavu odmah ispituju.

Kontrolna grupa sastoji se načelno od motorizovanog odeljenja, jačine 1 podoficir i 10 vojnika, sa 2 osobna automobila i 3 motocikla, a naoružana je ručnim vaterenim oružjem, automatima i mašinskim puškama, kao i radio-sredstvima. Dejstvuje po načelu: *videti i biti viđen*. Zato ona koristi otvorena kola sa kojih ima dobru preglednost. Kreće se srednjom brzinom, a odstojanja su takva da jedno vozilo može uvek pružiti podršku drugom. Pažljivo se osmatraju sama površina puta (da nema mina ili drugih prepreka), sum-

njava mesta, kao i zgrade pored puta. Prilikom obilaska kontrolna grupa održava vezu sa stražama, osmatračima, civilnim nadležnima i važnijim preduzećima. Ona prikuplja podatke o pojavi diverzanata, osmatra izložena mesta, obilazi zabačene kutove, nesigurne i zaštitne zone i ispituje svaki sumnjiv saobraćaj na putevima. Naročita pažnja je potrebna kod plan-skih ili dobrovoljnih evakuacija stanovništva kada diverzanti mogu iskoristiti pojačan saobraćaj za svoje ciljeve. Tada kontrolne grupe održavaju tesnu vezu sa policijom, mesnim stanovništvom i organima koji rukovode evakuacijom.

Diverzanti napuštaju svoja skrovišta kad idu, kako to autor naziva, »u krađu« radi svog snabdevanja. Tom prilikom ostavljaju tragove koji mogu odvesti do njihovih skrovišta. Svako javljanje o pojavi diverzanata, pa makar bilo i iz nepouzdanog izvora, treba odmah proveriti. Ako kontrolna grupa naiđe na slabiju diverzantsku grupu, ona je savlađuje. O pojavi jače grupe odmah izveštava, a sama se vezuje za nju; ako ova odstupa, goni je i izveštava o pravcima njenog kretanja.

Komande teritorijalne odbrane prikupljaju sve izveštaje od kontrolnih grupa, osmatrača i poverljivih lica, straža, civilnih nadležnima i privatnih preduzeća, kao i borbenih delova koji su pod njihovom komandom. Kontrolom radio-saobraćaja otkrivaju se često mesta diverzanata, njihova jačina, i namere, pa se preduzimaju i odgovarajuće protivmere. Najznačajniji uslov uspešnog obaveštavanja je stvaranje stabilne mreže na zemljištu za dostavljanje izveštaja o diverzantima. Na ovu se mrežu vezuju svi izvori za prikupljanje podataka o diverzantima. Sistem poverljivih dostavljača treba stvoriti još za vreme mira.

Ako se, i pored svih ovih mera, diverzantske grupe ipak obrazuju, one se moraju savladati borbenim merama. Jedinice teritorijalne odbrane treba da ih neprekidnim napadima uništavaju. Sve akcije treba planirati tako da se diverzantima onemogući izvlačenje. Zato treba angažovati po potrebi i 5 do 10 puta nadmoćnije snage. U protivnom slučaju diverzantske grupe neće biti uništene, već samo oterane na drugo mesto, što ne samo da je nekorisno već može biti i opasno.

Protiv diverzanata se bore lovačke grupe, jačine motorizovanog voda, koje su opremljene naoružanjem, sredstvima veze, opremom i snabdevene hranom tako da mogu ostati više dana bez dotura. Njihov uspeh zavisi umnogome od veštine

starešine koji mora vešto da se orijentiše na zemljištu, da ima smisla za traganje i sposobnost za jasno odlučivanje zasnovano na predviđanju. U akcijama se prvo zatvaraju svi pravci izvlačenja i tek onda se preduzima napad na diverzantsko boravište. On se izvodi jurišnim grupama uz vatrenu podršku. Ako diverzanti ipak uspeju da se izvuku, onda se preduzima gonjenje uz stalnu težnju da se natkriljavanjem uhvate. U toku gonjenja lovačka grupa se ne osvrće na teritorijalne granice, ali obaveštava nadležne komande o pravcu povlačenja diverzanata. Pri nailasku na jaču grupu, lovačka grupa se vezuje za nju i pažljivo je izvida, dok se ne prikupe potrebne snage za njeno okruženje. Ovo treba izvesti potpuno tajno da bi se obezbedilo iznenađenje.

Polazni rejoni i linija za okružavanje biraju se tako da im mogu prići motorizovani delovi. Polazak sa polaznih rejonu reguliše se tako da se na liniju okružavanja izbije jednovremeno. Odmah po izbijanju na nju uspostavlja se međusobna veza. Na preglednom zemljištu mogu se pojedini odseci zatvarati samo oslonim tačkama i kontrolisati vatrom. Po potrebi primenjuju se posebne grupe na spojevima. Okružavajuće snage pažljivo izviđaju ispred svog fronta kako bi blagovremeno otkrile i sprečile svaki pokušaj proboja iz okruženja. Na mestima mogućih pokušaja pripremaju se zaprečne vatre i predviđa upotreba rezervi.

Diverzanti u okruženju se uništavaju na dva načina. Prvi se izvodi sabijanjem obruča na taj način što se snage koje vrše okruženje, za kojima se kreću rezerve, probijaju koncentrično prema sredini obruča. Ovaj se način primenjuje na otvorenom zemljištu i u šumama. Drugi način je tzv. sabijanje u džak, pri čemu snage koje vrše okruženje ostaju sa tri strane u mestu i obrazuju džak, a jake snage na njegovom otvoru sabijaju unutra diverzante — do njihove likvidacije. To se vrši od objekta do objekta da bi se sopstvene snage držale u ruci i osujetilo izvlačenje diverzanata. Ovaj način je pogodan u naseljima. Kod oba načina diverzanti se savlađuju pešadijom, po potrebi podržanom teškim pešadijskim naoružanjem, rezervama i dejstvom iz vazduha. Na mestima pokušaja proboja, snage za okruženje se odmah ojačavaju rezervama, lovačkim grupama i grupama sa dresiranim psima, ali se ni ostali odseci ne zanemaruju kako se ne bi naselo obmani. Gustom mrežom veza obezbeđuje se sadejstvo. Helikopteri se pri tom mogu vrlo uspešno upotrebiti.

Prema zarobljenim diverzantima postupa se po zakonskim odredbama koje važe za njih, tvrdi autor, i dodaje da se moraju izostaviti sve mere samovolje. Diverzante treba odmah predavati vojnoj policiji koja prati jedinice u napadu. Dobijeni podaci prilikom saslušavanja diverzanata dostavljaju se odmah trupi na iskorišćenje.

Pročešljavanje nekog rejonu vrši se na sličan način kao savlađivanje diverzanata. Tu naročito dolaze do izražaja grupe sa dresiranim psima.

Ako snage malog rata, i pored svih ovih mera, dostignu jačinu borbenih jedinica, za njihovo uništavanje se upotrebljavaju jedinice s fronta, sa svim modernim naoružanjem, dok se trupe osiguranja u tom slučaju koriste za okružavanje. Pri tome se organizuje jedinstvena komanda.

Na kraju pisac govori o obuci jedinica teritorijalne odbrane i ističe da su njihovih zadaci veoma teški zbog neuobičajenih postupaka neprijatelja, koji ih stalno ugrožava zasedama, obmanama, prepadima i sabotazama. Zato ova služba osiguranja, kontrolisanja zemljišta i borbe protiv diverzanata zahteva veoma dobru i specifičnu obuku.

Diverzanti se mašom odlično prikrivaju, pa je zato naročito značajna obuka u osmatranju i izviđanju. Važne su i obuke vodiča pasa i otkrivanja mina. Zbog malih i pokretnih ciljeva značajna je obuka u gađanju ručnim streljačkim oružjem, mašinskim puškama i automatima, po danu i noći, kao i obuka u upotrebi pištolja, snajpera i ručnih bombi. Pošto treba računati i sa motorizovanim diverzantima, potrebna je i obuka u gađanju i borbi sa motornih vozila. Ne manje značajna je i obuka u nečujnom i nevidljivom kretanju na zemljištu, u bliskoj borbi sa i bez oružja i u odbijanju iznenadnih prepada. Takođe treba obučavati vojnike i niže starešine u samostalnom odlučivanju, kao i u poznavanju vojnog i krivičnog zakona i njihovih odredbi u vezi sa neregularnim ratom (kojih su se, uzgred budi rečeno, Nemci u ratu vrlo retko ili nikako pridržavali — prim. S. P.).

Posebne nastavne teme su: pravni odnosi u neregularnom ratu, osiguravajuće trupe i civilna vlast, zakon o postupku, zakon o vanrednom stanju i čuvanje tajne u okviru teritorijalne odbrane.

Autor završava svoje izlaganje napomenom da vojnike s fronta koji dolaze u jedinice teritorijalne odbrane treba odmah obučavati u specifičnostima ovog načina ratovanja.

S. P.

BIBLIOGRAFIJA

КЊИГЕ

УСТАНАК НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ 1941. — издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, библиотеке „Из ратне прошлости наших народа“. Из штампе излази ускоро Прва књига овог зборника на око 900 страница већег формата. Војноиздавачки завод ЈНА „Војно дело“ почео је са припремањем ове едиције још почетком 1960. године. Њен је циљ да пружи читаоцима ону слику о устаничкој години каква је остала у сећањима актера догађаја. Двдесетогодишњица која је прослављена током 1961. године, подстакла је учеснике да се у великом броју одазову позиву на сарадњу који им је упутио Иницијативни одбор. Досад је прикупљено око 10 000 страница текста од близу 700 аутора.

Евоцирање успомена у протеклој јубиларној години пригодно централне, републичких и локалних прослава освежило је сећање на 1941. што је знатно допринело богатству садржаја написа који ће бити објављени у овој едицији. Аутентичност података који су у њима изнесени проверавана је упоређивањем са сачуваним ратним документима и преко других учесника, путем њихових рецензија, те ће публикације представљати богат прилог не само изворној грађи о првој години рата и револуције, већ и њеној историографији. У написима су захваћени сви сектори ослободилачке активности, сви устанички рејони наше земље, сви фактори који су утицали на збивања, као и све разноликости ситуација у којима се борило, почев од првих припрема за устанак, које су отпочеле под руководством Партије одмах по уласку окупатора у нашу земљу, до великих оружаних окршаја са окупаторским и квислиншким јединицама и стварања одреда и бригада ослободилачке

војске који су пламен устанка разбуктали широм земље.

Поред тога, ова књига доноси 65 ратних документарних фотографија из свих крајева наше земље, а илустрована је са 22 ликовна прилога на тему НОБ од наших познатих уметника и са 44 уметничке вињете.

Живост и непосредност казивања, чине ову, садржајно веома богату, публикацију изванредном литературом за све наше људе, посебно за нашу омладину.

АРТИЉЕРИЈА У НОР-у — издање „Војне библиотеке — наши писци“, ВИЗ-а ЈНА „Војно дело“, Београд 1962. године, стр. 372, 9 скица и 22 ратне фотографије. Књига излази ових дана из штампе. У њој је двадесет аутора, учесника, махом руководилаца ратних јединица, на основу сећања и ретких ратних забелешака, досад објављених података и архивске грађе, покушало да прикаже развојни пут наше артиљерије. Од првих дејстава артиљерије код Крупња 1941. године до њене подршке јединица Југословенске армије у завршним борбама за ослобођење земље 1945. године настајало се да се, упоредо са историјским подацима, извуку и искуства.

У књизи има веома поучних примера као: изненадни напад на непријатељеве артиљеријске јединице; напади на ВП непријатељеве артиљерије, складишта артиљеријског материјала, муниције и опреме; марш и пребацивање артиљеријских јединица на брдском, планинском и уопште тешко проходном земљишту; дејство оруђа за непосредно гађање, маневар артиљеријском послугом, снабдевање муницијом; дејства ноћу и по лошим временским условима, дејство са малих даљина, брзина, прецизност, брзо уништење или неутралисање непријатеља, уштеда муниције итд. Начин дејства, изнесени примери и искуства могу се веома корисно употребити у обуци војника и старешина.

РАЗВОЈ ТАКТИКЕ СОВЈЕТСКЕ АРМИЈЕ У ВЕЛИКОМ ОТАЉБИНСКОМ РАТУ 1941—1945. Катедра историје војне академије „М. В. Фрунзе“, 39. књига „Војне библиотеке — инострани писци“, ВИЗ-а ЈНА „Војно дело“, Београд, 1962, страна 593, цена 1.300 динара.

Објављивањем овог рада групе совјетских аутора читаоци добијају материјал из којег ће моћи да се потпуније упознају са развојем тактике Совјетске армије у другом светском рату.

Кроз четири основна периода рата аутори обрађују битна питања развоја тактике напада и одбране, изнесени

много карактеристичних детаља који нам досад нису били познати. Из њиховог излагања се види како се совјетска тактика развијала, проналазећи све нове и нове тактичке поступке да би се доскочило непријатељу који такође није мировао, већ је и сам усавршавао начине својих дејстава. Карактеристично је да су у овом надметању Немци постепено губили своја почетна преимућства.

У тексту и прегледима има доста података и докумената који могу послужити као материјал за дубље упознавање тактике и сагледавање њеног развоја у савременим условима.

Аутори истичу и напоре свих фактора СССР који су допринели постизању победе, али истовремено указују и на учињене пропусте и слабости.

ЧАСОПИСИ

ВОЈНИ ГЛАСНИК

Бр. 2/1962.

Пуковник Мирко Дрча: *Провера и оцењивање наставе у јединицама*

Потпуковник Марко Протић и капетан Милорад Андрић: *Како обезбедити несметано кретање теже артиљерије*

Потпуковник Владимир Тимченко: *Запрецавање морске обале*

Мајор Александар Секулић: *Обука војника на касарнском полигону везе*

Потпуковник Вуко Михаиловић: *Неки проблеми осматрања ноћу*

Капетан Мустафа Џанкић: *Војнички универзитет афирмисана институција*

Потпуковник Станко Младеновић: *Нека питања мотивације војника у настави*

Потпуковник Радомир Џинчић: *Чување снаге сточног састава на маршу*

Резервни потпоручник Немања Божић: *Минијатурни ватрени положај*

Капетан Борђе Срдић: *Имитирање експлозије атомске бомбе*

Капетан I класе Новак Басарић: *ПАВ нишанска справа са кружним прстеновима*

Генерал-мајор Бранко Дуде: *Солински партизански одред 1941. године*

Пуковник Илија Јовановић: *Одлазак групе бораца из Београда у партизанске јединице*

Генерал-мајор Љубивоје Пајовић: *Приказ књиге генерал-потпуковника Рајка Танасковића „Питања партизанског ратовања“*

У часопису су дати прикази разних чланака, тактичко-техничке и друге новости из иностраних армија.

ВОЈНИ ГЛАСНИК

Бр. 3/1962.

Генерал-потпуковник Милан Павловић: *Борбена дејства оклопних јединица зими*

Пуковник Илија Рашета: *Планирање и извођење покретног логоровања*

Пуковник Раденко Поповић: *Неки проблеми маскирања артиљерије*

Потпуковник Никола Стојановић: *Нека питања из опште обуке војника*

Потпуковник Милан Зечевић: *Неки аспекти материјалног пословања пука*

Потпуковник Лука Анђелић: *О вођењу радне карте*

Капетан I класе Петар Наварин: *Одрешивање висина тачака помоћу анероида при гађању у планини*

Мајор Милутин Малевић: *Значај психичке припреме војника за време гађања*

Капетан Драган Сузић: *Недељни технички преглед у батерији*

Потпуковник Анте Роси: *Нека питања снабдевања у НОР-у*

Потпуковник Војмир Кљаковић: *Дејства једне батерије у Книњској операцији*

У часопису су дати прикази разних чланака, тактичко-техничке и друге новости из иностраних армија.

ВОЈНИ ГЛАСНИК

Бр. 4/1962.

Генерал-мајор Милојица Пантелић: *О облицима напада*

Пуковник Милан Инђић: *Обука старшина у трупи*

Пуковник Зорко Чанади: *Нека питања противваздушне одбране комуникација и трупа на маршу*

Потпуковник Стеван Прица: *Тенденције развоја тенковског наоружања*

Пуковник Боровоје Лах: *Артиљеријска борбена документација*

Капетан Драган Сузић: *Обезбеђење тајности командовања у батерији и дивизиону*

Пуковник Владимир Слобођанинов: *Остваривање бочне запречне ватре минобацима 82 мм*

Капетан I класе Слободан Славковић: *Изналажење неправке бусоле по скраћеном поступку*

Мајор Славко Станић: *Једно мишљење о употреби дија-филма и епидиоскопа у настави*

Капетан Мујо Кафеџић: *Нека питања оцењивања у нашим школама*

Генерал-мајор Иван Мишковић: *Израда обавештајне службе на територији дилског подручја*

Потпуковник Мирко Кучековић: *Уништење оклопног воза на прузи Вараждин — Копривница*

У часопису су дати прикази разних чланака, тактичко-техничке и друге новости из иностраних армија.

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

Бр. 6/1961.

Генерал-пуковник Јово Вукотић: *1. пролетерска дивизија у форсирању Дрине 1943. године*

Пуковник др Митар Пилетић: *Партизанске болнице на подручју Дурмитора*
Пуковник Сретен Пенезић: *Фабрика оружја и муниције у ослобођеном Ужичу 1941. године*

Душан Милосављевић: *Народноослободилачки одбор града Чачка октобра и новембра 1941. године*

Потпуковник Петар Малобабић: *О судовима и суђењу у народноослободилачким партизанским одредима у 1941. години*

Потпуковник Горчин Раичевић и мајор Владо Стојановић: *Преглед јединица Југословенске армије на дан ослобођења, 15. маја 1945. године*

Потпуковник Горчин Раичевић: *Преглед војно-територијалних органа Југословенске армије крајем народноослободилачког рата*

Потпуковник Иван Антоновски: *Основни подаци о народноослободилачким партизанским одредима у Хрватској у току народноослободилачког рата*

ВАЗДУХОПЛОВНИ ГЛАСНИК

Бр. 2/1962.

Пуковник Стеван Роглић: *Борбене могућности и квалитет активних средстава ПВО*

Пуковник Љубо Вукчевић: *Дејство ловаца — бомбардера ноћу*

Капетан I класе инж. Бранко Благојевић: *Нешто о авионима за вертикално полетање и слетање*

Службеник Момчило Стојковић: *Жироскоп у стабилизацији и управљању ракета*

Капетан I класе инж. Аранђел Веселиновић: *Методика испитивања удеса Потпуковник др Здравко Паниан: Неки проблеми вида код пилота*

Пуковник др Вуко Гоце-Гучетић: *Летракета преко других држава и међународно право*

Часопис доноси и рубрике „Разговори са читаоцима“, „Из страних РВ“, „Вести и новости“, „Наше књиге и часописи“.

МОРНАРИЧКИ ГЛАСНИК

Бр. 2/1962.

Адмирал Мате Јерковић: *Научноистраживачки рад — перспектива даљњег јачања Ратне морнарице*

Капетан фрегате Никола Сафонов: *Могућности повећања ватрене моћи малих бродова*

Капетан фрегате Никола Хајдић: *Организација и вођење састанка*

Поручник фрегате Фрањо Тотх: *Методи навигације за вријеме разминурања*

Потпуковник др Ернест Зорн: *Улога медицине у поморству*

Морнаричко-технички капетан Радован Котарац: *Нагрзање цилиндарских кошулица дизел мотора (ПТИНГ)*

Капетан корвете Георгије Коларов: *Телесно вежбање — предуслов физичке издржљивости наших морнара*

Контраадмирал Јанез Томшич: *Први десант на оток Лошињ и ослобођење Осора од стране Ратне бригаде*

Капетан фрегате Анђелко Калпић: *Потапање бродова у Климну (оток Крк) априлских дана 1941. године*

Поред тога, Морнарички гласник у овом броју доноси и рубрике „Одзиви читалаца“, „Из војно поморске литературе“, „Из науке и технике“, „Вести и новости“ и „Библиографија“.

ВОЈНОТЕХНИЧКИ ГЛАСНИК

Бр. 4/1962.

Пуковник Драгић Гајовић: *Поводом доношења Правилника о ремонтним заводима*

Мајор Радослав Милинковић: *Узроци растурања погодака по даљини*

Инж. Душан Стојишић: *Основни параметри ударних таласа експлозија*

Поручник инж. Топлица Вожиновић и инж. Милутин Малешев: *Радио-сметње и њихово отклањање*

Мајор Стојан Анастасијевић: *О критеријуму за оцену електронских командних рачунара за ПА артиљерију*

Потпуковник Милан Ковачић: *Цепни тренажер за извођење ватрене обуке у оклопним јединицама*

Пуковник инж. Божидар Ковачић: *Савремена самоходна противоклопна оруђа*

Мајор инж. Момчило Момчиловић: *Врсте моторних бензина и њихове хемијске промене у току складиштења*

Мајор Живојин Јанковић: *Израда назива на плановима, картама и техничким цртежима*

Мајор инж. Милорад Живковић: *Цинкове легуре за ливење*

Т. Ч. Савремене марке челика за зупчанике и технологија њихове термичке обраде

Капетан I класе Ристо Батинић: *О недељном прегледу у батерији СО 90 мм М36*

Пуковник Оскар Клањшчек: *Како су инжињеријске јединице 3. армије решавале задатке ИГТС у завршним операцијама (1944—1945)*

Поред тога, Војнотехнички гласник у овом броју доноси научне и техничке новости и занимљивости из иностраних часописа.

ВОЈНОТЕХНИЧКИ ГЛАСНИК

Бр. 5/1962.

Генерал-мајор Душан Пекић: *Наоружање и опрема оклопних јединица*

Пуковник Милутин Стефановић: *Примена фотограметрије при одређивању путање лета диригованих пројектила, ракета и вештачких сателита*

Инж. Душан Стојшић: *Основни параметри ударних таласа експлозија*

Мајор Јуре Јаковац: *Заштита улазних кола радио-пријемника од сигнала сопственог радио-предајника*

Капетан I класе Живадин Прокић: *Утицај радне способности радара на његов домет*

Поручник Драгутин Кревель: *Фреквентни модулатор са реактивном цеву*

Бошко Павловић и инж. Десанка Новићи: *Деконтаминација ултразвуком*

Пуковник Станислав Подбој: *Сува мазира*

Потпуковник Лука Дурутовић: *Снабдевање јединица резервним деловима за трупно одржавање и ремонт техничких средстава*

Инж. Иван Шимић: *Нишанске справе које аутоматски отклањају утицај деривације*

Потпуковник Љубан Басарић: *Шта све може да изазове пожар у приручним магацинима, складиштима и гаражама*
Др инж. Фран Подбрежник: *Складиштење цемента*

Поред тога, Војнотехнички гласник у овом броју доноси и научне и техничке новости и занимљивости из иностраних часописа, као и библиографију.

ВОЈНОЕКОНОМСКИ ПРЕГЛЕД

бр. 6/1961.

Маријан Брецељ, државни секретар за робни промет: *Кратак осврт на привредну политику Словеније у НОБ од 1941.—1943. године*

Судија Савезног врховног суда Милош Радовић: *Сећање на Ивана Милутиновића и Мошу Пијаде — руководиоце економског сектора Врховног штаба*

Генерал-потпуковник др Ђоко Ивановић: *Развој органа народне власти и снабдевања партизанских јединица на територији среза даниловградског током 1941. године*

Потпуковник Бранко Старовић: *Сећање на снабдевање болнице I. пролетерске дивизије (од формирања и за време IV и V непријатељске офанзиве)*

Мирко Франкич: *Организација и рад интендантске службе на територији Словеније током 1941. и 1942. године*

Пуковник Иван Црквењаков: *Улога V базе оделења Врховног штаба НОБ и ПОЈ у снабдевању јединица при завршним операцијама 1944-45. године за ослобођење земље*

Пуковник Буро Вајић: *Непријатељ глад*

ВОЈНОЕКОНОМСКИ ПРЕГЛЕД

бр. 1/1962.

Генерал-мајор Тоне Маринчек: *Предрачун расхода Државног секретаријата за послове народне одбране за 1962. годину*

Пуковник Франта Комел: *Евиденција и статистика као елементи руковођења*

Пуковник Рудолф Муси: *Могућности измене досадашњег система материјалног и финансијског пословања неких установа ЈНА*

Пуковник Милош Цревар: *Школовање интендантских официра*

Пуковник Драгољуб Моравчић: *О полагању испита у интендантској служби*

Генерал-потпуковник Руди Пеовар: *Организација снабдијевања у источној Босни у току НОР-а*

Потпуковници Никола Радоњић и Радован Цигановић: *О набавци интендантских техничких средстава*

Потпуковници Драгомир Обрадовић и Миле Инђић: *Мањак, вишак, привремене ситуације и документарни акредитиви и начин њиховог књижења*

Поред тога, Војноекономски преглед доноси економске, научне и техничке новости и занимљивости, као и библиографију.

ВОЈНОЕКОНОМСКИ ПРЕГЛЕД

Бр. 2/1962.

Генерал-пуковник Павле Јакшић: *Улога друштвене контроле у систему наше друштвено-економске политике*

Потпуковник Лудвик Рабић: *Организација материјалног и финансијског књиговодства у условима машинске обраде података*

Потпуковник Милан Зечевић: *О статусу специфичних установа у ЈНА*

Пуковник Игор Врбанчић: *Контрола ремонтних завода и радионица ЈНА који послују по посебном правилнику*

Потпуковник Анте Ромац: *Како да се спрече штете које настају доношењем управних аката*

Пуковник Драгић Гајовић: *Поводом доношења Правилника о ремонтним заводима*

Потпуковник Александар Божовић: *Обавезе жираната и додела потрошачких кредита у ЈНА*

Потпуковник Ратко Анђелковић и мајор Драган Туровић: *Чување и одржавање смучарских ципела*

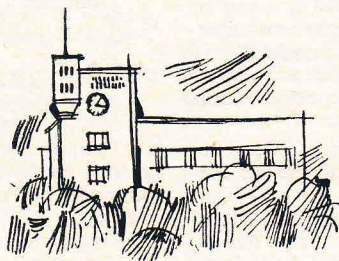
Мајор Борис Ставрески: *Анализа трошкова изградње војностамбених објеката*

Капетан I класе Бранко Трајковић: *Вођење аманетника у материјално-финансијским органима IV степена и помоћним материјалним органима*

Мајор Василије Пешко: *Нови програми за полагање испита за чинове подофицира и официра интендантске службе*

Потпуковник Ратко Гајић: *I класа Вишег течаја школе за усавршавање интендантских официра завршила школовање*

Поред тога, Војноекономски преглед у овом броју доноси и „Приказе из иностраних војних часописа“, „Економске, научне и техничке новости и занимљивости“, „Мали лексикон“ и „Библиографију“.

И С П Р А В К А

Приликом припреме материјала за број 1—2/1962. у чланку „Дејства 29. дивизије крајем 1943.“ поткрале су се следеће грешке:

На стр. 22. у 17. реду одозго иза речи „Лимско-дринску“¹ треба додати („Кугел-блиц“), а из 18. реда ову реч брисати. У 6. реду одоздо уместо „жандарма“ треба да стоји „милиционара“.

На стр. 23. у 4. реду одозго уместо „десет“ ставити „десетак“, а у 12. реду испред „колоне“ ставити „најистуреније“. Последњу реченицу петог пасуса брисати. У 12. реду одоздо место „слабе“ треба да стоји „недостатака“. На стр. 24. у 3. реду одозго место „одлуци“ треба да стоји „замисли“. У 14. реду одоздо место „троструког“ треба да стоји „неупоредиво“, а у 3. реду одоздо место „с. Слатко“ треба да стоји „с. Слато“. У приложеној скици не „3/59“ већ треба да стоји „3/359“ а покрет 2. бригаде 28. XI уместо према с. Врби приказан је према Чемерну. У другом реду одоздо, пасус 3. стр. 26. уместо „цесте“ ставити „с. Корита“. У тексту не треба да стоји „с. Хаџићи“ него „с. Хоџићи“, не „Мирко Попара“ већ „Миро Попара“, не „Срадњевића градина“ већ „Срђевића градину“, не „с. Штабна“ већ „с. Стабна“, не „Тараин до“ већ „Тарахин до“, не „села Зањевице“ већ „села Жањевице“, не „Омотић“ већ „Омутић“, не „Драга“ већ „Драгаљ“, не „Сливања“ већ „Сливља“. На стр. 27. у 4. реду одоздо иза „Фазлагих“ треба да стоји „остао је незапажен“ уместо „чак није ништа ни покушао“. На стр. 28. у 11. реду одоздо треба да стоји „формирао Површки партизански батаљон као“ уместо: „Површког партизанског батаљона формирао“ а у 2. реду иза „мост“ додати „код с. Степена“. На стр. 29. у 17. реду одоздо уместо „се“ треба да стоји „ваше снаге“. На стр. 30. у 21. реду одозго иза КПЈ наведена реченица треба да гласи „то је дало нов подстицај даљој иностраној изградњи дивизије“. На стр. 34. у 5. реду одозго реч „најмањи“ не треба да стоји.

РЕДАКЦИЈА